



52873



प्रस्तकमिदंकार्तिके.माहत्स्यस  
पत्राणिच३८

52873



कार्तिक ०

छात्र ५

श्रीगणेशाय नमः श्रीमदुखेनमः श्रियः पतिमयामं अगते देवर्षिसतमे मौल्येनैव समादृतं स्वर्णं प्रियदर्शनं हर्षणोत्कृष्टं नयनास  
त्पाकं समयावधात् १ धन्यास्मि कृतकृत्यास्मि सफलं जीवनं मम मञ्जन्मनि निदानौ च धन्यो तो पितरो मम २ यौमोदो वाक्पुत्रो मम  
जनयामास तु ध्रुवं षोडशस्त्रिंशद्दशाणां च त्रिंशद्भाहं पतस्तव ३ यस्मान्ममादिपुरुषः कल्पवृक्षसमन्वितः यथा कविचिन्ता यथा कृतारदे  
न समर्पितः ४ यद्यर्त्तामपि जानंति भूमि संस्थानं जंतवः सोऽयं कल्पदुर्गो मे हे मम तिष्ठति सांप्रतं ५ त्रैलोक्याधिपते त्वं प्रापते  
यतिवत्समा अतो हं पशुमि किंचित्त्वां मधुसूदन ६ यदि त्वं मस्त्रियकरः कथं यत्त्वा न कारं शुत्वा तत्र पुनश्चाहं करोमि हितमा  
जनः ७ यथा कल्पं त्वया देव विपुलास्या न को हितं स त उवाच ८ इति प्रिया वचः शुत्वा स्मेरास्य स्यादाग्रजः सत्पाकरं कं घृतागमत्क  
ल्पतरोस्तलं ९ त्रिंशद्भाहं लोकां सविलासप्रियान्वितः प्रहस्य सत्पामां अत्रोवाच जगतां पतिः १० तत्प्रातिपरितो वार्यं तस  
तुलिकतां गजः श्रीकृष्ण उवाच न मे त्वत्तः प्रियतमा काचिदेव न त्वां विना षोडशस्त्रिंशद्दशाणां प्रिये प्राण समाह्वसि ११ त्वर्षे  
देवराजेन विरोधो देवैः सह त्वया यत्प्रापितं कांते शुणु तच्च महद्भवेत् अर्देयमथ वा कार्यमकथ्यमपि यत्पुनः १२ तत्करोषि कथं  
संकथयामासि तदा प्रिये तत्पुनश्च स्व सर्वमेवं ते न नति पते मनसि वर्तते १३ सत्यो वाच दानं व्रतं तयो वापि किंतु पूर्वकृतं मया येन हं  
मर्त्यजामर्त्यमवातोतामवं किल १४ तवार्द्रांगो हरे नित्यं गह्वरोपरि गमिनी इन्द्रादिदेवतावासमगमं च त्वया सह १५ अतस्त्वोपशुमि  
छात्रि कृतं किं भवति शुभं भवांतरैश्च किं शीला किंचाहं कस्य कथं का १६ श्रीकृष्ण उवाच शृणु धैर्यमेना कति मया त्वं पूर्वज  
मनि पुण्यं कृतं भवती तत्सर्वं कथयामि ते १७ प्राप्ता लूतपुगस्यांते माया पुष्पादिजोतमः प्रात्रेयदेवशर्मति वेद वेदंगपारगः १८



प्रतिपद्येयानि सुश्रूषासौ व्रतपरायणाः सूर्यमण्यपानित्येसातात्सूर्यवापरः १९ तस्यातिवपसस्त्वासा नाम्ना गुणवती शुभा म  
 पुत्रः स्वस्य शिष्यपचंद्रनाम्नेदो सुतां २० तमेव पुत्रवन्नेने सततं पुत्रवह्नी तो कदाचिदने जातो कुशे अह्ना पितो २१  
 हिमादिपादज चैरतुस्तावितस्ततः तावतौराक्षसंघारं प्राप्य तं संप्रपश्यतां २२ भयविह्वलसंकीर्णो अर्सेर्षी मलायितुं निह  
 तो संतसातेन रुता तसमरूपिणा २३ तो तत्सेन प्रभावेन धर्मशीलतया पुनः बेकुंठ भवने तो तो मद्रुणे मत्समिपगेः २४ पावत  
 जावंतु यत्ताभ्यां सूर्यपूजादिकं कृतं तेनाहं कर्मणा ताभ्यां सुश्रीता ह्यभवं किल २५ सौराः शेवा जगतां शो वैष्णवाः शक्तिपंजकाः  
 मामेवं प्राप्नुवंती ह वर्षा पः सागरं पपा २६ एकोहं पंचधा जातः कीडयानामभिः किल देवदत्ता यथा कश्चित् पुत्रभ्रात्रादिनामभिः  
 २७ सर्वेषां देवतानां च नामैतत्कीर्तिते मयि श्री कृष्ण उवाच ततश्चेतो मद्रुवती देवासिनौ विभ्राजमानौ रविर्वरसावुभौ मनुत्सु  
 यौ मम संनिधा तौ गौ दिव्यांगना चंद्रनभोगाभोगिनौ २८ इति श्रीमद्भगवद्गीता उतरखंडे कृष्णसत्पासंवादे कार्तिकमाहात्म्ये प्रप  
 योऽध्यायः श्री कृष्ण उवाच ततो गुणवती शुक्ला राक्षसा निहता बुभौ भर्तृपितृजयः स्वार्तीकरुणं प्रत्यवेदयत् १ गुणवत्युवाच  
 हाता यहा पितृस्यत्का गच्छतः क्षमया विना बालाहं किं करोम्यद्य-प्रनाया भवतो विना २ को नु मा मास्थितो मे हे भोजना ह्लादनादिकं  
 प्रकिंचित्कुशलां श्रेहात्पालयेत्यतिदुःखितो ३ हतभागो हतसुखो हतेशो हतजीवितो शरणां किं व्रजाम्यद्य मे दुःखं प्र  
 मार्जयेत् ४ क्षणं क्षमिं क्षतिष्ठा मि किं करोमि यथा ध्रुवं विधात्राहं हतास्यद्य-प्रनाया वत बालेरा ५ श्री कृष्ण उवाच एवं बहु  
 विलप्याय कुर्यात्तु भूषातुरा पपात भूमौ विकलारं भावात हर्तयथा ६ चिरादास्वाप्तसामौ विलप्य कुरुणां बहु निरुत्तुः खन्ये धौ  
 यशो कार्त्ती सा पतित ७ साग्रहोपस्करानुसर्वा न विनीया शुभकर्म कृतं तयोश्च क्रेय्या शक्तिपारलौ कीर्तितः क्रिया ८

म ३



कार्तिक०

२.

तास्मिन्नेवपुरेव विज्ञेयप्रभृतिजीवनं विष्णुभक्तिरतासंतासत्पशोच्चादितत्परा ६ वृत्तद्वयं त्वया सम्यक् प्राजन्ममरणं कृतं ए  
 कादशीव्रतं सम्यक् कार्तिकं स्पष्टं सेवनं १० एतद्वृत्तद्वयं कर्त्तव्यं समाप्तिप्रदं भुक्तिभुक्तिरूपं पुण्यं पुण्यं संपत्तिप्रदं ११ का  
 र्तिके मासि पेनित्यं तुला संस्ये दिवा करे प्रातः स्नात्वा तस्मिन् मुक्ता महापात किं नापि च १२ स्नानं जागरणं दीपं तुलसीविनोदं लिने का  
 र्तिके ये प्रकुर्वन्ति ते नरा विष्णुमर्त्यः १३ समार्जनं गृहे विष्णोः स्वस्तिकादिनिवेदनं विष्णोः पूजां च ये कुर्युर्जीविष्युः मुक्ताश्च ते  
 नराः १४ इत्यं दिनत्रयमपि कार्तिके ये प्रकुर्वन्ति देवानामपि वंद्यास्ते किं ये राजन्मत्तं कृतं १५ इत्यंगुलावलीं सम्यक् प्रत्यक्ष  
 व्रतिनां स्वभूतं नित्यं विष्णोः परिकरेभक्तास्तत्परमानसाः १६ कदाचिज्ज्वरमासाद्य कृशांगिज्ज्वरपीडिता स्नातुं गंगां गता कं  
 ते कथंचिच्छनकेस्तदा १७ पावज्जलांतरगता कं पंती सा तपीडिता तस्मा विहृला पस्पादिमानं जातमं वरात् १८ शंखचक्र  
 गदापद्महस्तैर्यसां तमं वरात् विष्णुरूपधरैः सम्यग्वैनते पद्मजो कितं १९ आरोह्य हिमानं तदप्सरोगणसेवितं चामरैर्वी  
 ज्यमानं तत वैकुण्ठमनयनं गताः २० अथ सा तद्धिमानस्याज्ज्वलदग्निशिखोपमा कार्तिकव्रतपुण्येन मत्सर्गनध्यगता भवत्  
 २१ अथ ब्रह्मादिदेवानां यथा प्रार्थयत्तया भुवं आगतो हं गताः सर्वजा तास्तेऽपि मया सह २२ एते हि यादवा सर्वमद्रुणा एव भा  
 मिनि सर्वदा चितुषि प्रादेवि मनुष्यगुणशालिनः २३ यिता ते देवशर्मा भूतसत्राजिदभिधो ह्ययं यश्चंद्रशर्मा सोऽनूरः खंसा गुण  
 वती शुभे २४ तात कं व्रतपुण्येन बहुमतीति वर्द्धिनी मदारिय त्वया पूर्वं तुलसीचारिका कृता २५ कार्तिके दीपदानं वय  
 स्वया वै कृतं पुनः त्वदेहगेहसंस्पृशं तस्मात्तस्मात्स्थिरा भवत् २६ यच्च व्रतादिकं सर्वं विस्मये भर्तृरूपिणो निवेदितवती त  
 स्मात्तममभार्य त्वमागता २७ आजन्ममरणं पूर्वमत्कार्तिकव्रतं कृतं कदाचिदपि तेन त्वं मर्त्यो गंगं नयास्पृष्ट २८ एवं ये कार्ति



केमासि परावृत्तपरायणाः मत्सोनिध्यगतास्तेपिप्रीतिस्तंयथामम २६ यस्यदीनव्रततपःकारिणोमानवाखिलु कार्ति  
 कव्रतपुण्यस्य पूर्वतिकलामपि ३० सूतउवाच इत्थंनिशुष्यभुवनाधिपतेरिदानीं प्राग्जन्मपुन्यविभवेवैर्भवजातहर्षा विजेष्व  
 रंत्रिभुवनेशमनेकैरूपैकसंप्रणाम्यवचनंनिजगादसत्या ३१ इतिश्रीमन्नपुण्योत्तरखंडेकार्तिकमाहात्म्येकस्मसत्यासंवा  
 देहितीयोऽध्यायः सत्योवाच सर्वपिकालावयवास्तवकालस्वस्यपिणः सासानांतुवयंतापसंमासः कार्तिकोवरः १ एका  
 दशीतिथ्यानांचमासानांकार्तिकः प्रियः कथंतेदेवोदेवेशकारणंकिंतुकथ्यतां २ श्रीकृष्णउवाचसाधुपयंत्यपासत्येभ्यःपुण्यैकाग्रमा  
 नसा पयोर्वैण्यस्यसंवादंदेवर्षेर्देवीरदस्यच ३ एवमेवपुराणेष्वेनारदः पृथुनाप्रिये उवाचकार्तिकाधिकंकारणंसर्वविभु  
 निः ४ नारदउवाच शंखनामाभवेत्पर्वेभ्यःसुरः सागरात्मजः त्रिलोकीमघनेसक्तोमहाबलपराक्रमः ५ जित्वादेवानि  
 कृत्यसुरलोकांमहासुरः इंद्रादिस्तोकपालानांभ्यधिकारान्तरथाहरत् ६ तद्भयादयतेदेवाः सुवर्णाद्रिगुहांगताः न्यवस  
 न्बहुवर्षाणांसावरोधासवासवाः ७ सुवर्णाद्रिगुहादुर्गसंस्थितास्त्रिदशायदा तद्दृष्टानोबभूवुस्तेतदादेत्योविचारयत् ८  
 हृताधिकारास्त्रिदशायदापिनिर्जिता चलेनखलुपुक्तास्तेकरणीयंममात्रकिं ९ प्रासातंतुमयादेवावे संववलावि  
 ताः तान्हरिष्येततःसर्वबलहीनाभवन्तिहि १० नारदउवाच इतिमत्वाततोदेत्योविष्णुमालक्ष्यनिद्रितं सत्यलोकां चराणामु  
 वेदान्नासत्तयं ११ नीतास्तुतेनतेवेदान्द्रुपातेनिशकृताः तोषानिविविधस्तत्रयत्तमंत्रसमन्विताः १२ तान्देवतागणोतुसं

५८



कार्तिक

३

खोपिसमुद्रांत नदीभवत् नददर्शिततोदेत्यः क्वचिदेवत्रसंस्थितान् १३ अथवस्तसुरेः सार्द्धं सराणं विष्णुमन्त्रमात्र पूजोपक  
 रणनगरं स्वैकुंठभवनंगतः १४ तत्रतस्मिन्प्रवोधापगीतवाद्यादिकाक्रिया चक्रुर्देवागंधपुष्पैः धूपदीपादिभिः १५  
 अथप्रबुद्धोभगवान् तद्रूपितोयितः दर्शयितुः सुरैस्तत्रसहस्रार्कसमद्युतिः १६ उपचोरेः घोषः शशिः संस्पृष्टास्त्रिदशा  
 स्तथा दंडवत्पतितान्मौतानुवाचापमाधवः १७ श्रीभगवानुवाच वरदोहं सुरगणागीतवाद्यादिमंगलैः मन्त्राभिल  
 षितान्कामान्सर्वानेवददामिवः १८ ईषस्पृष्टेकादशांयाचैर्देवाधनोभवेत् निशितुर्पीशाणेषां पांशीतवाद्यादिमंगला  
 न् १९ येकुर्वन्तिनानित्यंमत्स्यनिधं ब्रजन्ति ते पादोपचमनाद्यैश्च भवद्भिर्भयथाकृतं २० तदापुनस्तुंमस्माज्जीवंतः सुखकार  
 णं वेदाः संलहताः सर्वतिष्ठन्त्येकसंस्थिताः २१ ज्ञानानपाम्यहं देवाहस्तासागरनंदनं अथप्रभृत्पवेदास्तुमंत्रं वाजमखा  
 न्विता २२ प्रत्येवं कार्तिके मासि विप्रमंस्त्वस्तु सर्वदा मत्स्यरूपोपि च न वा मिजलमध्यगः २३ भवंतोपि मया सार्द्धं मायां तु स  
 मुनां पुराः काले स्मिन्मेषकुर्वन्ति प्रातः स्नानं नरोत्तमाः २४ ते सर्वे यज्ञावर्तयैः सुस्नाताः सूर्यसंशयः ये कार्तिके प्रतंसम्पदं कु  
 र्वन्ति मनुजाः सदा २५ ते देहांते त्वया शक्रप्राप्य मद्रवनंसदा विघ्नेभ्यो रक्षांतेषां यथा कार्यममाह्वया २६ तेषां त्वया च बहूनां  
 पुत्रपौत्रादिभ्यो न धनवृद्धिर्धनाभ्यस्तत्तथा कार्यममाह्वया २७ मम रूपं ध्यात्वा त्वाज्जीवंन्मुक्ताश्च ते नराः प्राजन्ममया  
 यैस्तु कृतं ते तत्कृतं मे २८ यथोक्तविधिना सम्पदं कृते ममान्मो भवंत्यपि एकादशां यतश्चाहं भवद्भिः प्रतिषोध्यतः २९ अतो



जैवाभिमानासाश्रितावप्रीतिदामस ३० एतद्वृत्तमपि भिन्तुं यथा नरैः कृतं संनिध्यमावकृतं मेन तथा न्यदस्ति दानानि तीर्थानि तपसि यत्ताः  
 स्वर्लोकदाने देवस्य सुरोत्तमाः ३१ इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखंडे कार्तिकमाहात्म्ये ततो योऽध्यायः तारदुवाच इत्युक्तामगवानविष्णुः  
 परितुल्यरूपधनुं खोत्पपातो जलो विन्ध्यवासिनः काश्यपस्य तु १ सतं कमंडलोख्यस्य कपयादिप्रवाः नमुनिः तावत्सन्ममोतत्र ततः कूपे नि  
 वेशयत् २ तत्रापि नमो तावत्काशां प्रापयत्सतं एवं ससागरे क्षिपुः तत्र सोऽपि विवर्द्धते ३ ततो बध्नात्सतं संखं विस्मर्त्तस्य स्वरूपधनुः  
 प्रपतं स्वकरे धत्वा वदरो वनमाविशत् ४ तत्राहूय भ्रातृष्वनसर्वान् इदमाख्याययत्प्रभुः श्रीकृष्ण उवाच जलांतरविशिष्टाणि सुयूपं वेदान् प्र  
 मार्गितः ५ प्रातयध्वं च त्वोरिता सरहस्यजलांतरात् तावत्प्रयागे तिष्ठामि देवतागणसंघतः ७ तारदुवाच ततस्तैः सर्वमुनिभिः तेजो व  
 लसमन्वितैः उदारितासंवाजास्ते वेदापत्तसमन्विताः ८ तेषु यावन्मि तं मस्य लब्धं तावद्वि तस्य तत् सस एव ऋषिस्तस्य तदा प्रभृतिपार्थि  
 व ९ प्रप सर्वेऽपि संगम्य प्रयागं मुनयो ययुः विस्मये सविधा त्रेते लब्धान् सामान्यवेदपन् १० लब्ध्वा वेदां सपत्तास्ते ब्रह्माहर्षसमन्वितः ॥  
 प्रप जहा जिमे धेनुरेवार्धगणसंघतः ११ यत्तो ते देवजं धर्मापत्ता कं नरगुह्यकाः निपत्य दंडुवद्भूमौ विस्तर्षि चक्रुः १२ देवा उचुः  
 देवदेव जगन्नाथ विस्तर्षिं ऋणुनः प्रभो हर्षका लोपमस्माकं तस्मात्त्वे वरेण भव १३ स्थानेऽस्मिन् दुहिणे वेदान्नघान्नैः प्रापयत्स्वयं य  
 त्भागान् वयं प्राप्तास्त्वत्प्रसादाद्भूमापते १४ स्थानमेतदतिश्रेष्ठं पृथिव्यां पुण्यवर्द्धनः भुक्तिमुक्तिप्रदं चास्तु प्रसादाद्भवतः सदा १५ कालोऽ  
 यं यं महापुण्यं कुरु प्रादिविमुद्दि कृतं दत्वा त्वयं करश्चास्तु वरमेतदददस्व नः १६ विष्णु उवाच ममाप्येतन्मतं देवा यद्भवति तदा हंतः तयास्तु



कार्तिक०

लभते त्वन्नुक्तं नैवमिति प्रथां १६ सूर्यवंशोद्भवो राजा गंगामनातयिष्यति ससूर्यकं न्यमासां कालिंघावै समेष्यति १७ पूयंतु सर्वे वृ  
 क्षाद्यानि वसंतु मया सह तीर्थराजेति विख्यातं तीर्थमेतद्भविष्यति १८ दानव्रततपो होमं जपपूजादिक क्रिया अनंत फलदाः संतु मत्संनि  
 ध्य कदा सदा १९ ब्रह्महत्यादि पापानि सपूजनाजितान्यपि दर्शनादस्य तीर्थस्य विनाशं यांति तत्क्षणात् २० देहत्यागं मया पीय कुर्वीत मम  
 सन्निधौ मत्तनुं प्रविशं त्येव न पुनर्जन्म ते नरः २१ पितृनुदिश्य ये प्राहुः कुर्वत्यत्र समागताः तेषां पितृगणाः सर्वं यांति ते मत्संलोकतो २२  
 कालोप्येव महापुण्यः फलदास्तु सदा नृणां सूर्यमकरगेषातः स्नायित्वा पापनाशनं २३ मकरस्थे रवौ प्राचे प्रातः स्नानं प्रकुर्वतां दर्श  
 नादेव पापानि यांति सूर्याद्यायात्तमः २४ सलोकत्वं समीपत्वं स रूपत्वं त्रिभिः क्रमात् नृणां ददामि तु स्नानेनैव मकरगोरवौ २५ यस्मि  
 न्नाश्वराः सर्वे शृणुध्वं वचने मम वदश्वेन मध्ये हं सदा तिष्ठामि सर्वगः २६ अन्यत्र दशभिर्वर्षे स्तपसा प्राप्यते फलं तत्रास्तु रवे से केन म  
 वद्भिः प्राप्यते सदा २७ स्नानस्य दर्शनं तस्यैव कुर्वते नरोत्तमाः जीवन्मुक्ताः सदा तेषु पापं नैवावतिष्ठति २८ नारद उवाच देवाः सर्वं पश्यं स कै  
 लसत्रतिष्ठन् तच्छानं प्रापुरिंद्रादपस्ते स्त्रिपंस्त्रिपंराज्यमाने गमुर्ते गामं तस्ते विस्मये कं सुर्वतः २९ सूत उवाच इमां कथां मः शृणुयान्नरोत्तम यः  
 श्रावयेद्दृष्टिं वशुद्वेताः स तीर्थराजं वदश्वेनं यद्गत्वा फलं तत्समं वापु मया च ३० इति श्रावणपुराणे कार्तिक महात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः पशुह  
 वाच महाफलं त्वया विप्र मुनेः कार्तिक माघयोः तयोः स्नानविधिं सम्यक् नियमानपि नारद १ उद्यायत विधिं चैव यथा वदतु महति नारद  
 उवाच त्वं विष्णो रंशं संजातो नास्तानं विद्यते तव तत्पापं वदतु सम्यक् माहात्म्यं शृणुवेत्यपि श्रावणस्य तु मासस्य माघस्यैव कादशी भवेत् का



तिषस्पवृत्तेनेमंतस्याकुर्यादतं दितः ३ एवां तु यं शोरायां समुत्तिष्ठेत्सदावृत्ती नैऋत्यां प्रवृत्ते तगामादृहिः सोऽवभाजनः ४ दिवा सं  
 ध्यासु कर्णस्पवृत्तसूत्र उड्डुखः अंतर्हियतराभां शिरः प्रावृत्त्यवाससा ५ गृहितशिष्योऽस्यायमदभ्युदये जलैः गंधले  
 पक्षपकरं शौचं कुर्यादतं दितः ७ वक्रं नियम्य पतेन षी च न स्वासवर्जितं कुर्यान्मृदुपुशेषेतु रोत्रौ च दक्षिणा मुखः ८ एकालिं गे गुटे  
 ति ह्रदशवामकरे न प उभयोः सप्रदातव्या मरुदभ्युदयभोक्षता ९ एकालिं गे करे ति ह्र उभयोर्गृह्यं स्मृतं एतद्विनिगुणं ते यं ब्रह्मवा  
 यवनस्पयोः १० पते श्रुतुर्गुणं एतौ त रर्धं शौचमाचरेत् तदर्थं न पि मार्गस्य स्त्रिभ्यः द्राणां तदर्थं कं ११ शौचकर्म विहितस्य सक  
 लानिष्कृता क्रिया मुखशुद्धि विहितस्य तमंत्राः फलदायकाः १२ दंतजिह्वा विभुश्चिंतितः कुर्यात्प्रपत्ततः प्रापुर्वेशं पशोर्वर्षः प्रा  
 जापश्रुवह्निच १३ ब्रह्मप्रज्ञा च मेधा च त्वेनोदहि वनस्यते १४ शौचं शौचं शौचं शौचं शौचं शौचं १५ प्रतिपन्नतया नवमी वर्षी  
 ध्वर्कदिने तथा चंद्रसूर्योपरागे च न कुर्यादंत आवनं १५ कंठकी वृत्तकपी स निर्गुणो ब्रह्मवृत्तकान् वदेरं उ विगंधाद्यैर्वर्ज्ये दंतधा  
 वनं १६ ततो विष्णु शिवस्मापि गङ्गां हृत्प्रसन्नधी गंधपुष्पाद्यंतां बुलान् गृह्णत्वा भक्ति तत्परः १७ तत्र देवस्य पाद्यादीन् उपवा  
 एन पृथक् पृथक् कृत्वा स्तुत्वा पुनर्नत्वा कुर्याद्गीतादिमंगलं १८ तालवेणुमदंगादिभ्यः निपुक्तं च कीर्तनं पुष्पैः चरैः सतां बूलेना  
 यकान् नपि च देवैः १९ देवा लये गा यनका तेन शविष्म मूर्तयः तयोऽसि यत्तदा नानि कृतादिषु जगदुतोः २० तुष्टिदानं कलौ यस्मा



कार्तिक०

५

इति पुनः विधिः कृत्वं वसतिरेवेशमयापयस्तु पार्थिवः २१ विष्णुरेव तदा प्राह मद्रुत्मापरितोषितः नाहं वसामि वैकुण्ठे योगि  
नाहं वसामि २२ मद्रुत्मापयन् गायंते तत्र तिष्ठामि नारदः तेषां पुण्यादि वैकुण्ठं धूपारि क्रीयते नरेः २३ तेन प्रातिपद्यं पाणिनतया मत्स्य  
पूजनात् मत्स्यराणां वयं श्रुत्वा मद्रुत्मानां वगायन् २४ अर्बुजैः कर्णकोरैश्च विष्णुर्नोर्चस्तथा तत्रैः जपाकुं दशरिणैश्च पूषका  
मालतीभवेत् २५ केतकीभवपुष्पैश्च नैवार्च्यः शंकरः सदा गणेशं तुलशीधनैः दुर्गा चैव नर्ह्यया २६ मुनिपुष्पैस्तथा सर्वैर्लक्ष्मी  
कामोत्तमैश्च यत् एभ्योऽन्यानि प्रसू नानि पूजा चैव सर्वदेवत २७ एवं पूजाविधिं कृत्वा देवदेवं दत्तमापयेत् मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिही  
नं सुरेश्वर २८ यत्पूजितं मया देवपरिपूर्णं ब्रह्मोस्तु मे ततः प्रदत्तं कृत्वा देवदेवं दत्तमापयेत् २९ पुनर्दत्तमापयेत् देवेशं पनायं समाप  
येत् नारद उवाच विष्णोः शिवस्यापि च पूजनं ये कुर्वन्ति सम्पूजितं तेषां कार्तिकस्य तिथौ तेषां सप्तपूर्वजैस्ते प्रयान्ति विष्णोर्भवनं मुनयः  
३१ इति श्रीमत्पराशर्योक्तं कार्तिकमाहात्म्ये पूजाजगत्तरंगनाम पंचमोऽध्यायः ५ नारद उवाच नाश्रिष्टावशिष्टायां रात्रौ गच्छेज्जसा  
शयं तिलदर्पणैश्चैः पुष्पैर्गन्धैः सहितः शुचिः १ मानुष्ये देवत्वाते चानदीनामयसंगमे क्रमाद्दशगुणं स्नानं तीर्थेऽनंतं फलं स्मृतं २  
विष्णुस्मृत्वा तत्राकुर्यात्संकल्पं स्नपनं स्मृतं तीर्थोद्देवताभ्यर्चनां क्रमाद्द्यापयेत् ३ नमः कमलनाभाय नमस्तेजलपायिने नमस्ते  
सुहृदीकेशगुहाणार्चनं मोस्तुते ४ वैकुण्ठे च प्रयागे च तथा नदरिकाश्रमे यतो विष्णुविचक्रं मे विधासं निदधे पदं प्रतो देवाः प्रपंस



य  
जंगाद्याः

अपतोविष्णुविचक्रमे तैरेव सहितः सर्वैः मुनिवेदमखान्वितैः ६ कार्तिके हंकरिष्यामि प्रातः स्नानं जगन्नाथं श्रीत्पर्यंतवरेवेशदामोदरम  
यासह ७ ध्यात्वा हंत्वा च देवेश जलेऽस्मिन् स्नातुमुद्यतः तव प्रसादात्पापं मे दामोदरविनश्यतु ८ नित्येनैमित्तिके कृष्णकार्तिके पाप  
नाशने गृहाणाद्यं मया दत्तं राघया सहितो हरिः ९ स्मत्वा भाग्यो रथं विष्णुं शिवं सूर्यं जलं विशेषतः नाभिमाने जले तिष्ठेद्वितीया  
याद्यथाविधिः १० तिलमलकचूर्णेन गृह्ये स्नानं समाचरेत् वनस्थानं पत्तनं च तुलशीमलमृतिका ११ सप्तमी दर्शनवमिद्वितीया  
रश्मिपुच त्रयोदश्यां नुन स्नायात् धात्रीफलतिलैः सदा १२ आदौ कुर्यात्तलस्नानं मंत्रं स्नाजमतः परं स्ना मन्त्राणां न वेदोक्ते मंत्रैस्ते  
षां पुराणैः १३ त्रिधा भूदेवकार्या स पुरा भक्तिभावनः स विष्णुः सर्वपापघ्नः पुनातु कपयार्त्तमां १४ विष्णोराज्ञामनुप्राप्य कार्ति  
कव्रतकारणात् रत्नं तु देवास्ते सर्वे मां पुनंतु सचासवाः १५ वेदमन्त्राः सर्वो जास्तु सरहस्याः सपत्नकाः कश्यपाद्याश्रमसुनयो मां पुनंतु स  
देवते १६ सरितः सर्वा स्तीर्था विजलदाः नदाः सप्तप्रागाराः सर्वे मां पुनंतु जलाशयाः १७ पतिव्रता सुदित्पाद्याः पत्नीसिद्धासप  
त्नगाः शौचघ्नः पर्वताश्चापि मां पुनंतु त्रिलोकजाः १८ रामिः कृत्वा व्रता मंत्रैर्हस्तैर्मयस्तपवित्रकाः देवर्षिमानवपितृभूतर्षिपेच  
यथाविधिः १९ यावतः कार्तिके मासि च तैत्तिरीयतर्पणे तिलास्त्वसंख्यमद्यानि पितरः स्वर्गवासिनः २० ततो जलादिभिः क्रम्य  
शुक्तिर्वस्त्राभूता वृत्ती प्रातः कालादिते कर्म समाप्यार्च्ये हरिं पुनः २१ तीर्थानि देवान् संस्पृश्य पुनरर्घ्यान् प्रदपयेत् गंधपुष्पफ  
लेषु तौ २२ भक्तिभ्यामानसः २२ व्रतिनः कार्तिके मासि स्नातस्य विधिवत्सदा गृहाणाद्यं मया दत्तं नु जेन्द्रनिषूदन २३ तत



कार्तिक

६

अब्राह्मणान् भक्त्या भोजयेद्दण्डपाणान् गंधैः पुष्पैः सतां बुलेः प्रणम्य पुनः पुनः २४ तीर्थानि दक्षिणोपादेवेराश्वमुखसंस्थिताः  
सुवर्गगुरिधिताः देवाः यजितास्ते तदर्चनात् २५ अथ व्यक्त रूपिणो विष्णोः स्वरूपं व्रजणमुवि तावमान्यानां विरोध्याः कदाचिच्छु  
भमिच्छता २६ तां वै हरिप्रियां देवीं तु लरीमर्षयेद्भूतो प्रदक्षिणानमस्कारं कुर्यादेकाग्रमानसः २७ देवेस्त्वेतिमितो पूर्वप्रवि  
तासि मुनो ज्वरेः नमो नमस्ते तु लसापापं हर हरिप्रोये २८ ततो विष्णुकथां श्रुत्वा यो एतौ सिग्धमानसः ब्राह्मणं तं मुनिं  
विप्रं पूजयेद्भक्तिमान् व्रता २९ एवं सर्वविधिं सम्पूज्यैवैतं भक्तिमान्तरः करोति यः स लभते नारायणलोकतां ३० ए  
तापहं पापविनाशकत्परं च द्विप्रदं स्वर्गमनादिसाधकं मुक्तेर्निदानं न हि कार्तिकव्रतात् विष्णुप्रियादप्यदिहास्ति भूतले ३१ इ  
ति श्रीमत्पाप० उ० कार्तिक० ६ कृष्णसं० षष्ठाः अध्यायः ६ नारद उवाच कार्तिकव्रतिनां पुंसां नियमा ये प्रकीर्तिताः तान् शृणुष्व महारथ  
कथ्यमानैः समासतः १ सर्वाभिधानि मांसानि क्षौद्रं सौवीरं कं तथा राजमाषादिकं चापि नैवाद्यात् कार्तिकव्रती २ परान्नं च परद्रो  
हं परदारगमं तथा तीर्थेषु नासौ देवैर्ह व्रजेत् कार्तिकव्रती ३ द्विदलं तिलं तैलं च तथा न्यंतिलदूषितं भावदुषं शब्ददुषं व्रजे  
त् कार्तिकव्रती ४ देवदेवगुरुं च गुरुं व्रतिनां तथा स्निग्धमहतां निदं व्रजेत् कार्तिकव्रती ५ प्राणपानमाभिव्यं च ती  
फले जंवीरमाभिव्यं धान्ये मसरिकाप्रोक्ता ह्यन्नं पर्युषितं तथा ६ गोच्छागामक्षीषीदुग्धादप्यदुग्धादि चामिवं द्विजक्रीताः  
रसाः सर्वे लवणां भूमिजं तथा ७ तोम्रपात्रस्थितं गव्यं जले पल्लवसंस्थितं ८ आसार्धे वा चितं वा ९ आमिषं तत्स्मृतं बुधैः ८

जन



ब्रह्मवैवर्त-प्रथमः सुप्रियः पञ्चावल्यां तु भोजनं चतुर्थकाले भुंजीत कुर्यात् तत्सदा व्रतो ६४ १

नरकस्य चतुर्दश्यां तैलाभ्यंगं तु कारयेत् अन्यत्र कार्तिके स्नानाय तैलाभ्यंगं तु कारयेत् १० रजस्वलां त्यजेन्म्रेष्टं पतितं व्रतकेः सह द्विजदिदृश्वो  
श्रुतवदेत्सर्वदा व्रतो ११ एभिर्दुग्धं च कौवे श्वं सतकान्नं च वर्जयेत् द्विषा चितं च दम्भान्नं नेवाद्यो देस्मो व्रतो १२ एतानि वर्जयेन्नित्यं व्रता सर्वत्र  
कार्तिके कृद्वाघं चापि कुर्वीत स्वशक्त्या विष्णुप्रीतये १३ अमात्स्येष्वाङ्गव्रतो ह्वाकं मूलं तथा श्रापलं च कलिंगं च फलं च शोफ  
लं तथा १४ नारिकेलमलांघुश्रपटोलो वरीफलं चर्मदन्ताकबल्लोचशकंतुलशिजंतथा १५ शाकान्येतानि वर्ज्यानि क्रमात्  
तिपदादिषु धात्रीफलं रवोत्तद्वर्जयेत्सर्वदा गृहो १६ एभ्यो न्यद्वर्जयेत्किंचित् द्विष्प्रीतये तैः तत्पुनश्चाहोरात्राभुंजीत सर्वदे  
वहि १७ एवमेव च माद्ये तु सकुर्यान्निपमान् व्रतो हरिर्जागरणं तेन प्रबोधि न्यां तु कारयेत् १८ यथोक्तकारिणं दृष्ट्वा कार्तिके च  
तिनंतरं यमदूतापलापं ते राजाः सिंहजितापया १९ एवं विष्णुव्रतं ह्येतन्नैयत्तशतमाजकं पक्षकस्त्रासुयात्सर्गं वैकुण्ठे कार्तिके व्रतो  
२० भुक्तिमुक्तिप्रदानाह पात्रिदो वाणिभूतले वसंति तानि तदेव कार्तिके व्रतकारिणः २१ दुःखप्रंदुःकतं किंचित्स्मना वा कायकर्म  
जं कार्तिके व्रतिनं दृष्ट्वा त्रयं याति तत्तद्दोषात् २२ कार्तिके व्रतिनः पुंसो विष्णुवाक्प्रतोदिताः २३ कुर्यात्तिशकाद्याः राजानेन  
करायथा २३ विष्णुव्रतकरो नित्यं पत्रतिष्ठति पूजितः ग्रहभूतपिशाचानि नैवातिष्ठंति तत्रैव २४ कार्तिके व्रतिनः पुण्यं यथा तत्र  
तत्कारिणः तसमर्थो भवेत्तुं व्रतं यो ह चतुर्मुखः २५ विष्णुप्रियं सकलकल्मसाशनं संशुद्धपुत्रं धनधातुसमृद्धकारि  
उज्ज्वलं सति वसं कुरुते मनुष्यः किं तस्य तार्यं परिशीलनसेवया च २६ इति श्रीपद्मपुराणे कृष्णसत्यां संवादे उज्ज्वलनियमं नाम सप्त

सप्त

च २



कार्तिक०

मोः ध्यायः ७ तार २३ वाच अथोजिघ्रितिनः सम्पक् उद्यापनविधिं नृप ॥ तच्छुण्णमयाख्यातं सविधातं समासतः १ उज्जुशुल्ल  
च तुदृश्याकुप्यादुद्यापनं व्रती व्रतसंपत्तिहेत्वर्थविष्णुप्रात्यर्घमेव च २ तुल्यपाउपरिष्ठातुकुर्यान्मंडपिकांशुमां सतांणीचतुरह्णं  
पुष्पकामरशोभितां ३ द्वारेषु द्वारपालांश्च पूजयेत्सन्मयान्यथक् पुण्यशालं सुशीलं च जयं विजयमेव च ४ तुल्यशालं लेशे  
तु सर्वतोभद्रमुत्तमं चतुर्भिर्वरतोः सम्पक् शोभासां सुमेताहं ५ तस्यापीरघात्कलशं पंचरत्नसमन्वितं महाफलेन संपुक्तं  
कुंभं तत्र निधाय च ६ पूजयेत्तत्र देवेशं शंखचक्रगदाधरं कौशेयपीतवसनं पुक्तं जलधिवत्पया ७ इन्द्रादिलोकपालांश्च पू  
जयेन्मेलव्रतो दादृश्याप्रतिबुद्धोऽसौ त्रयोदश्यां ततः सुरैः ८ दध्योचितं श्रुतदृश्यां तस्मात्पूज्यं स्थिताविह तस्मादुपवसेद्भक्त्याशं  
तः प्रयतमानसः ९ पूजयेद्देवदेवेशं सौवर्णं गुर्वनुत्तमं उपरचोरेषां उशभिर्नानाभक्षसमन्वितैः १० एतौ जागरणं सुखणीतवा  
द्यादिमं गलेः कुर्वीति गीतं मनुजा जागरे चक्रपाणिनः ११ जन्मांतरशतोद्भूतैर्मुक्तास्ते पापसंबन्धैः नराणां जागरे विष्णोर्गीतं बाधं  
प्रकुर्वतां १२ गोमहसं वदन्तोऽसंमत्तमुदाहृतं गीतं नृत्पादिकं कुर्वन् दर्शयन् कौतुकानि च १३ पुरतो वासुदेवस्य शंखचक्रहरिजा  
गरे पादविष्णुचरित्राणि पारं जयति वै ह्मवान् १४ हस्तेन कुस्ते वाद्यं खेच्छपाचे वकारयेत् भावेरेतैर्नयेपसुकुस्ते हरिजागरं १५  
दिनेदिने तस्य पुण्यं तीर्थं कोटिसंमत्तं ततस्तु पोर्णमार्गं च सपत्नीकान् दिजोत्तमार् १६ त्रिंशन्मितान्तयेकं वा स्वशक्त्या वा  
निमंत्रयेत् वराहत्वापतो विष्णुर्महत्स्वपाभवेत्ततः १७ अस्यां जपं वदन्तं च तदत्यफलं स्मृतं अतस्तान् भोजयेद्दिप्रामापसां नोदिना



वृत्ता १८ अतो देवा इति द्वाभ्यां जुहुयात्तिलपापसं श्रोत्यर्थं देवदेवस्य देवां च ययकूपयक १९ दक्षिणं च यथा शक्त्या प्रेया प्रणे  
 मे च तान् पुनर्देवं समभ्यर्च्य देवांश्च तुल्यं तथा २० ततो गो कपिलां तत्र पूजयेद्दक्षिणं दत्ता रुद्रं ब्रह्मापदेष्टारं वस्त्रां कं रत्नादि  
 मिः २१ सपत्नीका समभ्यर्च्य तांश्च विप्रान् दत्तापयेत् पुष्पत्रसाद्यो देवेशः प्रसन्नोऽस्य दामम २२ वृत्ता दत्ता चर्पे पं स पूजन  
 कृतं मया तत्सर्वं नारायणापातु स्थिरा रावास्तु सेततिः २३ मं नो रक्षास्तु सफलाः संतु नित्यं ममा चिनात् देहं ते वै ह्यं वं स्थानं प्राप्नुयाम  
 त्ति दुर्लभं २४ इति दत्ताप्यता विप्रान् प्रसाद्य च विसर्जयेत् तामर्कं गुरो र्देव दद्याद्वा पुं तां सदा वृत्ता २५ ततः सुहृद्गुरुभ्यः स्वपं  
 भुंजीत मक्तिमान् कार्तिके चापतपसि विधिरेवं विध्यः स्मृतः २६ नारद उवाच एवं पः बुरूते सम्यक् कार्तिके स्वव्रतं नरः नि  
 ष्यापः सर्वपापेभ्यो विष्णुसानिध्यमाप्नुयात् २७ सर्वव्रतैः सर्वतीर्थैः सर्वदानैश्च यत्फलं तत्फलं कोटिगुणितं सम्प्राप्त्यविधान  
 तः २८ तैध्यास्ते सदा पूज्यास्ते पांच सफलो भवः विष्णुभक्तिपरा येस्युः कार्तिके व्रतकारिणः २९ देहस्थिता निपापानि नाश  
 मायांति ते तद्दत्तात् कृपास्यो मो वंद्ये वं पदं व्रतकारिणः ३० इत्यर्जुन व्रतनियमं शृणोति भक्त्या यो वै तत्कथयति वै स वाग्रं तो  
 पि यः सम्यग् व्रतकारिणात्फलं लभेतां दद्यात्तौ कलुषविनाशनं लभंते ३१ इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखंडे कार्तिके माहात्म्ये उवा  
 च न विद्यम्य मोऽध्यायः ८ पद्म उवाच त्वया यत्कथितं ब्रह्म न व्रतं सूर्यस्म विस्तरात् यत्त्वया तुल्यं शोभं लोपूजा विस्मा स्त्वयोदितो  
 १ तेन ह्यं वृत्तिमिच्छामि माहात्म्यं तुल्यं भवं कथं साति श्रीया विस्मोर्देवदेवस्य शार्ङ्गिणः २ कथं मे वा समुत्पन्ना कस्मिन् स्थाने च नारद

ले  
त्वा



कार्तिक

८

तां च ब्रह्मसमासेन सर्वताऽपि यत्ते मम ३ नारद उवाच ॥ एतज्जनवहितो माहात्म्यं तुल्यशोभवं सेतिहासं पुराचरितं तत्सर्वं कथयामि ते ॥  
पुराणैः शिवं द्रष्टुं मगात्केलाशपर्वतं सहदेवैः पौरैश्च तस्वस्यो गणसेवितः ५ यावदुक्तः शिवं गेहे तावत्तत्र सदृशवान् पुरुषं भीमक  
माणां दंष्ट्रा नयनभास्वरं ६ स पृथक्तेन कस्त्वं मोक्षगतो जगदीश्वरः एवं पुनः पुनः पृष्ठः पदानो वित्तवान् ७ ततः बुद्धो वज्रपा  
णिस्तं निर्भर्त्स्य वचो ब्रवीत् ८ शक्र उवाच रे मया यद् ९ मातो सितोतरं दत्तवानसि अतस्त्वाहं निचजेण कस्त्वां त्रातसि दुर्मते ८ ना  
रद उवाच इत्युदीर्य ततो वज्रो वज्रेणौभ्यहं १० तेनास्मकं तेनास्त्वमगाहं च भस्मतां १० ततो रुद्रः प्रज्ज्वालन्तेजसा प्रहसन्निव ८  
ष्टा बृहस्पतिस्तु लोकोक्तो जलिपुटो भवत् ११ इन्द्रं च दंडवद्भक्त्युक्त्युक्तं प्रचक्षते १ बृहस्पतिस्त्वाच नमो देवाधिपते ये च वकाय कपी  
ने १२ त्रिपुरघ्राय सर्वाय नमो धक्निषण्णेने विष्वक्स्पातिस्पाय बहुस्पाय शंभवे १३ यत्तं विध्वंसकर्त्तव्यं यस्तानां फलपयिने  
कालोत्तकाय कालापभोगिभोजधराय च १४ नमो ब्रह्मशिरोरुत्रे ब्रह्मपापनमो नमः नारद उवाच एवं स्तुतस्तदा शंभुर्भीषणो न जगाद  
तं १५ इन्द्रस्त्वजीवने न जीवेति त्वं पृथग्वा १७ बृहस्पतिस्त्वाच यदि तुष्टोसि देवा त्वं पाहीदं शरणागतं अग्निरोषं स तं यातु भाल  
नेत्रसमुद्भवः १८ ईश्वर उवाच पुनः प्रवेशमायाति भास्वनेत्रे कथं शिखा एनं त्वत्पाप्यहं दूरे यथेन्द्रं नैव पाडयेत् १९ नारद उवाच  
इत्युक्त्वा तं कटे पृथक् प्राक्षिपत्त्ववणाणीव सोपतत्तं सिन्धुगंगायां सागरस्य च संगमे २० तावत्स बालरूपत्वं मगात्तत्र स्तोदहं रुद्रो  
स्तस्य शब्देन मूकं पथरयो महुः २१ स्वर्गस्य सत्यलोकास्तं तत्त्वनात्वाधिरोक्ताः श्रुत्वा ब्रह्मापयोतत्र किमेतदिति विस्मितः २२ ताव



तसमुद्रस्योत्संगे तं बालं सदृशं ह २४ ब्रह्माण्डमापातं समुद्रोपिकृतं जलं २३ ततो ब्रह्मा ब्रह्मोदात्तं कस्याप्यंशो भूतः निशम्यापवेद्यो  
 धातुर्वाक्यं सिंधुरथाववीत् २५ समुद्रवाच भो ब्रह्मन् सिंधुगंगायां जातो यं मम पुत्रकः जातकर्मो देसं स्कारान् कुर्व्याम्यजगद्भूये २६  
 प्रणाम्यशिरसा बालं तस्योत्संगे निवेशयेत् नारद उवाच एवं ब्रह्मा तपाध्या स्वातः सागरात्मजः २७ ब्रह्माण्डमग्रहीत् कूर्चं विधुन्व  
 न्तं मुहुर्मुहुः धुन्वतस्तस्य कूर्चे तु नेत्राभ्यामगमज्जसं २८ कूर्चं चिन्तयत् कूर्चस्तु ब्रह्मा प्रोवाच सागरं ब्रह्मा वाच नेत्राभ्यामुद्धतं यस्मा  
 दनेनैव जलं मम २९ तस्माज्जलं धृत्वा इति नाम्ना व्याता भवत्वसौ ३० प्रधुने वै च तस्माः सर्वास्त्रार्थपाशाः ३० अवध्यः सर्वभूतानां वि  
 ताहं भविष्यति यत एव समुद्रस्तत्रैवां तं गमिष्यति ३१ नारद उवाच इत्युक्त्वा मुक्त्वा हूय एते तं चाभ्यवेकयत् आमंत्रं सरि  
 तां तां च ब्रह्मा तद्भानमागमत् ३२ अथ तद्दर्शनोत्पुल्लनयनः सागरस्तदा कालनेमिस्तं वंद्यं तद्भार्यार्थमपाचत् ३३ ते कालने  
 मिप्रमुखा सुरास्ततो तस्मै सुतां स्वाप्रददुः प्रहर्षिताः स चापि तान् प्राप्य सुहृद्वरान्वशो शशासंगं मुक्तसहायवान् वली ३४ इ  
 ति स्त्रियाप्यपरातो उत्तरं वंदे कार्तिकमाहात्म्ये जलंधरोत्पतिर्नाम नवमोऽध्यायः ६ नारद उवाच ये देवैर्निहताः पूर्वदेव्याः पातलसं  
 स्थिताः तेषामसंडलेना तानिर्नयास्तदुपाश्रिताः १ कदाचिच्छिन्नशिरसं दृष्ट्वा राहुं सदैव तदा पप्रच्छ भार्गवं तत्र तच्छिरसं देवकारणं  
 २ शशंस स समुद्रस्य मथनं देवकारणं ३ रत्नप्रहरणं देवैर्देव्यानां च पराभवं ४ संश्रुत्वा क्रोधात्ताम्रातः स्वपितुः मिथनं तदा दूतं प्रस्था  
 पयामास च स्मरं शक्रसन्निधौ ५ दूतस्त्रिविधं गत्वा सुधर्मो प्राप्य सत्वरं गर्वाद्यवर्जं नालिस्तु देवं द्रवाक्यमब्रवीत् ५ धर्म उवाच



कार्तिक०

१५

च जलंधरोदितमयः सर्वदेवजनेश्वरः दूतोऽहंप्रेषितस्तेन स पदाहं प्रणुवन्तत् ६ कस्मात्स्वयाममपितामपितः सागरोरिद्रिणा नीतामि  
सर्वरत्नानितानिसर्वाणि पृच्छतः नारद उवाच इति दूतवचः श्रुत्वा विस्मितस्त्रिराधाधिपः उवाच अस्मिन्तं दं भयरोषसमन्वितः ईदृशं वाच  
प्रणुवन्तमया पूर्वमपितः सागरो यथा प्रद्रव्यो मद्रया इस्ताः स्वकुक्षिस्थास्तथा घृताः ७ अन्मपिमहिषः स्तेनरक्षितादिति जापुत त  
स्मात्तद्रुन्तया तं तु मया पप हतं किल शंखोऽप्येवं पुरा देवानां हि मन्सागरात्मजः ममानुजेनानिहृतः प्रविष्टः सागरोदरे ११ तद्रुक्कच  
यस्यास्य सर्वकथयकारणं नारद उवाच इत्यपि सर्जितो दूतस्तींद्रिणा गमद्रवं १२ तदिंद्रवचनं देवराजानं कथयत्तदा ते निशम्य त  
तो दैत्यारोषात्प्रस्फुरिताधरः १३ उद्योगमकरोत्तर्णं सर्वदेवजिगीषया तदा द्योगे सुरेन्द्रस्य दिग्भ्यः पातालैस्तथा १४ अथ मुनिभिः  
भाव्यैर्बलाधिपतिकोरिभिः गत्वा त्रिविष्टपं दैत्यानंदनोऽभिमुखोऽभवत् १५ निर्ययुस्त्वमरावत्यो देवा पुद्गा धर्मधृताः पुरमावृत्य  
तिष्ठंतं दृष्ट्वा दैत्यबलं महत् १६ ततः समभवद्युद्धं देवदानवसेनयोः मुरालैः पारिघैर्वीरैर्गदापरिचरैः १७ तेन्योन्यं समधा  
बेतां जघ्नतु प्रपरस्परं क्षोणाभवांसेनेस्वर्धेस्तोचपरिप्लुते १८ पतितैः पात्यमानैश्च गजाश्चरयपतिभिः अराजतराभूमिः सं  
ध्याध्रपलैरिव तेन पुद्गे मृता नृदेव्या नृभार्गवस्तदतिवपत् विद्यमाना जीवित्वा मंत्रितैस्तैः पविंदुभिः २० देवानपि तथा पुद्गे जीवप  
दंगिरा दिव्याधिं समनीपाद्राणादेः सपुनः पुनः २१ दृष्ट्वा देवान् तथा पुद्गे पुनरेव समुत्थिता न जलंधरो क्रोधपुक्तो भार्गवं वाच  
मब्रवीत् २२ जलंधरो उवाच दिव्याधिं समनीपाद्राणादेः रंगिरा सुरान् जीवत्येष वैशा प्रेक्षाणां दितमुपाहरत् २३ नारद उवाच

त ६

त ३३



इत्युक्ते सति दैत्ये देवता त्वाद्राणां चलंतदा प्राप्तिपत्सागरे तर्हो पुनरायामहाह्वं २४ अथ देवान् नृत्तान् दृष्ट्वा द्रोणादिमगमदुःखं तां  
 श्रुतत्राणिं शिंदंतं नददं श्रीसुरार्चितः २५ त्वाद्रादेत्यहं तं द्रोणं विषसोभयविकूलः अग्रतमपूरा दृष्ट्वा जहुस्वासाकुलितविग्रहः २६ अ  
 रुरुवाच पलायध्वं १ हादेत्योनापं जेतं क्षमोपतः रुद्रांशं संभवेत्येव स्मरध्वं शक्रचेष्टितं नारद उवाच श्रुत्वा तद्वचनं देवामय  
 विकूलितास्तथा दैते मेनवध्वमानास्ते पलायंति दिशोऽपश २७ देवान् विद्राविता नृसुद्रादेत्यः सागरभंदनः शंखभेरीजयं चैव प्रविवे  
 शाभरावर्ती २८ प्रविवे रनगरीं दैत्ये देवाः शक्रपुरोजमाः सुवर्णादिगुहां प्राप्राप्य वसन्त्येतापिताः ३० ततः ससर्वेष्वसुरोऽधिका  
 रेष्वां प्रदेकां विनिवे ३१ शपत्तदा शुभादिकान् दैत्यवरान्मुच्य कृत्वा सुवर्णादिगुहां मगान् ३२ इति श्रापपुण्योत्तरं  
 डेकार्तिकमाहात्म्ये अथ एवतो विजयो नाम दशमोऽध्यायः १० नारद उवाच पुनर्दैत्यं समायातं दृष्ट्वा देवांसवसवाः भयप्रकंपिताः  
 सर्वे विस्मृस्तोतुं प्रचक्रुः १ देवा उचुः नमो मत्स्य कूर्मादिनां स्वस्यैः सदा भक्तकार्योद्यतायार्तिहर्त्रे विधात्रादि सर्गास्थितिध्वंस  
 कर्त्रे गदासंखपद्मादिह स्थायतेऽस्तु २ रमा वल्लभा यासुराणां तिहं त्रेभुजं गारितामयीं तां वराय मखादि क्रियापाकत्रे च हं त्रे शर  
 रापायतस्मे नतास्मो नता स्मः ३ नमो दैत्यसंतापिता दुःखमर्त्या वलध्वंसदं नो लेये विस्मयेते भुजं गेशतल्पे शयायार्कं तं देदिनेत्राय  
 तस्मे नतास्मो नतास्मः ४ नारद उवाच संकषणाय नं स्तोत्रं मे तद्यस्तु यच्छेन्नरः सकलारि न संदेहेः पीडयते कृपया हरेः ५ इति देवाः  
 स्तुतिं पावतुर्वेति दनुर्जाय ६ यः तावत्सुराणां मायातिविज्ञानाविस्मृता तदा द सहस्रात्पाय दैत्यारिः कृपया विनतानमः ग्राह



कार्तिक

१०

तं  
स्वगुरुं वेगा ल्लह्मा व  
म ८ विष्णुस्वाच जलं  
भाताय मक्ता वमदि सर्व  
तेव च नैर्या पंमया वध्यो  
स्तुवंति ते ११ अथाह  
न वातप्रपीडितान् ३  
स्तयाति रवकाशवत्  
त्यगदायाति स्वरा न्वि  
न ६ मुष्टिका १७ त  
धुः प्रतापवान् उवाच  
ते मनसि वर्तते २० ज  
त्युक्ता स भगवान्सर्व  
वनं मववीत् ७ श्रीस्वाच निद्रा विहाय तुरया गुरुता रोहणं कृतं किं कार्यं गम्यते कुत्र वक्तव्यं सांप्रतं म  
धरेण तेनात्रा देवानां कदनं कृतं तैरा तुरतो गमिष्यामि युद्धयाति त्वरा न्वितः ८ श्रीस्वाच अहं ते वल्ह  
दा तत्काप्यं ते मम भ्राता पुद्गे वध्यः कृपा निधे १० विष्णुस्वाच रुद्रा शंभवाश्चैव ब्रह्मणो वचनादपि प्रीत्या  
वध्यो जलंधरः १० नारद उवाच इत्युक्त्वा गुरु उरुः शंखचक्रगदासिभिर विष्णुर्वेगाद्यो यो यो दुपत्र देवाः  
एतानुजात्युप्रपक्षवातप्रपीडिताः वात्या विवर्तिता दैत्या वभ्रमुः खेषपाघनाः १२ ततो जलंधरो हृष्टा दैत्या  
दुत्पन्नयनक्रोधा ततो विष्णुं समध्यगात् १३ ततः समभवद्युक्त्वा विष्णुं दैत्येन्द्रयोर्महत् आकारं कुर्वतो वातो  
१४ विष्णुं दैत्यस्य चारो यैर्ध्वजं दत्तं धनुह्यात् बिभेद तं सरुदरे वाणेनैकेन ताडयत् १५ ततो दैत्यः समुत्प  
तः आहत्या गुरुं मर्दिष्यात्तया मम सभृतले १६ विष्णुं दं स्वसुदुर्गं बिभेद प्रहसन्निव तावत्स रुदये विष्णुं जघा  
न ६ मुष्टिका १७ त ततो वाहुपुद्गेन युपुधाते महाबलौ वाहु निर्मुष्टिभिश्चैर्जानुभिर्नीदयन्महिं १८ एवं तु सुबिरं पुं हित्वा वि  
धुः प्रतापवान् उवाच धृदेत्यराजानं मे घातयिष्यामि १९ विष्णुस्वाच वरं वार्यो दैत्येन्द्र प्रीतोऽस्मि तव विक्रमात् अदेयमपि दं प्रिय  
ते मनसि वर्तते २० ज लंधर उवाच यदि भावुक तुष्येसि वरमेवं ददस्व मे मद्रुतिन्या सहितया महे हं सगणो वस ३१ नारद उवाच तथे  
त्युक्त्वा स भगवान्सर्व देवाणोऽसु जलंधरं नाम पुरमगमद्रमया सह २२ जलंधरं देवानां अधिकारे युधानवान् स्थापयित्वा सहर्मः सु

व४  
ते



न

भरायान्महीतले २३ देवां धर्वा सिद्धेषु यत्किंचिद्, त्रसंचितं तदात्मवशं कृत्वा तिष्ठत्सागरनंदनः २४ पातालभवने दैत्यनिग्रं  
 समहावलं स्यापयित्वा ससेवादीनां न पद्मते लंबली २५ देवां धर्वा सिद्धेषु सर्वराक्षसमानुषान् स्वपुरे नागरैकैकशशासभुवनत्रे  
 यं २६ स्वयं जलधरः कृत्वा देवान् स्ववशवर्तिनः धर्मतापालयामास मृजाः पुत्रानि वारसान् २७ नकां प्रिच्छ्याधितो नैव दुःखितो न क  
 शस्तथा नदीनां दृश्यते तस्मिन् धर्मो द्रान्यं प्रशासति २८ एवं प्रहंशा स सदानवेन्द्रो धर्मतासम्पदं सपदहृपाहं कदाचिदात्मयतस्य  
 लक्ष्मीं विलोकितुं प्रारभतं च सेवितुं २९ इति श्रीका ७३० सं० क० सं० जलंधरोपायमानं नामैकादशोऽध्यायः ११ नारद उवाच सप्त  
 सप्तविधिवद्दानवेन्द्रोऽतिभक्तितः संप्रहस्य तदा वाक्यं जगाद मुनि सतमं १ जलंधर उवाच कुत आगम्यते ब्रह्मन् किंचिदसंलया क  
 चित् पदार्थमिह आयातस्तदात्तापय मे मुने २ नारद उवाच गतः के रलाशशिखरे दैत्येन्द्राहं पद्रह्या तत्रो मया सहसि नंद्यवानस्मि  
 शंकं ३ योजनानामुत विस्तीर्णं कल्पद्रुममहावने कामधेनुस्तार्कीर्ती चिंतामणि सुदीपिते ४ तं दृष्ट्वा महदाश्रयं वितर्कैः सर्वं  
 तदा क्षणदृशी भवेद्दुःखैः त्रैलोक्येवानवेति ५ तावत्तवापि दैत्येन्द्रसमृद्धिः संस्पृता मया तद्विलोके न कामो ह ते सानिध्यमिहाग  
 तः दत्तत्समृद्धिं मिमांश पश्यन् निरतसो हतांध्रवं कल्पयामि शिवादन्यः त्रिलोक्यां न समृद्धिमान् ७ यस्यालावश्यं जलधौ निम  
 ज्ज्वतु यतानः स्वधैर्यमुमुचे पूर्वतपाकं न्यापमीयते ८ वीतरागोऽपि हि यया मदना रिस्वली लया विप्रवतं त्रोऽपि हितया स्वात्मनो  
 वशाः कृतः ९ प्रसूरो नागकन्याया पद्मपिखदुरो स्थिता तयापितावत्पार्वत्या रूपेणासदृशोऽयं १० सौंदर्यं गृह्णन् माम् च्छुव  
 रीरूपया पुरा हरो निःकाममुक्तोऽपि स्ववशोऽपि वशोऽकृतः ११ यस्याः पुनः पुनः प्रमदं रूपं धाता विस्मर्ते स सजीवः सः स्तस्य त



कार्तिक

११

स्मैकापिनाभवत् १४ अतस्त्रिारत्नसंभोक्तं समुद्रिस्तस्यसाधनं तयानतवदैत्यैः सर्वभोगाधिपस्य च १३ एवमुक्तातमां संयुक्ते  
मयि सदैव परात्तद्रूपश्रवणादासिदं गज्वरपीडितः १४ अथ संप्रेरयामास स दूतां सैंहिका सुतं च वकाय तदा किंचिद्विष्णुमायाविमो  
हितः १५ कैलाशमगमद्रुः सर्वशुक्लं दुर्वचसं कर्त्तुमनक्तस्य संपुवर्चसास्वागजेन तु १६ निवेदयत्तदा देशं नंदिना सप्रवेशितः संवत्  
भूलता संज्ञाप्रोदितो वाक्यमब्रवीत् १७ एतदुवाच देवपुत्रगणैः सैव त्रैलोक्याधिपतेस्तथा सर्वरत्नेष्वस्मत्पुत्राणां च वृषध्वज  
स्मरणवासिनोति त्वमास्मि भारवसस्य च दिगंबरस्य ते भाव्यो कर्णहेमवती शुभा १८ अहं रत्नाधिनाथोऽस्मि सा च स्त्रिारत्नसंज्ञका त  
स्मान्नमैव सा योग्या नैव भिक्षासनस्तव २० तारदुवाच वदत्येवं तदा एह भूम्या कूलपाणिनः अभवत्पुरुषो रौद्रः तीव्रसनिभ  
मखनः सिंहस्यः प्रवलाहिज्जासुजा लानयनो महान् ऊर्ध्वकेशः शुक्लतुनुर्न सिंहश्च वामरः २२ स तं खादितुमायां तं दृष्ट्वा यदुभया  
तुरः अधावदस्यति वेगेन बहिः स वदधत्तं २३ वासंतां मां महादेव खादितुं मां समागतः एतस्माद्दक्षदेवेश शरणागतवत्सल २४ महादे  
वो बचः श्रुत्वा ब्राह्मणस्य तदा ब्रवीत् मुं वेति पुरुषः श्रुत्वा एहं तत्पाजसो वरे २५ एहं त्यक्त्वा स पुरुषो महादेवं विजस्तपत् पुरुष उवाच तु  
धामां बाधते स्वामिन् दुस्वार्थीऽप्यस्मि सर्वथा २६ किं मह्यं मे महाभाग तदा तापय मां प्रभो इष्वर उवाच भद्रो यस्वात्मनो मां संसम्य कृतं ह  
स्तपादयोः २७ तारदुवाच स शिवे नैव मां तपश्चरत्वा दपुरुषः स्वकं हस्तपादोऽङ्गं मां संशिरः शेषोऽप्यभवत् २८ दृष्ट्वा शिरो वशेषं  
तं सुप्रसन्नस्तदा शिव पुरुषं भो मर्कटीणो तनुवाच स विस्मयः २९ इष्वर उवाच त्वं कीर्तिमुखनामा ख्यं मम त्वं हारगः सदा त्वदां जी  
येन कुर्वेति नैव ते मे प्रियकरः ३० तारदुवाच तदा प्रभृति देवेश हारे कीर्तिमुखः स्मृतः नार्चयंतो ह्ये पूर्वते धाम श्रीसुधाभवेत् ३१



राहुविमुक्तोपलेनसोऽपतर्ध्वरस्पले ॥ अतः सर्ववैश्वतश्चिलोकेपयंयातः ३२ ततश्चराहुः पुनर्जातमात्मजमस्मिन्निति तन्ममानः  
 समेत्यसर्वसकथावम्वजलंधरायेराविवेचितं तत् ३३ इति श्रीपद्मपुराणे कर्तिकमाहात्म्ये शिवदूतसंवादे नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ १२ नार  
 द उवाच जलंधरस्तु तं श्रुत्वा कोपाकुलितमनसः निर्जगत्सु दैत्यैर्दंकोटिभिः परिवारितः १ गतस्तस्याग्रतः श्रुत्वा राहुदृष्टिस्थितोऽभवत् मु  
 कुट्स्थोऽपतद्भ्रमो वेगात्प्रसवलितस्तदा २ दैत्यैस्त्यावृतेस्तत्र विमानानां शतैस्तदा ॥ अजतनमस्तर्णी प्राचृष्टो वयपाद्यं नैः ३ तस्माद्योगं  
 तथा दृष्ट्वा देवः शक्रपुरोगमाः ॥ प्रलसितास्वराजमुष्पूलितं तं विजितपुः ४ देवा उचुः न जानासि कथं स्वामिन् देवा पतिमिमांशुभो तदस्म  
 द्दत्तं त्वर्थाय जहि सागरं नंदन ५ नारद उवाच इति देववचः श्रुत्वा प्रहस्य वृषभध्वजः महाविष्णुं समाहूय वचनं चेदमब्रवीत् ६ ईश्वर उ  
 वाच जलंधरः कथं विष्णो न हतः संगरे त्वया तद्द्रवाद्यापि जातोऽसित्युक्तो वैकुण्ठमात्मनः विमुह्योच तवांशसंभवत्वाच्च मातृत्वाच्च  
 तथा श्रियः तमपानिहतः संखे त्वमेतं जहि दानवं ७ ईश्वर उवाच नायमेभिर्महातेजा शस्त्रास्त्रैर्वध्यते मया देवैः सह स्वतेजाः शस्त्रा  
 र्घ्योपतां सम ८ नारद उवाच अपविष्णुमुखो देवाः स्वतेजांसि ददुस्तदा तान्येकमार्गं तीशो दृष्ट्वा श्वं च महस्तदा ९ तेनाकरोन्महादे  
 वो सहसा शस्त्रमुत्तमं चक्रं सुदर्शनं नाम ज्वालन्तिभीषणं १० ततः शेषेन चतस्रं वज्रं चैवाकरोद्धरः तावज्जलंधरो दृष्ट्वा कैलाशतेलभूमि  
 यु १२ हस्य श्वरपत्नीनां कोटिभिः परिवारितः सदृष्कालं हिताजमुदेवाः सर्वे यथागतं १३ गणाश्च समनखं तं पुद्गायानि त्वरां विताः न  
 दां भवस्य सेना मुख्याः सर्वशिवास्तथा १४ अवतंतर्जणाः सौकेः कैलाशाद्युद्धमदाः ततः समभवद्युद्धं कैलाशोत्पकाभुवि १५  
 प्रमथाधिपैर्देवैः सद्यो शस्त्रार्थं कुलं मेरीमं जगत्सर्वैर्निश्चिन्तितैर्हरिणैः १६ गजाश्च रथशैवेऽपनादिताम् सर्वपत शक्तिता



कार्तिक

१२

मरवाणाद्यैर्मणालैः परिघपद्भिः १७ विराजततमः पर्याउल्कानिः संवृतं पथा निहते न रतागात्र पतिभिर्ममैराजत १८ वज्रह  
स्ताचलाशिरः कमलैरिव संवृतः प्रमथाहते दैत्योद्यैर्देव्याहृतगणैस्तथा १९ वसास्रज्जासपंकाद्याभूरगम्याभवतदा प्रमथाहते दै  
त्योद्यान्मार्गवः समजीवयत् २० पुद्गे पुनः पुनश्चैव मत्तसंजीवनीवलात् तान्दृष्ट्वा कुलीभूत्वा गणाः सर्वे भयार्दिता २१ शंख  
देवदेवाय तत्सर्वं शुक्रवेष्टितं अथ रुद्रमखाकृत्या च भूवातीव भूषणा २२ तालजंघोदरीव क्रस्तनपीडितभूरुहा सायुद्धभूमि  
मासाद्य मत्तयंती महासुरान् २३ मार्गवं स्वभगे कृत्वा जगामां तर्हि तानभः विध्य तं मार्गवं दृष्ट्वा दैत्यसेना गणास्तदा २४ प्रमृत्वा न वदन्  
हृषान्निर्जघ्नुर्पुद्गुर्मुखाः अथ मर्जिते दैत्या तं सेना गणभयार्दिता २५ चापुवेगहता पद्मप्रकीर्णात्पदासंहतिः भग्ना गणभ  
यात्सेनां दृष्ट्वा हर्षेण पुर्जणाः २६ निशुंभं भृशं सेना न्यौ कालनेमिं प्रवोपवाच त्रयस्ते वारयामासुर्गणसेनां महाबलाः २७ सुव  
तः शरवर्षाणि श्रावयौ वक्त्राहकाः पतो दैत्यशरीरास्ते सलभाना निव प्रजाः २८ हृद्दुःखं दिशः सर्वा गणसेनां प्रकंपयत् गणाः  
शरसेतैर्मिन्नासुधिराभ्यर्चयिणः २९ पंतविंशुका मासान् प्रस्तापत किंचन पतिताः पात्यमानाश्चिह्ननिन्तास्तथा गणाः ३० त्व  
त्कासंग्रामभूमिं ते सर्वेपि विमुखा भवन् ३१ ततः प्रमग्नं सबलं विलोक्य शैलादिलंबोदरकार्तिकेयाः त्वरां न्विताः दैत्या वंसह्यनि  
वारयामासुर्हर्षणास्ते ३२ इति श्रापयन् पुण्येण उत्तरं देवकार्तिकमहात्म्ये दैत्यसेनावधोत्तामत्रयोदशोऽध्यायः १३ तारु ३  
वाच ते गणाधिपती नृदृष्टानंदी भैरवधरासुखान् प्रमथादप्यधावत दंडयुद्धाश्च दानवाः १ नंदिनं कालनेमिं स्तुभुंभो लंबोदरं ते  
प्रातिशुंभः २ धणमुखं वेगादप्यधावदशंकितः ३ निशुंभः कार्तिकेयस्य मपरं पंचमिः शरैः हृदि विमोच्य वेगेन मर्द्धितः स पपात ह ३



सतःशक्तिधरःशक्तिंयावज्जगद्गरोधितः तावन्निशुंभवेगेतस्वशक्त्यातमपातयत् ४ ततोनांदास्त्रयोवाणोः कालनेमिमविध्यत सप्त  
 मिश्ररुघान्केतुधनुः सारथिमहि नत् ५ कालनेमिस्तुसंकुचोधठश्चिद्देनैदितः तदपास्यसश्रुतेनतंवत्सहृदं ६ सप्रल  
 भित्तहृदयोहताश्वोहतासारथिः अदेःशिवरमाभुंछौलादिंसाप्यपातयत् ७ अप्रभुंभोजशश्वरचमयकवाहनोयुधमनोशरे  
 वीतोः परस्परमभिधत्तां ८ गणेशस्तुतदाभुंभुंहृदिविद्याधपत्रिणा सारथिचत्रिभिर्वीतोः पातयामासस्तले ए ततोतिक्कः शुभोपि  
 वारणमध्याग्राधियं मयकंचत्रिभिर्विध्वाननादजलदस्वनः १० मयकः शरभिन्तागश्चचारदृढवेदनः लेवोदृष्टपतितः पयतिर  
 भवन्त्य ११ ततोलेवोदरः शुभंभुंहृत्वापरशुनाहृदि अपातयतदाभुंभुंमयकंचारुहृत्युनः १२ कालनेमिर्निशुंभश्चभौलेवोदरंशरेः यु  
 देतुजघ्रतुः काथातोमरेश्चमहादृषः १३ तंपोञ्चमानमालोक्यवारभेद्रावहलः अभ्यधावतवेगेनभूतकोटिपुतस्तथा १४ कू  
 ष्मांडभैरवाश्चापिवेतालयोगिनीगणाः पिशाचाश्च सासिद्धगणाश्चापितमन्वयुः १५ ततः किलकिलाशब्दैः सिंहनादैस्तघर्षैः  
 बितादितानुमहकैः पृथिवीं समवंपयत् १६ ततोभूतात्यधावंतभूतसंत्यस्तदानवतं ३ त्यतंत्यापतंत्यस्तनन्तुश्चरणांगणो १७  
 तंदिनः कार्तिकेयश्चसमाश्वस्यस्वरान्वितो निजघ्रतुः रणोदैत्यान्तिरंतराश्च वृजैः १८ द्धिनभिन्नहृतेदैत्यैः पातितैर्भक्षितैस्तदा व्या  
 कूलासाभवत्सेनाविविन्नवदनातदा १९ अविद्धास्ताततः सेनादृष्टासंगरजंदनः रथेनातिप्रताकेनगणानांसन्मुखोपयौ २० ह  
 स्तश्चरचसहादाः शंखभेदीरवास्तथा अभवत्सिंहनादाश्चसेनयोर्भयोरपि २१ जलंधरः शरघातैः नीहापरलेखि च वावायपि  
 योराहृन्मंतरे समपद्यत २२ गणेशं पंचनिर्विध्वाशैलाद्भुनवभिः शरैः वीरभट्टं च वंशत्याननादजलदस्वनः २३ कार्तिकेयस्ततोदै



कार्तिक०

१३

त्यंशतप्राशक्त्याविद्याधसत्वरः व्याघ्रणीः शक्तिनिर्मितः किंचिद्व्याकुलमानसः २५ ततः क्रोधपरोत्तातः कार्तिकेयं जलंधरः गद  
याताडयामास सच भूमितले पतत् २५ तथैव तं दनं कोपादपातमतमत्तले ततो गणे श्वरः क्रुद्धो गदं परशुना दित २६ वीरभद्रस्त्रि  
भिर्वीरैर्हृदिविद्याधरा नवं सप्तभिः सह पात्तुं धनुश्चक्रं तु विद्धि दे २० ततो तिष्ठुं ध्योदैत्यैः शक्तिमुद्यम्य दारुणं गणेशं पातयामास सप्त  
न्यं समाहूत २८ अभ्यधावत वेगेन वीरभद्रं हृषान्वितः ततस्तौ सूर्यसंकाशौ पुपुधाते परस्परं २९ वीरभद्रस्ततस्तस्य हृषान्वारो रपात  
पत् धनुश्चिह्नं दैत्यस्य पुपुधे परिघायुधः ३० नारद उवाच स वीरभद्रं स्वरयज्ञघानाभिगम्य दैत्यः परिधेन मूर्च्छितः स चापि वीरप्र  
विभिन्नमूर्च्छापपातभूमौ सृष्टिं समुद्रिरत् ३१ इति श्रीमद्भगवत्पुण्योत्तरकार्तिकमाहात्म्ये चतुर्दशोऽध्यायः १५ नारद उवाच। प  
तितं वीरभद्रं तु दृष्ट्वा रुद्रगणभयात् अगच्छन्तैर्लोकहितो क्रोधमाना सहे श्वरं १ अथ कालाहलं श्रुत्वा गणानां चंद्रशेखरः अभ्य  
धावद्गमाहूतः संग्रामं प्रहसन्निव २ रुद्रमायं तमालोकसिंहमौर्दे गिरान्युतः निवृत्तां संगोर्देत्यान्तिजघ्रुः शरवृष्टिभिः ३ दैत्याश्च  
भोषणं दृष्ट्वा सर्वे चैव विदुदुः कार्तिकवृत्तिनं दृष्ट्वा पातकानि वतद्रयात् ४ अथ जालंधरोर्देत्यान् विदुता न प्रेत्य संगो रोष्मा दधा  
वचं दीशं मुचन्वाणाम्साहसः ५ शुभानि शुभप्रमुखः कालनेमिर्विलाहकः खंडरोमा प्रचंडश्च सारश्च शिवं ययुः ६ बालांधका  
रुसंछन्त दृष्ट्वा गणवलं शिवः बालाजालं सविधिं द्यस्ववालो गवृत्तो नमः ७ दैत्यांश्च बाणावात्याभिः फोडिता त करोतदा प्रचंडुवाणजालो  
घोरपातयत भूतले ८ खंडरोमः शिरः कोपात्तदा परशुना दित वलाहकस्य वल्लारः खड्गं गेना करोद्धिधा ९ बध्वा बध्मरं दैत्यं पा  
शेनाभ्यहनद्भुवि वृषभेन हताः केचि केचि ह्यौर्निगबुताः १० नरो कुरसुराः स्पातुं गजाः सिंहदिता इव ततः कोपपरोत्तात्मा वेगाद्गदं



जलंधरः श्रावणमाससमरेतीकाशानिसमश्वरः युध्यस्वाद्यमयासाईकिमेभिर्निहतेस्तव १२ पचकिंचिदलंतेस्तितं दर्शयजगधर ना  
 रदुवाच इत्युक्त्वावाणसप्रत्याजघानवृषभध्वजं सतान्प्रापानरितेकीलोश्विदे १३ प्रहसन्निव १४ ततोहपानध्वजं धनुश्चिह्नदस्य  
 मिः सद्धिन्तधन्वाविष्योगदामुद्यम्यवेगवान् १५ अभ्यधावच्चिह्नं तावद्वदवाणोर्हिधाकरोत् तथापिमुष्टिमुद्यम्ययेयोसुदंजिघा  
 शया १६ तावेदेवेनवाणोद्यैः क्रोशमात्रमपावृत्तः ततो जलंधरोदेत्योमत्वारुदं वलाधिवं १७ ससर्जमायां गांधर्वा महुतां रुद्रमोहिनीं  
 ततो जगुश्चननतुः गांधर्वाप्सरसांगणाः १८ तालेवेणुमदंगाश्चवाद्यंतस्तथापरे तान्दृष्ट्वा महदाश्वर्यं रुद्रो नादविमोहितः १९ पति  
 तान्पिपशस्वाति करेभ्यो न विवेद सः एकाग्रिभूतमालोकरुद्रं देत्यो जलंधर २० कामार्त्तः सजगामासुयत्रं गोरोस्थितामवत युद्धं गुंभ  
 निष्ठुं मास्वोस्यापयित्वा महाबलो २१ दशोर्देउपंचास्यन्निनेत्रश्च जटाधरः महावृषभमा रुद्रः सबभूव जलंधरः २२ अथ रुद्रं समा  
 यांतमालोक्यमववल्लभा अभ्याययोसखीमध्यातदर्शनपथेभवत् २३ तावददर्शं चार्क्यां पार्वतीं दनुजेश्वरः तावत्सर्वोप्यमुमुचेज  
 जोरीदं गजामवत्तदा २४ अथ स्तत्वा तदो नवं भवविह्वला जगमांतीर्हिता वेगात्सा तरोतरमानसा २५ तामदृष्ट्वा ततो रुद्रो देत्यः क्षणावि  
 हल्लतामिव जवेनाप्यगममुद्धेयत्रेदेवो वृषध्वजः २६ पार्वत्यापि महाविस्मं संस्मृत्तनसातदा तावददर्शितं देवं सोपविष्टं समाप  
 जं २७ पार्वत्युवाच विस्मो जलंधरो देत्यः कृतवान्मरमाद्रुतं तत्किं न विदितं तेस्ति चेष्टितं तस्य दुर्मतेः २८ श्रीभगवाचुवाच तेनैव द  
 र्शितः यं चावयमप्यन्वया महे नान्यथा समवेदध्यः पातिवृत्त्यातुरहितः २९ नारद उवाच जगाम विस्मुरित्युक्त्वा पुनर्जलंधरं पुरं नवा  
 रमायां देत्यो यस्वशक्तं रुद्रमोहिनीं अथ रुद्रश्च गांधर्वा हि मुक्तः संगरो स्थितः अंतर्धान गतो मायां दृष्ट्वा सुबुधे तदा २१ ततः शिवो वि



कार्तिक

१५

स्मितमानसः पुनर्जगाम युष्मज्जलंधरं रूपा स चापि देवः पुनरुपातः शिवं दृष्ट्वा शरोच्चैर्हसामाकिरद्रणे ३२ इति श्रीपद्मपुराणे उ  
तरखंडे कार्तिकमहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः १५ नारद उवाच विष्णुर्जलंधरां गत्वा तदेतत्पुष्पमेतन् पातिव्रतस्य भंगाय वंद्यामांसा  
रोन्मातिं १ प्रपद्यंत्यतदो देवास्वप्रमथ्येददरोह भर्तारं माहिषासूतं तैलाभ्यक्तं दिगंबरं २ कलप्रसूनभूषाढ्यं क्रव्यादगणसेवितं  
दक्षिणाशां गमन्मुंडं तमसा व्याहृतं तदा ३ स्वपुरं सागरे मग्नं सहसैवात्मना सह ततः प्रमुखा सा बाला तं स्वपुंसमचिंतयत् ४ दर्शयि  
तमादित्यं सद्धिदं निष्कलं मुहुः तदा नयमिति स्तात्वा हृदंती मयी विहूला ५ कुत्रचिन्नाले मच्छर्मगोपुण्ड्रं लभमिषु ततः सर्वादय  
पुत्तानगरोद्यानमागमत् ६ तत्रापि सा तदा बाला नलोत्कुत्रचित्सुखं वनाहनांतरं याति नैव वेदेदस्मिन्नस्तदा ७ ततः सा भ्रमती वा  
ला दर्शयतीव भीषणो राक्षसो सिंहवदनो दंष्ट्रानयनभीषणो ८ तौ दृष्ट्वा तौ वसावात्पापलापनपराभवत् दर्शितापसंशो तं सगि  
र्यमौ नमास्थितं ९ ततस्तु कंठप्रासज्यनिजो बाहुललाभपात् नुनेमो रक्षारणमागतमित्यभाषते १० मुनिस्तां विहूलां दृष्ट्वा सतसा  
नुगतां तदा हुंकारेण वती घोषैश्चकार विमूढो तदा ११ तदंकारभया तस्तौ दृष्ट्वा तौ विमूढौ गतौ प्रणम्य दंडवद्भूमौ वंद्या वचनमब्रवीत् १२  
वंदो वाच दक्षिता हं स्वयाद्योराद्रया दस्मात्कृपात्रिधे किंचिदिह ज्ञप्सुमिच्छामि कृपया तन्निशामय १३ जलंधरोहि मे भर्तारं हृदयोऽहं  
गतः प्रभो स तत्रास्ते कथं पुद्गलं कथं पसुवत् १४ नारद उवाच मुनिस्तां कृपया कर्तुं कृपयोर्हं न वै क्षतं तावत्कपी समायातो  
तं प्रणम्या गतः स्थितो १५ ततस्तद्भूला संज्ञानिपुक्तौ गगनं गतौ गत्वा तण्डुलादगत्स वनरावगतः स्थितो १६ शिरः कबंधं हस्तौ च द  
ष्ट्वा धितनयस्मसा पपात मूर्च्छिता ममो मर्त्यस्य न दुःखिता १७ कंठं उलुजलेः सितसुनिवज्वालिता तदा स्वमर्त्यमाले सा भालं रु



त्वादीनाहरोरु १८ वृद्धोवाच यः पुरा सुखसंवादे विना रयसि मां प्रभो सकथं न वदस्वाद्य बल्लभो मामनगतां १९ येन देवाः  
 संगो रवीयेन विष्णुना सह सकथं तापसे न त्वं त्रेलोक्य विजयो हतः २० नारद उवाच रुदितेति तदा संरातं मुनिं वाक्यमब्रवीत्  
 वृद्धोवाच कृपानिधे मुनि श्रेष्ठ जावये नं मम प्राये त्वमेवास्पृशतः शक्तौ जीवनाय मतो मम नारद उवाच इति तदा कथमाक  
 र्षि प्रहसन् मुनिं ब्रवीत् २१ मुनि रुवाच नामं जीवयितुं शक्तो रुद्र एतानि हतो पुष्पि तथापि सत्कृपा विष्टाने संजीवयाम्यहं  
 २२ नारद उवाच इत्युक्त्वा तदंशोपावतावत्सागरं नंदनः वंदामालिङ्ग्य स प्रभे च चेषे प्रीतमानसः २३ अथ वंद्यापि भर्तारं रु  
 द्रं हर्षितमानसा रेमेतदनमप्यस्या तद्युक्ता बहूवासां २४ कदाचित् सुरतस्योते दृष्ट्वा विस्मृतमेव हि निर्भर्त्स्य कैरथ  
 संपुक्ता वंद्या वचनमब्रवीत् २५ वृद्धोवाच धिक्त्वं वेदं हरे शीलं परदारमभिगमिनः तातो हि मया सम्पन्नो पापघ्नो न तापसः त्वं  
 २६ यो त्वया मायया ह्यस्यो स्वकीयो दर्शितो मम तावेव राससौ भत्वा भाषीतव निष्पतः २७ त्वं चापि भार्या दुःखोती बने  
 कपिः सहायवान् भ्रम सर्वश्वरेणायं स्ते शिष्यत्वमागतः २८ नारद उवाच इत्युक्त्वा सा तदा वंद्या प्राविश द्रव्यवाहनं वि  
 लुना वार्यतापितमिन्ना शक्तिमानसा ३० ततो हरिस्तामनु संस्मरन् मुहुर्दृष्ट्वा चित्तामसरजो वगुंदितः तत्रैव तस्यो सुर  
 सिद्धसंघैः प्रबोध्यतां तापि येषां न शांतिं ३१ इति श्राप्य प्रपुण्यो उत्तरखंडे जलंधरो परवाने वंद्याया विष्णुसाक्षात्  
 नाम बोद्धोऽप्याय १६ नारद उवाच ततो जलंधरो दृष्ट्वा रुद्रमद्भुतविक्रमं चकार मायया गोशं च वकं मोहयन्ति



कार्तिक मा

१५

रथोपरिगतो दृष्टुं रुदंतीं पार्वतीं शिवः निशुंभशुंभदेत्येव वाध्यमानां ददर्श सः २ गोशं तथा विधां दृष्ट्वा शिवो मुनि  
जमानसः अवां स्वस्थितस्तु विस्मृत्य स्वपराक्रमं ३ ततो जलंधरो वेगात्रिभिर्विच्यधसायकैः प्रापुंषमग्नैः  
इंशरसुरसिचोद ४ ततो यज्ञेशांतो मायाविष्णुना सुप्रबोधितः रुद्ररूपधरो जातो ज्वाला मालातिभीषणः ५ तस्मात्ता  
वमहोरौं रूपं दृष्ट्वा महासुरः नरोकुः प्रसूते स्थातुं भेजिरे तदिशो दश ६ ततः शापं ददौ रुद्रस्तयोः शुंभनिशुंभयोः मम पु  
द्गादपक्रांतौ गोपीवध्या भविष्यतः ७ पुनर्जलंधरो वेगा दृशोर्धनिचैतैः शरैः वारणाधकारसंघं नृदाभस्तदलं मरुत  
पावद्गुदश्चिच्छेदतस्य बाणगणानुरो तावत्सपरिघेण स्तुजघान वधो वली ८ वृषहो न प्रहरेता परावृत्तारण्य  
णात् रुद्रेण कृष्यमानो पिनातस्यैरणभूमिषु ९ यदेव वृंदास्वमेते पातिव्रत्यं च त्वं डितं जलंधरस्तदेवान् ऊतापुः क्षा  
णविक्रमः ११ ततः परमसंकुडा रुद्रो द्रवपुङ्गवः चक्रं सुदर्शनं वेगाच्चिच्छेपादि त्ववर्चसं १२ प्रदहनरो दसो वेगा तदा  
साद्य जलंधरं जहात् च चिच्छेदः कार्या न हो देव त्वि लोचनः १३ रथात्कायः पपातो वीनादपन्वसुधातले तेजस्वनिगीतं दे  
हातद्गुदं लयमागमत् १४ चंद्रादे हो द्रवंते जस्तुं कौपीनं लयमागमत् अथ वस्त्रादयो देवा हर्षा दुत्पुल्ल लोचना १५ प्रणम्य शि  
रसा रुद्रं शशं शुर्विषु वेष्टितं देवा ऊतुः महो देव त्वया देवाः रक्षिताः शत्रुकद्रपात् १६ किंचिदप्यसमुद्भूतं तत्र किं करवा महे वं  
दुलावण्यसंभ्रांतो विस्मृतिमतिमोहितः १७ इष्वर उवाच गच्छ च शरणं देवा विष्णोर्माहावतु तये शरणं मोहितां मायां सा



वः कार्यं करिष्यति १८ नारद उवाच इत्युक्तांतर्दधे देवः सह भूतगणैस्तदा देवाश्चतुष्टयं प्रकृतिं भूतवत्सलां १९ देवा उचुः  
 यदुद्वाः सत्वरजस्तमोगुणाः सर्गास्थितिध्वंसनिदानकारणा यदि ह्युपाविश्वमिदं भवा भवो ततोतिमलप्रकृतिं नतास्मता २०  
 प्राहित्रयोविशतिभेदसंज्ञा संघात्यशेषेण समाधिनिष्ठता यद्भूषकमोणपजडाप्रयोपिते विदुर्नमलप्रकृतिं नतास्मतां २१  
 यद्वक्तिपुक्तापुरुषास्तु नित्यं दारिद्र्यमोहपराभवादीन् न प्राप्नुवंत्येव हि भक्तवत्सलां स देवमलप्रकृतिं नतास्मतां २२  
 नारद उवाच स्तोत्रमेतन्निबंधं यः पठेदोकाग्रमानसः दारिद्र्यमोहदुःखानि न कदाचित्स्थिरंति २३ इति सुवर्ति स्तोत्रे  
 वास्तेजोमंडलमास्थितं ददृशुर्गगने तत्र ज्वाला व्याप्य दिगंतं २४ तन्मध्याद्भारतां सर्वसुश्रुव्यो मचारिणि आदिश  
 त्तिरुवाच अहमेव निध्यामि न्नातिष्ठामि निविधौ गुप्तौ गोरीलक्ष्मीसुरावेति रजः सत्वरजस्तमोगुणाः २० तत्र गच्छतवः  
 कार्यं विधास्यंति च वः सुराः नारद उवाच अथ वतामिति तच्छास्त्रं तच्छास्त्रं तन्मगान्महः २८ देवास्ते विस्मयोत्प्लने  
 नाणां चेतदान् य ततः सर्वपिते देवा गत्वा तदा कथनादिताः २९ गोरीलक्ष्मीसुरां चैव प्रणो मुर्मक्ति तत्परा वृंदा भस्म  
 विलिप्तां गं विहंसु ताभ्यो निवेदयन् ३० ततस्तान् सुरा निर्दिष्टा प्रणतान् भक्तिवत्सलान् वीजानि प्रददुस्तेभ्यो वाक्वा  
 न्युचुश्च भूमिप ३१ देव उचुः इमानि तत्र वीजानि विष्णुर्पित्रावतिष्ठति निर्वप्य ध्वं ततः कार्यं भवतां सिद्धिमेव्यति ३२  
 नारद उवाच ततः श्रुत्वाः सुरसिद्धसंघाः प्रगल्भ वीजानि विचिह्निषुश्च वृंदा विभा भूमि तले सपत्र विस्तृता इति  
 तिसौख्यवृत्तिः ३३ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमासहात्म्ये जलंधरवधो नाम सप्तदशोऽध्यायः १७ नारद उवाच ॥



कार्तिक०

१६

दिष्टेभ्यस्तव बीजेऽपवनस्य तस्य यो भवत् धात्री च मालती चैव तुलसी च न्योतनम् १ धात्र्युद्वास्मता धात्रीमा भवामा  
लती स्मता गौरीमा च तुलसी तमः सत्वरजोगुणाः २ ह्रीरूपिणो वनस्य त्वोदृष्टा विष्णुस्तदा नृप उत्तम्यो संभ्रा  
स रूपातिशयविधात् ३ दृष्ट्वा पावततो मोहात् कामासक्तेन चेतसा तं चापि तुलसी धात्र्यो रणणैरावला मयतां मय  
लक्ष्म्या पुरा बीजं मायैव समर्पितं तस्मात्तदुद्भवानां शितामिनीर्षा पुरा भवत् ४ ततः सा च वैरीत्या व्यामनापति  
वगहिता धात्री तुलस्ये तद्भक्त्या तस्य प्रीतिप्रदे सदा ५ ततो विस्मृतः स्वोऽसौ विष्णुस्तस्माभ्यो सत्वेव तु वैकुण्ठमगम  
रुचः सर्वदेवनमस्कृतः ७ कार्तिको घापते विष्णोस्तस्मात्पूजाविधीयते तुलसीमूलदेशे तु प्रीतिदा सा पतः स्मता  
८ तुलसीकाननं राजनृगहेयस्यावतिष्ठते तद्गुहं तीर्थरूपं तु नोपाति यमकिंकराः ९ सर्वपापहरं पुराणं कामदं तु  
लसीभवं रोपयेति नराश्रेष्ठा तेन पश्यंति भास्वरिं १० वमदर्शितं नर्वदयास्तु गंगास्तानं तच्चैव च तुलसीवनसंसर्गः  
सममेतत्रयं स्मृतं ११ रोपणात्पालनाच्छेकादर्शनात्स्पर्शानान्तर्गां तुलसीदहते पापं वाञ्छनः कायसंचितं १२  
तुलसीमंजरीभिर्भिः कुर्याद्दृष्ट्वा र्वनं नरागर्भगहं पाति मुक्तिभागी न संशयः १३ पुष्करादिनितीर्षाति गंगाद्याः  
सरितस्तथा वासुदेवादयो देवा वसंतितुलसीदले १४ तुलसीमंजरीपुक्ते यदि प्राणान्विमुच्यति विष्णोः सा पुज्यमा  
प्रीति सत्यं सत्यं नृपा तमः १५ तुलसीमति कापुक्ते यस्तु प्राणान्विमुच्यति पुष्कः मोपिनेति तं शक्तेयुक्तः पापशतैरपि १६  
तुलसीकायजं यस्तु चंदनं धारयेन्नरः तद्देहेन स्पृशेत्पापं त्रिपमाराणामपीह मत् १७ तुलसीविपनच्छायायत्र यत्र भवेत्



श्रीप

पतत्रश्राद्धं प्रकुर्वीत पितॄणां दत्तमक्षयं १८ तुलसीपत्रविश्रुतयत्किंचिद्विद्यते नरैः कल्पकोटिसहस्राणि प्रीतो भवति के  
शवः १९ धात्रीछाया तु यः कुर्यात्पिंडदानं न पोतम त्वं प्रयाति पितरस्तस्य ये नरकोप्तिताः २० मूर्द्धि पाणो मुखे च  
वदेहे च न्यसतम धत्ते धात्रीफलं यस्तु स विज्ञेयो हरिप्रियः २१ धात्रीफलं च तुलसीमतिकारकोद्रवा यस्य देहे  
स्थिता नित्यं स जीवन्मुक्तिरुच्यते २२ धात्रीफलैर्विमिश्रितं तुलसीदलमिश्रितैः जलैः स्नाति नरस्तस्य गंगा स्नानफलं  
स्मृतं २३ तीर्थानि मुनयो देवाः यज्ञाः सर्वपि कार्तिके नि धात्रीं समाश्रित्य तिष्ठत्यतुलाश्रिते २४ द्वादश्यां तुलशीपत्रं  
धात्रीं तु कार्तिके लुनाति स नरोगघ्नो निरयान्तिगर्हितान् २५ धात्रीछायां समाश्रित्य कार्तिके न भुनक्ति यः २६ न  
सं स जीवत्यापमावर्षे तस्य गच्छति २७ धात्रीमूले तु ये विष्णुकार्तिके च यते नरः विष्णुः क्षेत्रेषु सर्वेषु पूजितस्तन सर्व  
दा २८ धात्रीतुलस्यो मीहात्म्यं मपि देवश्चतुर्मुखः न स मर्त्यो भवेत्तुं यथा देवस्य शार्ङ्गिणः २९ धात्रीतुलस्योऽवका  
राणां चः श्रोतातिथिः श्रावयते च भक्त्या पिधूतपायाः सह पूर्वजैस्ते स्वर्गं व्रजेत्यगविमानसंस्थाः ३० इति श्रीपद्मपुरा  
णे कार्तिकमाहात्म्ये धात्रीतुलस्यो मीहात्म्यं नाम अष्टादशोऽध्यायः १८ य पुरुषा च सेतिहासमिमेव हनन् मीहात्म्यं कपि  
तेन या अत्मा श्रम्य करं सम्पक् तुलस्यास्तच्छ्रुतं मया १ यदूर्जवृत्तिनः सम्पक् फलं महदुदाहृतं तत्पुनर्ब्रूहि माहात्म्यं केन  
चोर्णमिदं कथं २ नारायण उवाच प्राप्तिस्तस्याद्रिः सिधरे करवोरपुरे पुरा वास्तवो धर्मो विष्णुश्च धर्मदत्तेति विश्रुतः  
विष्णुव्रतकरः स श्रुतं विष्णुपूजारते सदा द्वादशाक्षरविधायं जपनिच्छेति चिप्रियः ४ कदाचित् कार्तिके मासि हरिणा



कार्तिक०

१७

गङ्गायामस रात्रौ तु यं शशोपायां जगाम हरिं मंदिरं ५ हरिं पूजोपकरणं सप्रगच्छन् व्रतातदा तेन दृष्ट्वा समायाता रात्रौ  
भोमनिःस्थिता ६ वः दंष्ट्रा ललज्जिह्वानिमग्नारक्तलोचना दिगं वरं शुष्कमोसालंबोष्ठीवर्वरस्वना ७ तां दृष्ट्वा भयं विभुः  
कंपिता वयं वस्तु पूजोपकरणौ वै गतास्योभिश्चाह न दुपात् ८ तं स्मृत्यपद्वरेनामतुल्यं पुक्तकारिणा सोहनत्पातकं त  
स्मात्तस्याः सर्वमगात्क्षयं ९ अथ संस्मृत्य सा पूर्वजन्मकर्मविधाकजं त्वादशांशं वीहि प्रेदं वतं प्रणाम्य सा १० कलहो  
वाच पूर्वकर्मविधाकेन दशमेतांगता स्मरं तत्कथं तु पुनर्विप्रपाम्महं ह्युतमांगतिं ११ नारद उवाच तां दृष्ट्वा प्रणाम्य ग्रेव  
मानां स्वकर्मतत्प्रतीवा विस्मितो विप्रस्तदा वचनमब्रवीत् १२ धर्मो ह्येतां वाच केन कर्मविधाकेन त्वं दशमि दशौ गता भुक्ता  
स्वकाच किं शोला तत्सर्वं कथयस्व मे १३ कलहो वाच सो गच्छ नारद वस्तु न निद्रुना मा भव हि नः तस्याहं गृहीतो पूर्वक  
लहाख्यातिनिष्ठः १४ न कदाचिन्मया भर्तुर्वचसापि शुभं कृतं नार्यितं तस्य मिथ्या न भर्तुर्वचनभंगया १५ साहं कलहपि  
यानि स्यं मनोद्वेगकरा सदा पराणां तातदानां वमति च के पतिर्मम १६ ततो गच्छ समासाद्य प्राणांस्त्यक्त्वा मया हि ज अप्रवधा  
वध्यमानां विनिन्युर्मम किं करः १७ यमश्च तच्च तां दृष्ट्वा चित्रगुप्तमप्यहं यम उवाच अत्र या किं कृतं सर्वं चित्रगुप्तवि  
लोकय १८ प्राप्नोत्येका कर्मफलं शुभं वा शुभमेव च चित्रगुप्तस्ततो वाक्यं भर्तुः परमा सुवाच स १९ चित्रगुप्त उवाच अत्र  
यातु शुभं कर्म कृतं किंचिन्न विद्यते मिथ्या न भुज्यमानायं भभर्तुरित दर्पितं २० अतश्च वल्गुलोपो न्या नित्यं तिष्ठति  
यहरे भर्तुः सदा सदाप्येषा नित्यं कलहकारिणि २१ विष्ठादा शुक्लशयो न्या नित्यं तिष्ठति पंप्रभो पाकभां देसदा भुक्तं नि





त्वेवेषा यतस्तदा २२ तस्मादेवाविलोतु साजातामत्यभक्षणी भर्तारमपि चोद्दिश्य स्यात्तथातः कृतानया २३ तस्मात्प्रेतशरीरे  
 पितृष्वेवेषापि निदिता ततश्चैवामरुद्देशे प्रापितव्या भवेः सह २४ यत्र प्रेतशरीरस्याचिरं तिष्ठस्वियंततः इत्यं यो नित्रपंतेषाभुन  
 त्वश्रुभकारिणी २५ कलहोवाच साहंपंचशती व्यानिप्रेतदेहस्थिता किल ह्युत्तज्यापीडितानित्यं दुःखितास्तेन कर्मणा  
 २६ ततः ह्युत्पीडितानित्यं यशोरेवणि ज्वस्वह आयाताददितोरेहस्ते कृष्णवेश्यास्तु संगमे २७ ततोरेसंश्रितायावतावतस्य शरी  
 रतः शिवविष्णुगणैर्देहमप्यकृष्णवत्तादहं २८ ततः देहो मया दृष्टो भ्रमं स्यात्वं मया दिन त्वदस्ता तुलशीवारिः प्राकस्मात्प्रे  
 तनावतः २९ इत्यं निशम्य कथं ह्यवचसादि जायणीस्तत्कर्म कालमवविस्मयः दुःखपुक्तः तद्गुणनिदर्शितकृपाचलचित्त  
 वृत्तिर्ध्यात्वा चिरं सबचने निमगाद्दुःखात् ३० इति पञ्चपुराणोक्तार्तिकमाह तस्य धर्मस्तत्कलापाख्यानातामणको न वि  
 शोऽध्यायः १९ धर्मस्तदवाच विलपं पाति पापानि तीर्थे स्नानं चृता धमिः प्रेतदेहात्पितायास्ते ते मुने वाधिकारिता १ त  
 मुणा रक्षिता दस्मात्स्विन्नं च मम मानसं तेव च तितमाया तित्वा मुदुत्पसुदुःखिता २ पातकं च तवात्पुण्यं यो नित्रयविषा  
 कजं नेवात्यैः क्षोयते पुन्यैः प्रेतत्वं चातिगार्हितं तस्मादजन्म जनि तं यन्मया कार्तिकं कृतं ३ तत्पुण्यस्याङ्गीभोगेन स्रुतित्वम  
 वापुपात् ४ कार्तिकं च तपुन्येन न साम्प पाति सर्वथा यतो दानानि तीर्थानि व्रतानि निषणा दुर्वं ५ तादृ उवाच इत्युक्त्वा  
 धर्मदत्तोऽप्यवत्तामसमे च पर तुलसीमीश्वरतो मेन आवयन् दृष्टादशाक्षरं ६ यावत्प्रेतत्वं निर्मुक्ता ज्वलदग्निमिखोप  
 मा दिव्यरूपधरा जाता भावः संपेन यथेन्द्रिय ७ ततः सादृ उवाच मी प्रणानामायतो दजं उवाच तु तदा वाकं हर्षगङ्गायागी



कार्तिक०

१८

रा ८ कलहोवाच त्वं प्रसादादि जन्मो विमुक्तानिरापादं पापाम्यौ मज्जमानायां ततोत्सृष्टास्ति मे ध्रुवं ९ नारद उवाच इत्येसा  
वदता विप्रं दर्शयामास ततः १० विमानं भास्वरं युक्तं विष्णुस्य धरेजुतोः १० अप्रपसातदिमाना गन्दास्याभ्यामगरोपिता तदिमाना तदा  
परपत्न्यधर्मिता धरोपिता पुण्यशाल सुशीलाभ्यामसुरोगणसेवितं तदिमानं तदा परपत्न्यधर्मितः सविस्मयः १२ यपातदंडवद्भूमौ  
दृष्टो तो पुण्यरूपिणो पुण्यशाल सुशीलो च नत्वा तं प्रणते दिजे १३ समभ्यनंद्य द्वाकंचरुचतुः पुण्यशालिनो गणावचतुः साधुसा  
धुदि जन्मो यस्त्वं विस्मरतः सदा १४ दानुनं कं यो धर्मतो विस्मरत परायणः प्रावात्मा सा च्छुभं ह्येत पत्न्या कार्तिके मृतं १५ क  
तंतस्यादिमानेन पुण्योद्गुण्यमागतं सत्पुण्यस्मादिभागेन परस्पाः पूर्वसंचितं १६ तुलसीपूजनाद्यैश्च नियमैः कार्तिके शुभैः विष्णु  
सान्निध्यसाजाता स्वयादेतैः कृपाभुना १७ त्वमप्यस्य भवस्योते भार्याभ्यामसह सास्यसि वैकुण्ठं भवनं विष्णोः सान्निध्यं च स्व रूपतो १८  
ते धन्याः कृतकृत्यास्ते तेष्वां च सफलं भव ये भक्त्या राधितो विष्णुः किं न यच्छ्रुतिदेहिनां १९ श्रोतानि च रशिं येन भवते स्थापितः पु  
रा यन्नामस्मरसां देहिनां याति स कृति २० ग्राहग्रहितो नागेंद्रो यन्नामस्मरणात्पुन विमुक्तः सान्निध्यं प्राप्नोति जातो यं जय संतकः २१  
अतस्त्वया चित्तो विष्णुः स्वसान्निध्यं प्रदास्यति बहून्यवसहस्राणि भार्यादूय पुतस्यते २२ ततः पुण्यतये जाते परायणस्य स भक्त  
ले सूर्यवंशोद्भवो राजा विख्यातस्त्वं भविष्यसि २३ नाम्ना दशरथस्तत्र भार्यादूय पुतः पुतः तृतीयापानया वापि याते पुण्योद्भा  
गिनः २४ तत्रापि तव सान्निध्यं विष्णुर्मास्यति भक्तले प्रात्मानं तव पुत्रत्वे प्रकल्प्यामर्त्य कर्म कृत २५ तव जन्मवृत्तादस्मादि सुसं  
तोषिकारणात् तपस्तान च यनानि नतीथीन्याधिकानि ते २६ धन्यासि विप्राग्रयतस्त्वयैवं हतं कृतं तु विभक्तं जगद्गुरो र्यदुद्भागा



चपलं मुहुरः प्रणीयते स्माभिरियं सलोकतां २६ इति श्रापय्य पुराणोत्तरं विंशोऽध्यायः २० नारद उवाच इत्ये  
 तद्वचनं श्रुत्वा धर्मदत्तः सविस्मयः प्रणम्य दंडवद्भूमौ वाक्यमेतदुवाच १ धर्मदत्त उवाच आद्यधर्मं तिसर्वेषां विष्णुभक्तानां श  
 नं यज्ञे दाने व्रते स्तोत्रे स्तोत्रे मयि श्रमया विधि २ विष्णुप्रीतिकरं तेषां किं न सानिध्यकारकं पत्न्युत्पातानि चौराणि निसर्गोत्पत्तिभ  
 वंति हि ३ गणावूचतुः साधुपुण्यं त्वया विप्र शृणुस्वैकाग्रमानसः सेतिहासां कथां विप्र कथ्यमानां पुराभव ४ कांती पुण्यां पुराचो  
 लचक्रवर्ती पुराभव यस्य नाम्ना च ते देशा श्रोताख्याता भवन्ति ५ यस्मिन् देशे सति भवकेदारद्रोने बभूवितः पापबुद्धिस्तस्य  
 श्रापितैव कश्चिदभूत् ६ यस्यास्य भ्रातृभ्यो देसाप्यनंतं पत्न्युत्पातमपत्तिं तदा बुभूव सुवर्णयूपैः सोमाद्यावास्तोत्रैश्च रथोप  
 मौ ७ सकदाचिदभद्रा जायन्ते तशयनं हि जयश्रासौ जगतां नाथो योगनिद्रा मुपासिते ८ तत्र श्रावणं देवं संपूज्य विधिबन्त  
 यः सति मुक्ताहिते द्रव्यैः स्वर्णपुष्पैः सुरोभनैः ९ प्रणम्य दंडवद्भूमौ उपविष्टः सततं वै तावदाहं मायातं यस्य देवस्य संप्रियो १०  
 देवाश्च नार्थमायातं तुलस्युदकपाणिनं स्वपुशेवासिनं तत्र विष्णुदासा ह्येदिजं ११ तत्राभ्येत्यस्य विप्रर्षिर्देवदेवमपूजयत् वि  
 स्मरन्तेन संस्मृत्य तुलसीमंजरीदलैः १२ तुलसीपूजयानस्य रत्नपूजां पुराकृतां श्राद्धादितां समा लोक एवावचनमब्रवीत् १३  
 राजावाच मातङ्ग्यस्वर्णपूजां त्रयोभाष्या च मया कृता विष्णुदासकथं द्रव्यमाहूना तुलसीदलैः १४ विष्णुभक्तिं न जना सिधौ  
 कोसिमं तोमसं यत्त्वया मणिरोभाष्यो पूजा माहूदस्य हे १५ नारद उवाच इति तद्वचनं श्रुत्वा सकोपश्चिजो तमः राजा  
 जोरवमुल्लेख्य जगाद नृपतसदा १६ विष्णुदास उवाच राजन भक्तिं न जानासि गर्वितोसि निजाश्रिया किंचिदिह सुव्रतं पूर्वत  
 पापी तं वदस्व तत् १७ राजावाच इत्यं चेत्कथं सेविष्य विष्णुभक्त्यातिगर्वितः भक्तिस्तेरुपते विमोदिरिदं स्याधनस्य च १८



कार्तिक० मत्तदानादिकं नेवविस्मयेषु पिकं स्मृतं नापि देवालयं पूर्वकृतं विप्रलया क्वचित् २० इष्टास्यापितेगर्वततिवतिभक्तितु स  
१५ च्छांतिवयोमेद्यसर्वप्येतिदिजोत्तमाः २१ साक्षात्कारमहंविष्णोएषचाप्यगमिष्यति परंपति सर्वपिततोभक्तिंसास्वतिचादया  
गणावूचतुः २२ त्कोसतयागछननिजराजगहंदिज आरभेहसवेरात्रं कृत्वाचाप्यंतुमुहले २३ अथिसंघसमाजुषं वभ्रववहु  
दतितां मत्तदलननं पूर्वगपाक्षेत्रेसमृद्धिमत् २४ विष्णुदासोपितत्रैवतस्योदेवालयेव्रता पंचेतानिपमान् कृत्वाविष्णुतु  
ष्टिकरान्सदा २५ आद्योजियोव्रतंसम्यक्तुलशोवनपालतं एकादशीव्रतंजाप्यं द्वादशाक्षरविद्यया २६ उपचारेः पाउशमिजा  
तवाद्यादिमंगलेः नित्यंविष्णोस्तथापूजां व्रतान्येतानिसेकरोत् २७ नित्यं संसारांविष्णोर्गच्छन्मंजमुखपन्नपि सर्वभूतस्य  
तंविष्णुमपरं सर्वदर्शनं २८ माघकार्तिकयोर्नित्यंविशेषनियमानपि अकरोदितुम्यर्थेउद्यावनविधिंपया २९ एवंसमारा  
धयतोऽश्रियः पतितयोऽश्रचोलेश्वरविष्णुदासयोः आगच्छकालं बहुतद्वत्स्यमातनिष्ठसर्वद्विषकर्मलोहयोः ३० इतिमा  
घपुशलोकार्तिकमासत्येएकविंशोऽध्यायः २१ गणावूचतुः कदाचिद्विष्णुदासेस्यकृत्वा नित्यविधिंदिनः पाककर्मक  
रोत्तावद्वृत्तकोप्यलहितः १ तमदृष्टापिसः पाकंपुनर्नैवाकरोत्तदा सायंकालार्चनस्यसौव्रतभंगभयादिजः २ द्वितीयेहि  
ततः पाकं कृत्वायावत्सविष्णवे उपहास्यं कर्तुं तावत्कोप्यहृत्युतः ३ एवं सप्तदिनं पाकं कोहृदिजविष्णयः ततः सविष्ण  
यः सायमनस्येवंविचारयत् ४ अहो नित्यं सप्तभ्येत्पाकः पाकं हृतेमम क्षत्रसंस्थासिनः स्थानं नत्याज्यं सर्वधामया ५ पुनः  
कंविधायानुज्यते यदि चेन्मया सायंकालार्चनं चेतत्परित्याज्यं कथंमया ६ यदिपाकं विधायैवभोक्तुं चतुसमातुतत् अ  
निवेयहरो सर्वविष्णुर्विनेवभुज्यते ७ उपोषितोहंसप्राहंतिष्णाम्त्रव्रतस्थितः अद्यसंस्तुतां सम्यक्पाकं चेन्नकरोम्यहं ८ इति







कार्तिक

२०

पत ६ प्रो सर्वेषामेव परातां २५ मुद्रलसुतराफेभ्यादिस्त्रिमुत्पाठयत्वकां तत्तस्त्वद्यापितोत्रेमुद्रलाविशित्वावसु  
तावदाविर्भविष्यः कुंठगोभक्तवसलः तमालिङ्गविमानाग्नं समारोह्यदक्षुतः ३१ तमालिङ्गात्समारुप्यदस्त्रावेकुंठमदि  
रं तेनैव सह देवेशो जगाम त्रिदशैर्दत्तः ३२ सोविष्णुरासः सतु ७ एष शालो यश्चात्तमयः स सुशीलनामा आस्तामुभावुतमरुप  
भाजो दास्यो कृतो तेन रसापियेण ३३ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिकमाहृत्येष्टाविंशोऽध्यायः २२ धर्मदत्त उवाच जयश्रविजयपक्षे  
वविष्णादास्योऽश्रुतो मया किंतुताभ्यां पुराचीर्ता तस्मात्तद्रूपधारिणो १ जगन्ब्रह्मचतुःत्रयाविंदोस्तु कन्यायां देवहूतं पुरादिभिरु  
मस्यतु दृष्ट्यैव पुत्रोऽसंबभूवतुः २ ज्येष्ठो जयः कविषो भूदिजयश्चेति नामतः तस्यामेवाभवत्पश्चात् कपिलो योगधर्मवित् ३ ज  
यश्चाविजयश्चैव विष्णुभक्तिरतो सदा सदाच निमसो जेतो धर्मशीलो बभूवतुः ४ नित्यमष्टाक्षरो जाप्यो विष्णुभक्त कशबुभौ सा  
दाकारं ददौ विष्णुस्तपो नित्यार्चने सदा ५ राज्ञा कदाचिदाहुतो तावुभापक्ष रुर्मिणि जगत्तु यत्तु बुशलो देवर्षिगणसेवितो ६ ज  
यस्तत्राभवद्दृष्ट्वा याजको विजयो भवेत् तौ यत्तस्य विधिं कृत्स्नं परिपूर्णं तु चक्रतुः ७ मरुतो वभयस्मात्तस्माभ्यां वित्तं ददौ बहुत  
त्समादाय तो वित्तं जगत्तुः स्वाश्रमं प्रति ८ यजनाय पश्य कुरिस्मोक्तं ध्येयं तो तदा मुनी तद्वनं विभजंते तौ स्पृष्ट्वा ते च परस्परं ९ ज  
यववीत्समो भागः क्रियतामिति तत्र सः विजयश्चाववात्तत्र पल्लव्यंतस्य तद्भवेत् १० एततो शापः जयः क्रोधादिजयं क्रोधमान  
सः गृहीत्वान ददास्ये तत्तस्मात्प्राप्ते भवेति तं ११ विजयस्तस्य तं श्रुत्वा साप्येवमशपक्षे तं मदधांता शयत्वं मां तस्मात्मां तं गतां व्रज १२  
तत्तदा जगत्तुर्विष्णुं दृष्ट्वा नित्यार्चने विभं शापयोऽनिवृत्तिं तौ यया चोत्तरमापत्ति १३ जयविजया ब्रह्मचतुः भक्तावाचं कथं देवप्रहमा  
तंगयो निजौ भविष्यावः कृपासिंधो तच्छ्रुत्वा यो विनिवर्त्यतां १४ श्रीभगवानुवाच मद्रक्तोर्विचः सत्यं मिथ्या नैव भविष्यति मयापि



॥ अथ या कर्तुं शक्यते तत्कदाचन १५ अष्टादशवचनास्तमेव्याविर्भूतो ह्यहं पुरा तथा वरोधवाक्येन जातो गर्भेऽप्यहं किल १६ तस्माद्युवाच  
 प्रोवावनुभूयस्त्वयं कृतौ लभेत्तं च मधुनित्यमित्युक्तांतर्दधे हरिः १७ गणावूचतुः ततस्तोग्राह्मांतं गौ च कौटिलासमुद्रवौ कृत्वा वै निजस्य  
 रूपं वैकुण्ठमनमादिभुः १८ ततस्तोग्राह्मांतं गावभूतां गंडकीजले जातस्मरौ तु तद्यो न्या मयि विधुवते स्थितौ १९ कदाचित्समजः स्नातुं कार्ति  
 के गंडकीं गतः ग्राहोपिता वज्रग्राह संस्मरन् प्रायकारं २० ग्राहग्रहीतो नागा सो संस्मरन् श्रीपतिं तदा तावदाविर्भवदिक्षुः शं स्वचक्रगदघ  
 रः २१ तदा प्रप्रति तत्स्थानं हारि चैत्रमिति स्मृतं चक्रसंघर्षणाद्यस्मिन् पाषाणापि हिलांछितः २२ ताविमो विभ्रुतौ लोके जयश्रीविज  
 यश्रुह नित्यं विमपि यो ह्यस्योपप्रेयो ह्येव लयादिज २३ अतस्त्वमसि धर्मज्ञानित्यं विम्व्रते स्थितः त्यक्तमानसर्वदे मोयि भवत्समपरा  
 मः २४ तुलामकरमेवेत प्रातः स्नाया सदा भव एकादशघ्रते निष्ठा तुलशावनया लनं २५ ब्राह्मणानां पिंगाश्चापि वेस्मवानां सदा भज म  
 सूर्योश्चाराताले च संताकानपि वेत्यज २६ एवं त्वमपि देहांते तदिस्माः परमपदं प्राप्तासि धर्मदत्तस्त्वत्तद्वत्तैव यथावयं २७ धन्यासि  
 विप्राग्रपतस्त्वयैव च तं कृतं तुष्टि कं जगद्गुरोः तदहं नागा सफलाभयरेः प्रतीपते पंचारिपं मलोकतां २८ नारद उवाच इत्थं धर्म  
 दत्तं तमुपरि स्यु विमामगौ तया कलहया सा देवैकुंठमवनंगतो २९ धर्मदत्तोऽप्यसौ जातप्रत्ययस्तद्व्रते स्थिते देहांते वैष्णवं स्थानं भा  
 र्याभ्यामन्वितोऽभ्यगात् ३० इति हासमिमं पुरा भवं शृणुष्व ते श्रावयते वयः पुमान् हरिस्तानि च्यकारिणिं मतिं लभते सौ कृपया ज  
 गद्गुरोः ३१ इति श्रावयते श्रावणे कार्तिकमाहात्म्ये त्रयोविंशोऽध्यायः २३ पुरुषाच कृष्णवर्णपातदाद्यस्माच्छिष्यपरशुगणैः पुरा  
 वर्तिकाशरीरात्कलहानिर्गता कथिता मया १ प्रभावो यंतयो नद्योः किं वा हे तस्य तस्य च तत्मे कथय धर्मज्ञ विस्मयो ब्रमहामुने २ नारद उ  
 वाच कृष्णकृष्णतनुः साक्षाद्देवां पादे वामहेश्वरः तत्संगमप्रभावं तु नालं बक्तुं चतुर्मुखः ३ तथापि तत्समुत्पत्तिं कौतेप्यप्यामितरूपं



कार्तिक०

२९

चातुष्पस्यांतरे पूर्वमर्नदेवः पितृमहः ४ सस्याद्रिशिवोरम्ये यजमापोयतो भवत सकृत्तापरासंभारान्सर्वदेवगणोदेतः ५ पुक्ताहरिहराभ्यां च  
तद्विरेः शिवारं यथो भग्वाद्यो मुनिगणामुहूर्तवस्त्रदेवते ६ तस्य दीक्षाविधानाय समाजं तत्र चक्रिरे अथ ज्येष्ठा सुरां पत्नीं विश्वरावाहयत  
७ स्वरो नैवा यथो वावदुर्गुर्विस्सुमुवाच ह विस्सु रुचाच नायाति चेत्स्वराणीधं गाय अत्र विधीयते ८ एषापित भवेतस्य भार्या किं पुण्य  
कर्मणि नारद उवाच एवमेव हि रुद्रोपि विस्सो वीक्ष्य नुमोदितः ९ एतच्छ्रुत्वा मृगोर्वाकां गायत्री ब्रह्मणस्तदा निवेश्य दक्षिणे भागे दीक्षा  
विधिप्रथा करोत् ११ यावद्दीक्षाविधिस्तस्य विधेः श्रुत्वा विधानत तावदप्यायैतत्र स्वरापस्ततदानप १२ ततस्तदीक्षितो दक्ष्या गायत्री  
ब्रह्मणा सह सापत्न्यैर्घ्ना स्वराक्रोधात्स्वरावचनमवधीत् १३ स्वरो वाच अपज्या पत्रपर्यंते पूज्य पूजाभ्यतिक्रमः त्रीणि तत्र प्रवर्तते दु  
र्भिक्षं मरणं भयं १४ प्रमासने कनिष्ठे पंभवाद्भिः सन्निवेशिता तावत्सर्वजडो भूता नरो भूया भविष्यथ १५ इयं च दक्षिणे भागे ह्युपविष्य  
प्रमासने तस्मात्लोकैः सदा दृष्टा तनुरूपा शुनिमृगा १६ नारद उवाच ततस्तच्छ्रावमाकर्ण्य गायत्री कर्षिता धरा समुत्थाया शपदे वैर्वाप  
माणा पितृं स्वरां १७ आह्वय्य श्रुवाच तव मर्त्या यथा व्रता ममाप्येषस्तथा खलु वधा शपत्वं मां यस्माद्भवत्तमपि निमृगा १८ नारद उवाच  
तेतो ह्यसकृता सर्वे शिवविष्ममुखा स्वराः प्रणाम्य दंडवद्भूमौ स्वरां तत्र विजिह्वः १९ देवा उचुः देव सर्वे वयं शशावस्ताद्याय त्वया धुना  
यदि सर्वजडो भूता भविष्यामोऽत्र निमृगाः २० तदा लोकत्रयं ह्येतद्दिनाशं यास्यति युवं अविवेकः कृतस्तस्माच्छ्रावो विनिवर्त्यतां २१  
स्वरो वाच नाचिंतो हि गणाध्यक्षो यत्तादौ मत्सुरोत्तमाः तस्मादिष्टं समुत्पन्नं मत्कोपजमिदं खलु २२ तापिमद्वचनं ह्येतदसत्सं  
युजायते तस्मात्स्वाशैर्जडो भूता यूपं भवत निमृगाः २३ आवा मपि सपत्न्यो च स्वाशाभ्यामपि निमृगे भविष्यं वात्र भो देवाः पश्चि  
माभिमुखो बहे २४ नारद उवाच इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा विस्सुमहेश्वरः जडो भूता भवन्नाद्यः स्वांशैर्देवास्तदानप २५ तत्र कृत्वा ह्य



भक्तस्मावेण्यादेवोमोहेश्वरः ब्रह्माककुभिनीगंगाप्यजोवभवतुः २६ देवानामपि वान्सर्वान् जडिभस्त्रावितिष्ठः सस्यादिरिति  
 ऐमस्तप्यगासंतुनिम्नगा २७ परहस्तेन दानाद्यः कुर्वतः पुण्यकर्मिणः विनाभस्य कपुत्राभ्यां कर्ता यथांशभागभवेत् २८ देवोशैः पूर्व  
 बहिरांशवभवः पश्चिमावहाः सपत्न्यैः पश्यकृतत्रयशतशो यत्सहस्रशः २९ प्रापत्रीसुरातत्रपते हरिहरभो महाबलातिवलिनो नो  
 म्रादेवोवभवतुः ३० तयोर्न दोस्तुमाहात्म्यनाहं चेतुः क्षमो नृप य पुरिस्तादयो देवाः स्वाशैस्तिष्ठन्ति चापगाः ३१ कस्माद्भव पापहरं प  
 रं यः श्रुणोति यः श्रावयते च भक्त्या स्वातस्वपुण्याश कलाकि पापि तद्दर्शनं स्थानगमोद्भवं फलं च ३२ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिक  
 माहात्म्ये चतुर्विंशोऽध्यायः २४ श्रीकृष्ण उवाच इति तद्वचनं श्रुत्वा पृथुर्विस्मयमानसः संपूज्य नारदं भक्त्या विसृज्य तदाप्रिये १ तस्मादूत  
 त्रयं ह्येतन्ममाती वप्रियं करं माघकार्तिकं पास्तद्वचनं वैकादशीव्रतं २ वनस्पतीनां तु लक्ष्मीमाशानां कार्तिकप्रियः एकादशीतिथीनां  
 चक्षत्राणां हारिकामस ३ एतेषां सेवनं यस्तु करोति यमैर्द्रियः समेव लभतां पाति न तथा पजनादिभिः ४ पापेभ्यो नमयंते येषां कर्तव्यं नि  
 यमादपि एतेषां सेवनं कर्तुं कुर्वतां मत्प्रसादतः ५ सत्यो वाच विस्मापनीयं तन्नाय पतुस्त्वपाकयितं मम पादसेन पुण्येन कलहसु  
 क्तिमागता ६ इत्यं प्रभावा मासो यं कार्तिकं सै प्रियं करः स्वामिद्रोहादिपापानि स्नानदानैर्गती निपतुं ७ दत्ते च ह्यभते पुण्यं तत्परेण  
 कृतैर्विमो अदत्ते केन मार्गेण लभते वा न वेति वा ८ श्रीकृष्ण उवाच अदत्तात्पि पुण्यानि पापानि च यथा तैः प्राप्यते कर्मणापि  
 न तद्व्यावृत्तिशामय ९ देशग्रामकुलानि सुभीगाभाजि कृतादिषु कलौ तु केवलं कर्ता फलभुग्पुण्यपापयोः १० अकृतोपि हि स  
 र्गो व्यवस्ये यमुदाहृता संसर्गात्पुण्यपापानि यथायांति निबोधत ११ एकत्रैषु नाद्योत्यां देकपात्रस्य प्रो जनात् फलार्द्धं प्रा  
 पुयात्सर्गोपयावत्पुण्यपापयोः १२ प्राप्य यनाप्य यना ह्यप्येकं पतया शनादपि तु र्प्याशं पुण्यपापानां नित्ये प्राप्नोति प्रातः १३



कार्तिक ०

२२

दृष्टिताच्छ्रवणाभ्यां च मनो ध्यानात्तमेव परस्परपुण्यपापांशानां शंभुपुमान्तरः १४ परस्मानंदोपेभ्युत्पद्यि चकारोत्तियः तत्कृतं पातकं  
 प्राप्य स्वपापं प्रददाति सः १५ कुर्वतः पुण्यकर्मणि सेवायः कुरुते नरः पत्नीभ्यां शिष्येभ्यो शिष्येभ्यो यत्नः कोपिमानवः १६ त  
 स्य सेवानुरूपेण तत्पुण्यफलभागभवेत् एकपक्षे श्रुतां यस्तु लेखयत्परिवेषयत् १७ तस्य पापं घटं येन तुल्ये देपा रवे घतः स्नानं संध्यार्ति  
 कं कुर्वन् यं स्य शोदा प्रभाषते १८ सकर्म पुण्यमघांशो दद्यात्तस्मै सुनिश्चितं धर्मी देशेन यो द्रव्यं श्रपं जायते नरः १९ तत्पुण्यकर्मजं त  
 स्य धनदः प्राप्नुमात्य लं नापुषात्पात्रं पस्तु परस्परमियते नरः २० धनी तत्पुण्यमादत्ते स्वधनस्य रूपतः विद्धिदस्व नृमता च यश्चो  
 पकरणप्रदः २१ वल्ले कृत्वा पिषघांशं प्राप्नुयात्पुण्यपापयोः परस्तेन दानाद्या कुर्वतः पुण्यकर्मणः २२ विनामत्य कपुत्रास्यां कर्त्ता  
 घघांशभागभवेत् पूजाभ्यः पुण्यपापानां सवघांशमुद्धरेत् २३ शिष्या ऊरुः शिष्यो मर्तुः पिता पुत्रा तथैव च स्वपतेरपि पुण्यस्येयमि  
 द्धर्ममवाप्नुयात् २४ चित्तस्यानुव्रता शश्वद्वर्तते तुष्टिकारिणि श्रीकृष्ण उवाच इत्थं स्य दत्ता त्याग पुण्यपापा प्रयांति नित्यं परसंचिन्ता  
 नि शृणुष्व चास्मिन्निति ससमुग्रं पुण्यमवंपुण्यमतिप्रदं च २५ इति श्रापप्रपणो कार्तिकमाहात्म्ये पंचविंशोऽध्यायः २५ श्रीकृष्ण उ  
 वाच पुणर्वंतीपरे वासी च विप्रः प्राप्ता हनेश्वरः ब्रह्मकर्मपरिभ्रष्टः पापनिष्ठः सदुर्मतिः २६ सकंवलचर्मोद्यैः ससत्यान्ततवर्तकः स्ते  
 यवेण्यासुरापातं द्यूताद्यैः शक्तमानसः २७ देशादेशांतरंगद्वन् क्रयविक्रयकारणात् यस्यां च प्रकटभाति नर्मदा पापनाशिनी ३ मा  
 हिष्यतां पुण्यप्रापः कदाचित्सधनेश्वरः माहिषेन कृता पूर्वतस्मात्माहिषताहिता ४ कार्तिकप्रतिपत्तिस्तत्र नानाग्रासागतान्नरान्  
 सदृष्टा विनयं सर्वमासमेकमुवासह स नित्यं नर्मदातीरे धर्मविक्रयकारणात् ५ दद्रीवास्त्रहान्नशोलात्तजयदेवार्चने रतान् ६ का  
 श्मिन्पुण्यान्वहतः काश्चित्च्छ्रवणरतान् नृत्पगायनवादित्रविस्मस्तवनतत्परात् ७ विष्णुमुदांकितान् कंश्चिन्मालातुलानि



धारणाः दर्शकोत्तुकाविद्योतनवृत्तनधनेश्वरः ८ सापिनित्यममनस्तनदर्शनस्पर्शनायणः वेदमवानांतथाविस्मोनामश्रवणमालमत् ९  
 एवंसासास्थितसापिकाति कोद्यापनेविद्यो न्निपमाहोदरगोमतेर्जीगरां हरेः १० योतीनात्पांतयापश्यनविधिं संपूजनादिकं  
 दक्षिणाभोजनाद्यंबदीपदानं व्रते स्थितैः ११ ततो कीलमये च दीपोत्सवविधिं तथा क्रियमाहोदरगोमतेर्जीगोत्यर्थे न पुरहिजः १२ त्रि  
 पुराणां कृतोदाहयतस्तस्यां शिवे न तु अतस्तु क्रियते तस्यां त्रिधौ भोक्तेर्निहोत्सवं १३ मम रुद्रस्य यः कश्चिदंतरं परिकल्पयेत् तस्य पु  
 न्यत्रिपासवीनिष्कलाः स्मृते शंसयः १४ तन्न च त्वादि कं पश्यन् वभामसधनेश्वरः तावत्कं संहितानां व्योविकलः सपपातह १५  
 जनास्तपतितं वीत्यपारिवक्तुः कृपान्विताः तुलशीमिश्रिते स्त्रोयेस्तनुस्वंचिदिपुस्तदा १६ प्रपदेहं परित्यक्ते तं वध्वापमकिंक  
 रः वेजोत्तनिकशायोसेः निन्युः संपमनां हृषा १७ चित्रगुप्तस्तु तं दृष्ट्वा निर्भर्त्स्या वेदयंस्तदा यमापतेन बालत्वात्कर्मजं दुःक  
 रं कृतं १८ चित्रगुप्त उवाच नेवास्पददृशे किंचिदावाल्यात्सुकृतं कवित् दुःकृतं शक्यते वक्तुं वर्धमानमपि भास्कोः १९ पापमु  
 त्तिरयंदुष्टः किमप्यं दृश्यते विभो तस्मादाकल्पमप्योदं निरयेपरिपच्यतां २० श्रीकृष्ण उवाच निशम्येवं वचः क्रोधाद्धर्मः प्राह स  
 किंकशनं दर्शयन्नामनो रूपं कालाग्नि सदृशप्रभं २१ यम उवाच भो भो प्रेतानयत्वेनं वध्यमानं समुदरेः कुंभिपाके क्षिपत्वा  
 शुद्धं संकल्पमनाशनं २२ ततो मुद्रय निर्भिन्ने मुद्रितं प्रेतयो नमत् कुंभिपाके क्षिपत्वा सुते लयं च तं येवच २३ यावत्क्षिप्रस्तु  
 तत्रासौ तविक्षिप्तो तलतां पयो कुंभीपाके ततो बहिः प्रहारादुत्तणत्परा २४ तं दृष्ट्वा महदाश्रयं प्रेतयो विस्मयान्विताः वेगादा  
 जत्यतस्त्वेव यमाया वेदयंस्तदा २५ यमस्तु कोतुकं दृष्ट्वा प्रेतैर्मन्त्रे निवेदितं प्राकिमेतारतिप्रोक्तं तमाहा ध्याप्यवादयत् २६ ता  
 वदभ्यापयोतत्र नारादः प्राह सत्वरं यमेन पूजितः सम्पक्तं दृष्ट्वा वाक्यमब्रवीत् २७ नाराद उवाच न चाप्यनिर्यातमोक्तं यम



कार्तिक

२३

सवितनंदन तस्मादेतस्य संपातं जानामि गवत विभो २८ यः पुण्यकर्मणां च फलं दर्शनं चैव भावयति तदेव षडंशमाप्नोति पुण्य  
स्य नियतं नरः २९ असंख्याते सुसंसर्गकृतवानेष तद्वरेः कार्तिकव्रतिभिर्महासंतस्मात्पुण्यं भाग्यं ३० पश्चिर्वाकरो मासो  
संपूर्णप्रतिपुन्यभाक् कृतस्यार्जव्रतं पस्या पुण्यसंख्या न विद्यते ३१ कार्तिकव्रतिनां पुंसां पातकानि महान्त्यापि नारायणं त्वमि  
सर्वाणि विस्मयेन भक्तवत्सलः ३२ अंतं घनमिदं ते ये सुललिप्तिभिर्मितैः स्वयं वै सर्वेऽज्ञापितो यस्तु श्रावितो हरिना मय ३३ तस्मा  
निहत्य पापं यो यं स कृतिं प्राप्तिमर्हसि चे सवानुग्रहीतो सौ निरमेनैव पच्यतां ३४ आर्द्रशुक्लस्थया पोषेति रये भागसंनिधिं प्राप्य  
तमुक्तैस्तद्वर्जं प्राप्नोति वेतया ३५ तस्माद कामपुण्यं पक्षयोनिस्थितोऽप्ययं विलास्य निरयान् सर्वान् पापभोगप्रदाम्  
कान् ३६ श्रीकृष्ण उवाच इत्युक्ते भगवति तारदे सौ सौरिस्तदा काश्रनरा विमुक्तस्तु वाम्सातं विप्रं पुनरनयत् स्वकिं करोतां  
तान् सर्वान् निरपगणान् प्रदर्शयिष्यन् ३७ इति श्रीपद्मपुराणे कार्तिके माहात्म्ये षड्विंशः अध्यायः २६ श्रीकृष्ण उवाच ततो  
धृतेः श्वरं नोत्तानिरयान् प्रेतपाशवीत् दर्शयिष्यं श्रुतान् सर्वान् पमानुशाकरस्तदा १ प्रेतपाशवीत् पश्येतां निरयाभ्याम्य  
नेश्वरमहामयान् येषु पापकरानित्यं पच्यंते यमकिंकरेः २ तत्र बालवज्रनामा यो निरयोद्योदर्शनः यस्मिन्निदधे हस्तु  
क्रंदंते यमकिंकरेः ३ अतिघोर्नृश्वदेवैति दुस्सा मानागतान् येषु जयेति नाते हि पच्यंते स्वेन कर्मणा ४ गुर्वग्निब्राह्म  
णा तृणाश्वदेवा कृद्भिषितकान् तान् विभज्य न भुंजंति निदग्धा पतितस्त्रिमे ५ साऽयंति पदागोश्रुते निदग्धां प्रप्राप्ति  
मे षड्देवैर्षानि रयानां नापापैः प्रपद्यते ६ तथैवांतं धत्तमि श्रापं दित्ता यो निरयो महान् पश्यस्व ह्यमृतं त्वं हि द्यामिदं तेषां  
पकर्षणः ७ अमिधैरवक्रैश्च खाद्यंते यत्र जंतवः आसावप्यस्थितः षोढाश्च काक मगपक्षिभिः ८ दर्शयिष्यन् पुनस्त



पच्यंते पञ्चपापिनः ६ परदारेषु दोषजन्त्यात्पच्यंते पापकर्मणः सतीपः कृकचो ह्येव निरयो चोदरीनः १० पत्रमेककभैरितीः १

न्यंतमुवाच ततो हि जं परममभिदामर्त्याः पच्यंते पापकर्मणः असिपत्रवनादौ श्रमप्रकारो यमस्थितः ११ पत्नीपुत्रादि  
मिषेवे विषांगं प्रापयति हि १२ रत्येव निरयोः पच्यंते ते श्मेनराः १२ असिपत्रैः छेदमानाः कृकभौत्यापपालिताः तप्यंते  
पापिनः परपक्रंदमाना इतस्ततः १३ अर्गलात्म्या महाद्योरो वतुर्ध्यानि रयो ह्ययं परपतानाविधेः पाशोरावद्धयमकिंकरेः  
१४ मुजरेव ध्यामानाश्च क्रंदंते तेषु पापिनः स्वजनान् ब्राह्मणाद्यांश्च निरुधंती ह्येनराः १५ कचग्रहाद्येते पापापच्यंते यम  
किंकरेः असावपि हि षड्रेव धवधादिभिः स्थितः १६ कूटशाल्मलिना माख्यं निरयं परपपंधमं यत्रांगारनिभा एते शल्म  
ल्याद्या स्थिता हि ज १७ यत्र घोठाभिपच्यंते पातनाभिरिमेनराः परदारपरद्रव्यपरनिंदारतासदा १८ अग्निदागरदा  
गरदा धृत्वा पच्यंते शाल्मलावने रक्तपूर्यमिमं परपषण्डं निरयमुद्धतं १९ अधोमुखा विपच्यंते पातनाभिरिमेनराः अम  
हमहका निंदयैश्रूत्याभिरता श्रये २० मञ्जमाना वध्यमना क्रंदंते भैरवश्रवताः श्रमप्रकारो तिष्ठंश्चाद्येह सावपि च संस्थि  
तः २१ कुंभीपाकः सपुमोयं निरयो चोदरीनः घोठातैलादिभिर्द्रव्यैर्धने श्वरविलोकय २२ महापातकिना पत्रपच्यंते य  
मकिंकरेः बहून्पच्यंते सहस्राणि सोमज्जननिमज्जने २३ चत्वारिंशानि तान् व्याधकान् परपरोरवान् अकामात्यातकं  
श्रव्यं कामाद्रासुदोहितं २४ आर्द्रशुष्कादिभिः पापैः हि प्रकरान् अवस्थितान् चतुर्णाति संख्याकैः पच्यंते देवस्थिता  
न २५ पत्प्रकीर्णमपात्ते पंमलिनिकरणा तथा जातिभंशकरं तदुपपातिकं संज्ञिकं २६ प्रतिपापं महापापं सपृधा पातकं  
स्मृतं एभिः सपुभिः पच्यंते निरयेषु यथाक्रमं २७ कार्तिकव्रतिभिस्तस्मात्संस्मृत्वा स्वभवतव तत्पुण्योपचयार्दते निर्जितानि  
रमास्वया २८ कार्तिकव्रतिभिस्तस्मात्संस्मृत्वा स्वभवतदा पत्पुण्योपचयेनाशुनरकात्वा निवर्तितः २९ श्रीकृष्ण उवाच

नेता



कार्तिक ० दर्शयित्वा तु निरयान् प्रेतयस्तमया ह २ त धनेश्वरं पतलो कं पक्ष्मभस्ततत्र हि ३० ध्वजमदश्चानुयागश्चापंधनमहेतियः  
 स्मृतः तदा व्याधकुरोतीर्थी मया ध्यायां समाधिपः ३१ एवं प्रभावः खलु कार्तिके पां भक्तिके ये मुक्तिकरश्च पश्चात् प्रयाति  
 ते कार्तिकपातकानि व्रतस्य संदर्शनतोपि भुक्तिं ३२ इति श्रीमद्भद्रपुराणे कार्तिकमाहात्म्ये सप्तविंशोऽध्यायः २७ सप्त उवाच  
 इत्युक्त्वा वासुदेवोऽपि सत्यपासहितस्तदा सायं संध्याविधिं कर्तुं जगाम जननीग्रहं १ एवं प्रभावः प्राक्तोयं कार्तिकः पापना  
 शनः पंक्तुत्वा प्राप्यते पुंभिः सांलोक्यादिचतुष्टयं २ हरिजागरणं प्रातः स्नातुं तुलसिसेवेन उद्यापनं दायदानं व्रतान्येता  
 नि कार्तिके ३ पंचकैर्व्रतकैरेभिः संपूर्णं कार्तिके व्रतो फलमाप्नोति यत्प्राक्तं भुक्तिमुक्तिफलप्रदं ४ अथ पञ्चभुः विष्णुप्रि  
 योति फलदः प्राक्तोयं महर्षेण विष्णोर्भक्तिश्च कपितामसदेवेन संयुता ५ कार्तिकस्य विधिः सम्यक् सति हासोति वि  
 स्मृतः ६ अथ वरुणमेव कर्तव्यः पापदुःखविनाशकृत् ६ सोत्तारिभिर्नरेः सम्यक् भोगकामैर्यापि वा उपस्थितो पदाकश्चि  
 त् व्रतस्य शक्तिर्जितः ७ दुर्गारन्यास्थितो वापि व्याधिभिः परिपोडितः कथं तेन कथं प्रकर्तव्यं कार्तिकव्रतकं शुभं ८ यस्मा  
 दत्यंतफलदं न त्वाज्यं सर्वयानरेः सप्त उवाच एवमापद्रुतो यस्तु नरो नित्यं दृढव्रतः ९ कार्तिकव्रतकं तेन कर्तव्यं तु यथाभ  
 वेत् तत्सर्वं कथयिष्ये हे शृणु भूनिपुंगवाः विष्णोः शिवस्य वा कुर्यादालये हरिजागरं ११ शिवविष्णुग्रहाभावे सर्व  
 देवा लयेऽपि दुर्गारण्ये स्थितो यस्तु यदि चापद्रुतो भवेत् १२ कुर्यात्तदा श्वस्य धात्री तुलसीनां वनेऽपि विष्णुनामप्रव  
 धाश्च योगाये विष्णुसंनिधौ १३ वै सवानं प्रसंगाद्भगायनादिस्तु संनिधौ गोसहस्रप्रदानस्य फलमाप्नोति मानवः १४ वा  
 ह्यं कृत्स्नं रूपं श्रापि वा जिपेयफलं लभेत् सर्वतीर्थी वगाहोत्पन्नं लभेत् सपित्तमपित्तमसाः तैव फलमाप्नुयात् १५ सर्वमेत



ज्ञानेनैतत्पुण्यं तेषां मोक्षो भवेत्तदा श्रवणादृशितादापितत्त्वदर्शनं समाप्नुयात् १६ आपद्रुतो यथाप्येतौ न लभेदापितायसाः व्याधि  
 तो वा पुमान् कुयो हि श्रोतारो मम पार्जनानात् १७ उद्यापनविधिं कर्तुमशक्ता यो व्रते स्थितः आह्वयान्नभोजयेच्च तस्या व्रतसंपूर्णहेतु  
 वे १८ अथ कुरुपिणो विष्णोस्त्वरूपं ब्राह्मणमुवि तत्संश्रुत्वा तत्संतुष्टः सर्वदा स्मरन् शंखध्वजैः १९ अशक्तो दीपदानेन यः परदीप  
 प्रदीपयेत् तेषां वारदाणं कुर्याच्छ्रुतादिभ्यः प्रपन्नतः २० अभावे तु लक्ष्मीनां च पूजयेद्देवमवद्विजं यस्मात्संति हिता विष्णुः स्व  
 भक्तैश्चैव सर्वदा २१ सर्वभावे व्रती कुर्याद्ब्राह्मणानां गवामपि सेवामश्रित्य वद्वेपोः व्रतसंपूर्णहेतवे २२ अथ य ऊचुः कथं त्व  
 या श्रित्य वद्वेगो ब्राह्मणस्मोक्तो सर्वभ्योऽपि तत्स्वस्त्योक्तं कस्मात्स्वयं तस्मै कृतं २३ स त उवाच अश्रित्य रूपो मम गवान्विष्णु  
 रेव न संशयः सुदृष्ट्या धरतस्तद्वत्पलाशो ब्रह्म रूपध्वज २४ दर्शनं पूजनं सेवा तेषां पापहृत्सुता दुःखापहृत्प्राप्तिदुष्टानां  
 विनाशकारणं ध्रुवं २५ अथ य ऊचुः कथं ह्युद्भिजमापन्ता ब्रह्मा विष्णुमहेश्वरः एतत्कथं सर्वज्ञसंशयोक्तिमहानिह २६ स त  
 उवाच पार्वती शिवमोर्दिवः सुरतं कुर्वतो किल अग्निर्ब्राह्मणवेद्येण प्रेष्यविद्वः कृतः पुरा २७ ततस्तु पार्वती कुडासरापत्रिदि  
 वोष्कसः एतोत्सवसुखभंगालं पमाना रूपा तदा २८ पार्वत्युवाच ह्यमिकीटादपोप्येते जानंति सुरतेः सुखं तदिह प्रकणी देवा  
 अह्युद्भिजत्वमवाप्स्यथ २९ स त उवाच एवं सा पार्वती देवान् राप कुडासराप तस्मात्तद्वत्स्वमापन्ता सर्वदेवगणाः कि  
 ल ३० तस्मादिमो विष्णुमहेश्वरबुभो बभूवतुर्कीर्तिवदो मुनाम्बराः योधिस्त्वगार्था किंदिनेष्वस्य स्यतामर्कजदधियो  
 जात् ३१ इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखंडे कौर्तिकप्रोक्तं अश्रित्य वद्वे कथं तं नाम प्रष्टव्यं शोऽध्यायः २८ अथ य ऊचुः अथ  
 एतं कथं ज्ञातः सूर्यो बोधितस्त्वरूपं ब्रह्म त्वं विने कथं प्राप्यः तत्कथं निवासो १ स त उवाच स मुद्रमयनाद्या निरतान्पापुः  
 सुरातमाः श्रियंतु को सुभ्रंतेषां विष्णवे प्रदुःसुराः २ पावदं जीवकारा सोलदमो भार्या मयात्मनः तावदिहापयामास ल



काति.

२५

हमोस्तं चक्रपाणिनं ३ लक्ष्मीरुवाच असंस्कृत्य कथं ज्येष्ठां कनिष्ठां परिणीयते तस्मान्ममाग्रजामेतामलक्ष्मीं न पुस्तन ४  
षिवाहपात्रमां पश्चादेषधर्मः सनातनः सूत उवाच इति तद्वचनं श्रुत्वा सविस्मर्त्तः कर्मावतः ५ उदालकापसुनये सुदीर्घतप  
सेतसा-प्रात्मवाक्यातरो धेनेतामलक्ष्मीं ददौ किल ६ स्थूलास्याशुभदृशना राजती विप्रतीतनुं विततां रक्तनयनां हृदयि  
शिरेरुहो ७ सप्रुनिर्विघ्नवातामंगी कृत्य स्वमाश्रमं वेदध्वनि सप्तापुतः मातया सधर्मवित् ८ होमध्वमसुगंधाद्ये वेद  
घोषनितादितं आश्रमं समालोक्य पिता साब्रवीदिदं ९ ज्येष्ठावाच नहि वासो न रूपो यं वेदध्वनिपुता मम नात्रागमि  
ष्यो भो ब्रह्मन् नमस्वात्पत्रमां ध्रुवं १० उदक उवाच कथं तापासिकं चाश्रवते ते संशयं तत्र तव पात्राच वसति कामवे च वदस्व  
तत् ११ ज्येष्ठावाच वेदध्वनि भवेद्यस्मिन्नतिथीनां च मूजतं पक्षद्वानादिकं चापि ते वतत्र वसां स्पृहं १२ परस्परानुरागेन दं  
पत्यं पत्रवर्तते पितृदेवा च तं पत्रने वतत्र वसां स्पृहं १३ उत्तमो न तिकुशलो धर्मपुतः प्रियंवदः गुरुदेवा च तं पत्रने वतत्र व  
सां स्पृहं १४ अहर्निशं गहं पत्रदं पत्योः कलेहो भवेत् निराशायां त्यतिथयस्तस्मिन् स्थाने रतिर्मम १५ दूरोदरतापत्रपर  
द्रव्याहारिणः परदाररतापत्रपत्रस्थाने रतिर्मम १६ वृद्धस्तुत्रनविप्राणां पत्रस्थावपमानतं निघुरं भाषणं पत्रतत्रसम्य  
ग्रसां स्पृहं १७ सूत उवाच इति तद्वचनं श्रुत्वा विषमवदना भवत् उदकः पुनर्वाक्यं स्मृत्वा विद्मो न चोचिवाच १८ सागह  
त्वाश्रमे तत्र पूजामालोक्य साब्रवीत् नायामिति ततः सापि भ्रमते दत्तुसे भवत् १९ उदकस्ततो वाक्यं सं तमलक्ष्मीं  
वाच २० उदक उवाच तावदश्वत्थमूले स्मिन्नलक्ष्मिं स्पीयतां क्षणं आवां स्थानं समालोक्य पावदायां स्पृहं पुनः २१ सूत  
उवाच इति तां तत्र संस्थाप्य जगामो दालकस्तदा प्रतीक्षंती चिरंतत्र पावते न ददर्श सा २२ तदा सरोदकसूतं भर्तुं दुखेन दुः  
खिता तस्यास्तु रूढितं श्रुत्वा वेकुं भवने श्रुतात् २३ तदा विज्ञापयामास विष्णुमुद्धि ज्ञानसा लक्ष्मीरुवाच भवामि न



मेभगिनिज्येष्ठाभर्तित्यागेनदुषिता २४ तामास्वासयितुं पाहिकृपालोपद्यहंप्रिया सूत उवाच लक्ष्मीसहतेतोविष्णुस्त  
 त्रागच्छत्कृपानिधिः २५ आस्वासयतदुलक्ष्मीमिदं वचनमब्रवीत् विष्णुस्त्वाच अश्वत्थवृक्षमाश्रित्यसदा लक्ष्मीस्थि  
 राभव २६ ममांशसंभवाद्येषां ग्रावासस्तु मया कृतः प्रत्यहं ये च पिष्यन्ति तां ज्येष्ठां गृध्रधर्मिणाः २७ ते स्विपंश्राक नि  
 ष्यते भगिनि निश्रलास्तु वै सूत उवाच इत्युक्ता भगवान्विष्णुस्त्रैवांतरधायतः अतो न स्पर्शनीयो हि पिष्यलस्तदिनं विना  
 २८ इमां कथां यः शृणुयात्ततो मयाः श्रावयेद्यपि विष्णुश्चेताः स तो र्यराजं वदरी वनं यद्गुल्फलेतत्स मवाप्नुयाच्च ३०  
 रोगापहं पातकनाशकृत्परं स दुर्द्धिदं पुत्रधनादि साधनं मुक्तेर्निदानं नहि कार्तिकव्रतादिषु प्रियादन्त्यादि ह्यस्ति भूत  
 ले ३१ विष्णुप्रियं सकलकल्मषनाशनं च सत्पुत्रपौत्रधनधान्यसमृद्धिकारि उर्जव्रतं स नियमं कुरुते मनुष्यः किं तस्य तो  
 र्यपरिशौलनं सेवया च ३२ इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखंडे कार्तिकमाहात्म्ये सत्तुरौ वक्त्रे वादे एकोनत्रिंशोऽध्यायः २६  
 सूत उवाच इति सर्वं समाकर्ण्य सत्राजित सुता तदा हरौ वक्त्रे महाभाग सत्यावचनमब्रवीत् १ सत्यावाच कार्तिकस्य तु माहा  
 त्म्यं न श्रुतं विस्तारप्रभो सर्वेषामेव मासानां कार्तिकः प्रवरः स्मृतः २ आकृस्म्युवाच साधुपदं त्वया सत्ये कार्तिकव्रत  
 मादरात् शौनकायपुराणोक्तं सूतेन सुमहात्मना ३ सूत उवाच श्रुयतां मुनि सार्द्धं लयात् प्रसोतं श्रुमं ४ श्वरेण पुराणोक्तं प  
 ष्ठतेषां मुख्या यै ५ कार्तिके य उवाच बहूनि पद्मनाभ स्मरु स्यान्निश्रुतानि यथा हि प्राच्यमानानि वै सवेन त्वया प्रभो ५ सं  
 सारसागरे दुखे हरोदच हरि व्रते तेषामुद्धरणार्थो यकपयस्व प्रयत्नतः ६ कार्तिकस्य व्रतं ब्रूहि स्नानं स्पर्शं वस्त्रं च यनं दुखां



कार्तिकमा० बुधित्यत्कासंतरिष्पंतिमातवाः ७ फलेवैश्वधर्मस्य कपयस्वसविस्तरं येन धर्मप्रभावेन परं गच्छति वैश्वं ८ दीपदान  
 स्पमाहात्म्यं मुनिपुष्पस्य मुश्रुते गोपाचंदनमाहात्म्यं तुलस्यात तथा प्रभा ९ मालतीपुष्पमाहात्म्यं वारिजानां तथा वदधा  
 त्रीफलानां माहात्म्यं तथा दमनकस्य च १० केतकीपुष्पमाहात्म्यं नैवेद्यस्य परं तथा तार्योदकस्य माहात्म्यं माघस्नानफलं वि  
 भो ११ फलेवृहिशुभश्रेष्ठव्रह्मपत्रे पुभोजनात् नाराजनफले स्थाणोपर दीपप्रबोधनात् १२ कुरुक्षेत्रमाहात्म्यं सुतकस्य त  
 था विभो शालिग्रामस्य माहात्म्यं स्वस्तिकविधानकं १३ दानानां च फले वृहियरान्नस्य च वर्जनात् पंचभाष्यस्य माहात्म्यं सु  
 तकस्य तथा किं १४ कपयस्वसविस्तरात् १५ इन्द्र उवाच साधुपुत्रं त्वया वत्स लोकोद्धारण हेतवे कपयामि न संदेहं तत्  
 मोनास्ति वैदमः १६ सत्पुत्रेण त्वया वत्स तारितो हं न संशयः निजलोकेशे वेभक्तिस्त्वयि तिष्ठति सर्वदा १७ वैश्वं वा वैश्वं  
 धर्मयो ददाति हि जातमः सप्तगरमहोदानेन तत्पुण्यं लभते तु सः १८ कार्तिकस्य च मासस्य कोटेशो नातिनास्ति एकतः सर्व  
 तार्यानां सर्वदानानि चैकतः १९ एकतो गोप्रदानानि सर्वयज्ञाः सृष्टिणाः एकतः पुष्करवासः कुरुक्षेत्रे हि मालये २० अ  
 नूरस्य वरे तार्ये वा गणस्या च शुकर एकतः कार्तिके वत्स सर्वदो केशवप्रियः २१ सत्तु वाच २२ तुल्यो मुनिरा दूल पुनर्वा  
 क्यं गुणैः हरः कार्तिकस्नानमाहात्म्यं कपयिष्ये सविस्तरात् २२ ईश्वर उवाच ब्राह्मं कृतपुण्यं प्राक्तं त्रेता तु द्वित्रिपं ९ नः द्वाप  
 रं वैश्वमित्याहुः शुद्धं कलिपुणं स्मृतं २३ कैलावत्स मनुष्याणां शेषिल्यं स्नानकर्मणि तत्पापकपयिष्यामि स्नानं कार्ति  
 कमाघयोः २४ ह्यस्य हस्तो च पादौ च वाङ्मनश्च सुसंपुतं विद्यातपश्चैकीर्तिश्च सतार्ये फलभाजनः २५ प्रातरुत्पाप



Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org



कार्तिकमा० शिष्यते अन्नाधारमिदं विश्वं जगत्स्यारजंगमं ४५ तस्मादेयं पपत्तेन कार्तिके शिखिवाहन त्राणितुल्यप्रदानानि  
 त्राणितुल्यफलानि च ४६ सर्वकामदुष्कायेनः पृथिव्यैव सरस्वती कार्तिके मुखा च अन्मानपिमहादेव धर्मे नैवतु  
 मर्हसि ४७ यानिकानि च पापानि प्रक्षाल्य त्रिदशो भवेत् सत उवाच इति पृथस्तदारांभुः पुनर्वतुं प्रव्रजाम् ४८ यावत्ति  
 २७ बहुधा स्पृष्टास्तर्क्षु ध्वं तपोधनाः इश्वर उवाच परान्तवर्जयेद्यस्तु कार्तिके नियमे कृते ४९ परान्तवर्जनादेव लो  
 चां प्रापणं फलं सां प्रत कार्तिके दृष्ट्वा परान्तं यस्तु वर्जयेत् ५० दिने दिने तु कृत्वा स्पृष्टं फलं प्राप्नोति मानवः ब्राह्मणेभ्यो मह  
 द्वाग्रहणं चंद्रसूर्ययोः यत्फलं लभते वत्सतत्फलं भूमि शायनात् ५१ भोजयेद्दिनं देवत्वात् पूजयेच्च विलेपनेः कवे  
 लाति चरत्लाति वासांसि विवर्ध्यानि च ५२ तिलकाश्च प्रदातव्या प्रक्षालनपदैः सह उपानदात्तपत्रं च कार्तिके दहिमा  
 मिनि ५३ यः करोति न स नित्यं कार्तिके विप्रभोजनं न दुर्गतिमवाप्नोति यावद्दिं द्राश्नुद्दि ५४ सर्वकामफलं तस्य सर्वं  
 तीर्थफलं भवेत् न चापि नरकं पश्येद्दृष्ट्वा पत्रस्य भोजनात् ५५ ब्रह्मैवैव सत्यतः साक्षात्पलाशः सर्वकामदः मध्यमं  
 वर्जयेत्पत्रं कार्तिके शिखिवाहन ५७ ब्रह्माविष्णुश्चैव रुद्रश्च कपिलापयः सस्तथा ५८ प्राशनान्मुनिशार्दूलनरोन  
 रकमश्नुते अस्तानां पुं जते पस्तु शूद्रा वा कपिलापयः ६० कपिलां वा सृजतो दत्वा शुद्धा भवति भामिनि तिलदानं न ही  
 स्नानं सर्वदा साधु दर्शनं ६१ भोजनं ब्रह्मपत्रेषु कार्तिके मुक्तिदायकं मोनापलाशभोजनं च तिलानां पिसपदमा ६२  
 कार्तिके हिति शापि च हति पापं पुणार्जितं जागरं कार्तिके मासि यः करोत्यहोदये ६३ दामोदराग्रसेना निगो सहस्रफ



नैलमेत पितृपक्षे न दानेन ज्येष्ठाष्टौ तु वारिणा ६४ कार्तिके पक्षे लंघंसा परदोषप्रवोच्यते वाधनात्परस्परस्य  
 वैश्मवानां च सेवनात् कार्तिके पक्षे लंघंसा प्रोतिराजस्य पञ्चमेऽध्यायः ६५ विना ज्ञानं कथं विष्णो वैश्मवानां च सेवनात् न भवेत्  
 कार्तिके पक्षे हरेत्पुण्यं दशाधिकं ६६ पुष्करं यः स्मरेत्प्रातः कर्मणा मनसा गिरा कार्तिके मुनिशार्दूल लतकोटिगुणम  
 वेत् ६७ प्रयागे माघमासे तु पुष्करं कार्तिके तस्या अरंती माधवे मासे हन्यात्पापं पुणार्जितं ६८ धन्यास्तेमानवाः स्त्री  
 के कलिकाले विशेषतः ये कुर्वन्ति मुने नित्यं पित्र्यं च हरिपूजनं ६९ किं दत्तैर्बहुभिः पित्र्यं गेया आद्यादिभिर्मुने तारिता  
 स्तेन पितरो नरकाब्धे न संशयः ७० क्षारादिशयने विष्णोः क्रियते विष्णुकारणात् कल्पकोटिद्वयं प्राप्य वसन्ति त्रिदशैः  
 सह ७१ कार्तिके नाचि तो विष्णुः कमलैः कमलैः क्षणाः जन्मकोटिषु विप्रेन्द्र न तेषां कमलाग्रहे ७२ अहो भूषा भूषे सुधा  
 स्ते पतिताः कलिकुंदरे ये नोचितो हरिर्भक्त्या कमलैः सितैः सितैः ७३ पद्मे नैके न देवेशो र्चयेत्कमलापतिं वर्षाभुते  
 सहस्रस्य पापस्य कुरुते क्षयं ७४ अपराधसहस्राणि तपासप्रशतानि च पद्मे नैके न देवेशः क्षमेत प्रणमैतितः ७५ तुल  
 शापत्रं लक्ष्मणायो र्चयेत् कार्तिके हरिं पत्रपत्रे मुनिश्च लभते मोक्षं कं फलं ७६ तुलशा गंधमिश्रं पत्किं चित्कुरुते मुने  
 वत्सकोटि सहस्राणि प्रोतो भवति केशवः ७७ तुलशा मुनिशार्दूल लततस्य शतकलिः विष्णुस्तोत्रं तु निमोक्षं येषां  
 त्रं परिमार्जयेत् ७८ सर्वरोगैस्तपापापैर्मुक्तो भवति पाण्डव विष्णोर्निमोक्षं शेषेण पद्मे गेयं शते मुने दुरितानि विनश्यं  
 ति व्याधयोऽपि ति लंघिताः ७९ शेषोऽहं हरेर्भक्तिर्निमोक्षं पादपार्जले च दत्तं च पशुपतं दृष्ट्वा हत्यापहारकं ८० ३४३



कार्तिकमा०

२८

उवाच माघस्नानस्य माहात्म्यं शृणु मागवतो जम त्वत्समानास्ति लोके स्मिन् विष्णुभक्तो महामुने ८१ चक्रतार्थं हरिं दृष्ट्वा म  
पुराणो केशवं पत्फलं लभते यस्य माघस्नानेन तत्फलं ८२ त्रितेन्द्रियः शान्तमना सदाचारेण संपुतः स्नानं करोति यो माघे सं  
सारोत्पन्नमर्षवेत् ८३ कृष्ण उवाच शूकरस्तु माहात्म्यं कथापिष्ये तवाग्रतः यस्य विज्ञानमात्रेण स्नानिभ्यं मम सर्वदा ८४  
सत्तु उवाच इत्युत्कामगवान्विष्णुः सत्यायं बहूधा जगौ तदहं संप्रवक्ष्यामि तच्छृणु ध्वं तपोधनाः ८५ पंचयोत्र न विस्तीर्णो  
शूकरे मम मंदिरे अस्मिन्वसति यो देवि गर्धनापि चतुर्मुखः ८६ त्रीणि हस्तसहस्राणि त्रीणि हस्तशतानि च त्रयो हस्ता विंश  
लाहि परिमाणं विधायते ८७ षाढी वर्षे सहस्राणि यो न्यत्र कुस्तेतपः तत्फलं लभते देवा प्रहराई न शूकरे ८८ सन्नि  
हत्यां कुरुस्ते त्रैलोक्ये स्तोत्रं देवाकरे तुला पुरुषघ्नेन तपत्फलं परिकीर्तितं ८९ काश्यां द्वागुणं प्रोक्तं वैष्णवं रावगुणं भवेत् सह  
स्रगुणं तं गंगा यमुन संगमे ९० अनेतं देवितद्वेपं शूकरे मम मंदिरे अन्यत्र दत्ते लोकं सा विधानेन न भामिनि ९१ इहैव केन  
दत्तेन शूकरे तत्समं भवेत् शूकरे च तपो वैष्णवं गंगा सागर संगमे ९२ सकृदेव नरः स्नात्वा ब्रह्मा हत्या व्यपोहति अलर्केशु  
राप्राप्ता सप्रह्लादपवसंधरा ९३ शूकरे हे त्रमाहात्म्यं सत्यात्वं ढजगामिनि मार्गशीर्षस्य शुक्लायां द्वादश्यां व्रजपत्रका ९४ स  
त उवाच इति वाक्यं समाकर्ण्य नः पप्रक्षु पार्वती शालग्रामार्चनं भूय तत् शृणु ध्वं तपोधनाः ९५ इति श्रापश्च पुराणोत्तर  
खंडे कार्तिकमाहात्म्ये कृष्णसत्यासंबोदे त्रिंशोऽध्यायः ३० कार्तिकेय उवाच भगवन् प्राणिनां श्रेष्ठ सर्वधर्माः श्रुता मया शाल  
ग्रामार्चनं ब्रूहि विस्तरेण मम प्रभो १ इच्छ उवाच साधु साधु महाभाग यन्माहि परिपश्यसि तदहं संप्रवक्ष्यामि श्रूयतां मम व



१ शालग्रामशिलायां तु त्रैलोक्यं सचराचरं मया सह महासेन स्नानं तौघतिसर्वदा ३ द्रव्यं प्राणमिति येन स्नापितं  
 पूजितं तथा यत्कोटि समं ९ एतन्निधाकोटिफलं भवेत् ४ छिन्नस्नेन तथा वत्सगर्भवासस्तु दारुणाः पीतं येन समाविष्टाः शा  
 लग्रामशिलाजलं ५ कामासक्तोऽपि यो नित्यं भक्तिभावनतत्परः शालग्रामशिलां वत्सपूजयित्वा व्युत्तो भवेत् ६ शालग्रामशि  
 लातोयं हस्ताकोटिविनाशनं स्मृतं संकीर्तितं ध्यातं पूजितं च नमस्कृतं ७ शालग्रामशिलां दृष्ट्वा पापपापमनकशः नमः क  
 रोति मनुजः शालग्रामशिलार्चने ८ भक्तावापद्भिर्वा भक्ता कृत्वा मुक्तिमवाप्नुयात् वेव श्रुते भयनास्तितया मरणजन्मनाः ९  
 यः करोति नरो नित्यं शालग्रामशिलार्चनं गंधमाघ्रापने वद्यैर्धूपैर्दोषैर्विलेपनैः १० जीतैर्वीर्यैस्तथा स्तोत्रैः शालग्रामशिला  
 र्चनं ११ कुंडितो मानवायस्तु कलो भक्तिपरायणः कल्पकोटि सहस्राणि रमतविलुप्तस्य नि १२ शालग्रामनमस्कारो भा  
 वनापि नरैः कृतः मातुषत्वं तेषां मद्रक्ता येन राभुवि १३ ये मद्रक्तैर्बद्धपिष्टा मत्प्रभुं नममंतिये वासुदेवं न ते तेषाम  
 दुक्ताः पापमोहिताः १४ माल्लिंगस्पर्शनं कार्यं नान्याश्रुद्धिर्विधीयते याति पिदिपिता विष्टाः स्नाति यिर्मम च लज्जमा १५  
 यस्तानोपवसेन्मर्त्यः स पापि श्रवणं चाधिकः शालग्रामशिलायां तु सरा ९ त्रवसां स्पृहं १६ दत्ते देवेन तु घेन स स्याने  
 मम भक्तिः पद्मकोटि सहस्रैस्तु पूजिते माययत्फलं १७ तत्फलं कोटिगुणितं शालग्रामशिलार्चने पूजितो हं  
 न ते मर्त्येर्न मिता हं न ते नरैः १८ न कृतं मर्त्यलोके यैः शालग्रामशिलार्चनं शालग्रामशिलायां तु यः करोति ममाच  
 तमर्चितो हं भवत्स पुगानामेकविंशतिः १९ किमर्चितो लिंगशतेर्विभु भक्तिविवर्जितैः शालग्रामशिला विवेनाचिता



कार्तिकमा० २२ अर्नहममनेषेयं पत्रं पुष्पफलं जलं शालग्रामशिलामध्ये सर्वं नातिपावत्रतां २३ मुक्तान्यवेद्यनेवेद्यं  
 दिजश्रांश्रायणचरेत् भुक्ता केशवनेवेद्यं कोटिपत्रफलं लभेत् २४ पादादकेन देवस्य हन्यात् कोटि समन्वितः शुद्धं तिना  
 त्रसं देहस्तथा शंखोदकेन हि २५ यो हि माहेश्वरं भूत्वा वैस्मवं न च पश्येत् छेषा च पाति नरकं रावो दिशश्चतुर्दशः २६  
 ज्येष्ठाश्रमाग्रहयस्य स हर्तमपि विप्रमेत पितामहायुगान्यष्टौ भवंत्यस्य तमोजनाः २७ संसारे दुःखकांतारे निमज्जंति नरा  
 धमाः पर्वकोटि सहस्राणि कृत्वा साराधनं वर्जिताः २८ सकृदभ्यर्चितं लिङ्गैः शालग्रामसमुद्भूतैः मुक्तिं प्रयाति मनुजाः  
 सांख्ययोगविवर्जिताः २९ मर्त्यलिङ्गकोटिभिर्दध्यैर्घृतफलं पूजितैस्तुतैः शालग्रामेन तद्वत्सरा केनापि हितं भवेत् ३० को  
 टिलिङ्गसहस्रेस्तु पूजितैर्जातुवातटे काशीवासोयुगान्यष्टौ दिनेनैकेन तद्भवेत् ३१ किं पूज्यं श्रवणं न्यस्तु पूजितो वै स  
 को नरैः नाहं ब्रह्मादयो देवाः संख्यां कर्तुं समीहते ३२ शालग्रामशिलारूपो पत्रतिष्ठति केशवः तत्र देवाः सुरा पत्न्याः भुवन  
 निचतुर्दशः ३३ सुराणां कीर्तितैः सर्वैः कोटिभिश्च फलं भवेत् तत्फलं कीर्तनादेव केशवे सुकृते कलौ ३४ शालग्रामशि  
 लायै तु सकृत्तर्पितं तर्पिताः वसंति पितरस्तस्य न संख्यातत्र विद्यते ३५ येषां वंति नरानि त्यं शालग्रामशिला जलं पंचगव्य  
 सहस्रेस्तु प्राणितैः किं प्रयोजनं ३६ प्रायश्चित्तैः समत्पन्ने किं दानैः किं पाषाणैः चांद्रायणैश्च चार्णैश्च पात्वा पादादकेन हरेः ३७  
 वः करोति तया गेत् प्रतिमां जलशायिना कोटिभिश्चापि किं कार्यं मन्यते देवप्रपूजितैः ३८ विष्णुलोकात्तु वै देवास्तत्र जलं तिद  
 वताः प्रमाणमस्ति सर्वस्य सुकृतस्य तु पुत्रक ३९ फलं प्रमाणहीनं तच्छालग्रामशिलार्चने यो ददाति शिलाविष्माः शालग्रा



मसमुद्रवां ४२ विप्रायविष्मभक्तायतेनेषं क्रतुभिः शतैः गृहेपिवसतस्तस्य गंगास्नानं दिने दिने ४३ सस्नातः सर्वतीर्थेषु  
 सर्वपतेषु दीक्षितः शालग्रामशिलातोयैषोभिषिचति मानवः ४४ स्वर्गमर्त्यचपातालेषां पाणाः संति भूमिजाः शालग्राम  
 मशिलायावानास्तिनास्ति पुनः पुनः ४५ मानुष्यं दुर्लभं लोके सफलं तस्य जीवने तिलप्रस्यं सतं भक्त्या यो हृदाति दिने दिने ४६  
 तत्फलं समवाप्नोति शालग्रामशिलार्चनात् पत्रं पुष्पं फलं तोयं मूलं दूर्वा दलं तथा ४७ जायते मेरुणा तुल्यं शालग्रामशि  
 लार्चनं विधिर्हि नापि यः कश्चित्कृत्वा मंत्रविवर्जितं ४८ चक्रं कफलमाप्नोति सम्पदं शास्त्रादितं फलं यतस्त्वं मया प  
 यः केशवः केशनाशनः ४९ तत्सर्वं कथयिष्यामि तव हनं पुत्रक कथं वा प्रिय सैव तत्सर्वं कथयस्व नः ५० विष्णु  
 वाच तत्रैव रथचक्रं तोयानि नामानि मे शृणु हारं देशं मे चक्रं नातरं हृष्यते यदि ५१ वासुदेवः सविज्ञेयः शुक्लश्चैव तुरा  
 भनः प्रद्युम्नसूर्यचक्रस्तु नालदीप्तिस्तैषेव च ५२ रेखांतिको पत्रद्वारद्वयः पद्ममचिह्नितः उर्ध्वं संखं विजामाया तसुंद  
 रं हरिस्त्विति ५३ कामदेवो हस्तं चैव श्रृणु चैव विशेषतः परमेष्ठी च शुक्लामः पद्मचक्रसमन्वितः ५४ विंशकृतस्तया  
 पद्मे सुखं चाति ५५ कृष्णवर्णस्तथा विष्णुर्मूले चक्रं सुशोभने ५६ हारोपरितथा रेखा लक्ष्यते मध्यं दशतः कपिलो  
 यश्चक्रस्तु नरसिंहस्तु शोभनः ५७ ब्रह्मचर्येण पद्मजो सौजन्यया विद्मोदा भवेत् वाराहः शक्तिर्लिंगस्तु चक्रं च विषमं  
 स्मृते ५८ उर्ध्वं नालनिभं स्पृहं त्रिरेखानामतः शुभः शिष्यं काचन वर्णाया विंदुत्रपविभूषिता ६० सामंस्वशिला  
 स्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदा कूर्मा तपो नतः पद्मे वर्तुला वर्त पुरितः ६१ हरि संवर्णमाधते कोस्तु मे न तु चिह्नितः हयग्री



कार्तिकमा०

३०

बोह्याकारोरेषापंचविभूषितः ६३ बहुविंदुसमाकोटोपघेनालंचरूपकं वैकुण्ठमसिभिर्नाभचक्रं मेतंतथाधनं ६४  
छातोपरितपोरेखागुभाकारमुशोभता श्रीधरस्तुतपादेवः शोभितोवनमालया ६५ कंदवकुसुमाकारोरेषापंचविभूषितः  
वर्तुलश्चातिरुस्वश्रवामनः पारकीर्तितः ६६ अतसाप्रघासंकाशः विंदुनापरिशोभितः सुदर्शनस्ततोदेवः राममवधोमह  
महाद्युतिः ६७ वामपार्श्वमिदं चतुरैषावैवसुदक्षितो दामोदरस्तथास्पृष्टो मध्येचक्रं प्रतिष्ठितं ६८ पुरुषात्तमं शेषो  
मुक्तिमुक्तिफलप्रदः दृष्टपतिशिष्यशैलिंगशालग्रामसमुद्भवं ७० तस्ययोगेश्वरोदेवो ब्रह्महृत्पावपाहति अयत्तं पद्मनाभं  
तुपंकजंचक्रसंयुतं ७१ सुवर्णरेखावुलंस्पष्टिकद्युतिशालं अतिस्त्रिज्ज्वाशिशिकरीविस्त्रः कीर्तिरदातिच ७२ पांशु  
पापहरनापीतापुत्रपत्रफलप्रदानालाप्रमद्वृत्तलक्ष्मीं रत्नारण्यप्रदायका ७३ उत्तोडद्वेजदमनीचक्रदारिद्र्यनाशिनो एकं  
सुदर्शनं सेषं लक्ष्मीनायकं ७४ त्रतयंचाच्युतं विंद्याचतुर्थं वज्रनादनं पंचमेवासुदेवस्त्वयं प्रद्युम्नमेव च ७५ संकर्म  
णंसप्रमंचग्रमं पुरुषोत्तमं नवमं नवमव्यं हं दशमं तु दशात्मकं ७७ एकादशं चानिहं द्वादशं द्वादशात्मकं अतउ  
तुचक्राणि दृष्टं तु न तसंज्ञकं खंडिते चुटिते भग्नशालग्रामे न दोषभाक् इष्टा तु पस्पया मूर्तिः सतां पत्ने न पूजयेत् ७८ शाल  
ग्रामशिलायत्र तत्र संनिहता हरिः तत्र स्नानं वदानं वाराणास्यां च साधकं ८१ कुरुक्षेत्रे प्रपागे च नैमिषे पृष्करे तथा ब्रह्मह  
त्यादेषापंचयत्किंचित्कुरुते नरैः ८२ तत्सर्वं निर्दहत्याशुशालाग्रामशिलार्चनं शालग्रामोद्भोदेवो यत्र ह्यवतीभवः ८३  
उभयोः संगमं यत्र मुक्तिस्त्वचन संशयः ब्रह्मचारिग्रहस्यैश्वर्यवानप्रस्यैश्वर्यमिदुभिः ८४ जातव्यं विष्णुनैवेद्यं नात्र कर्माविद्या



एणातस्य जनेन मंत्राश्च न जपो न च भावनां शालग्रामशिला मेतु कृत्वा स्वस्तिकमादृत्य कार्तिके तु विशेषेण पुनात्यास प्रमं कु  
 लं ८६ अत्र मंत्रं तु हि यः कुर्यात्सं डलं केशवाग्रतः मया ध्यातुं विकारैश्च सप्तकोटि दिवं वसेत् ८७ यस्तु संवत्सरं पर्याप्नोति  
 होत्रमप्योसते कार्तिके स्वस्तिकं कुर्यात्सममेतन्न संशयः ८८ अत्रागम्य गमने चैव अमृत्य स्य तु भोजने तत्पापनाशमा  
 याति क्रमपित्वा हरेर्गृहं ८९ मंडलं कुरुते नारी यानित्यं केशवाग्रतः सप्तजन्मनि वै धर्म्यं न प्राप्नोति कदाचन ९० ध्या  
 त्राष्ट्राणां समाश्रित्य कुर्यात्पिंडं महाभुजे मुक्तिं प्रयाति पितरः प्रसादान्माद्यवस्यतु ९१ मूर्द्धि पाणौ मुखे चैव देहे  
 च मुनि सतम धत्ते ध्यात्रीफलं यस्तु समं हात्मा सुदुर्लभः ९२ ध्यात्रीफलं विलिप्तं गो ध्यात्रीफलं विभक्तं ध्यात्रीफ  
 लं कृत्वा हरे नारायणसमो भवेत् ९३ एकस्मिन् देस्यो लोके धत्ते ध्यात्रीफलं संग्रहं प्रियो भवति देवानां मनुष्याणां च  
 काक्या ९४ ध्यात्रीफलं चतुर्लला मृतिका दारका इवा सफलं जीवनं तस्य व्रतो यो यस्य चैव श्रमनि ९५ ध्यात्रीमालां  
 कलौ नरः तावत्पुग सहस्रेणा वेकुंठे वसते नरः ९६ माला पुगं बहे यस्तु ध्यात्रीलला संभवं वहते कंठदेशे तु स  
 कोटि दिवं वसेत् ९७ संनिपत्यै दिपग्रामं शालग्रामशिला च नं यस्तु कुर्यान्नरो भक्त्या पुष्प पुष्पेऽश्वमेधकं १०० त्रया  
 णां च यथा विष्णुः पुष्पाणां मालती तस्या मालत्पा नुदिनं देवं यो चैवैकं द्रुह्यं जं १ जन्मदुःख जरा रोगे मुक्तौ मुक्ति मवाप्नुया  
 त् मालती मालया विष्णुः पूजितो येन कार्तिके २ याया हरततां मालां सुदं सौरिः प्रमार्जति श्रीचंदनं सकुपूरं मकरं  
 च सुकुं कं ३ केतकी दीपदानं तु सर्वदा केशव प्रीये कार्तिके केतकी पुष्पं दत्तं येन कलौ पुगे दीपदानं महासनकुला

ध्यात्रीफलं विभक्तं ध्यात्रीफलं विभक्तं ध्यात्रीफलं विभक्तं



कार्तिकमा. नांतायेत्सतं ६ केतकीप्रणैकेनयजितोगरुडध्वजः समासहस्रमुप्रातो जायते मधुसूदनः ७ अर्चयित्वा ह  
 श्रीकेशकुशमेः केतकोद्वेः ८ एतत्प्रवर्तयति केशवस्वशिवं गुरुं ८ दमवेनापि देवेशं संप्रापे मधुमाधवे गोशतस्य  
 ३१ मुनिश्रेष्ठ अर्चनाल्लभते फलं ९ अगस्त्यकुशुमे देवं अर्चयेति जनादिनं दर्शनात् तस्य मोविप्रनरकाग्निः प्रशाम्तिः १०  
 विद्याहसुर्वपुण्यानि मुनिपुष्पे सुकेशवं कार्तिके यो च येदुत्पावाजपे फलं लभेत् ११ मुनिप्रण कृतो यज्ञो योदास्यति  
 जनादिनं देवं द्रोपि मुनिश्रेष्ठ कुरुते तस्य सत्कथा १२ गुवामपुत एनेन पत्न्यं फलं प्राप्यते गुरुः मुनिपुष्पे सा च केन कार्तिके ल  
 ते फलं १३ कोसुमेन पयसा प्रातिपद्य च घनमालया तु ललाटलेन संप्रातः कार्तिके च तथा हरिः १६ सूत उवाच प्रश्न  
 यावत्तदृष्टा कुमारं भक्ति तत्परं पुनः प्रावाच भगवान्सहा देवा वषध्वजः १७ इति उवाच शृणु दीपस्य माहत्म्यं का  
 र्तिके शिवि वाहन पितरश्चैव संसृति सद्यः पितृ गणैर्वृताः १८ भविष्यति कुलेऽस्माकं पितृभक्तः स पुत्रकः कार्तिके दीप  
 दानेन यस्तोषयति केशवं १९ घृतेन दीपकोपस्यति लतेन वा पुनः ज्वलते सुरसेनानिश्च प्रश्नमेधेन तस्य किं २० त  
 नेयं क्रतुभिः सर्वैः कृतं तीर्थावगाहनं दीपदानं कृतं येन कार्तिके केशवाग्रतः २१ कृष्णपक्षे विशेषेण यत्र पंचादिना नित  
 २२ एषानि ते सुप्रसूतं अक्षयं सर्वकामदं २२ एकादश्याः परे दत्तं दीपं प्रज्वालित्वा मूषिका मानुष्यं दुर्लभं प्राप्य परं गतिमवा  
 पसा २३ लुब्धकोपि चतुर्दश्यां जपित्वा महेश्वरं निर्हृतिं परमां प्राप्य विष्णुलोकं जगाम सः २४ स्वपाकीश्चाश्रमाद  
 शययिष्यन्त्या परैः कृतं २५ लालावती भूत्वा जगाम स्वर्गं तिष्ठने २५ चतुर्दश्यां मावस्यां दत्तं ते प्राप्नुवंति हि अतो यैः कोमुदि



नामख्याताते शिखिवाहन १२६ इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखंडे कार्तिकमाहात्म्ये कृष्णसत्पासंवादे एकत्रिंशोऽध्यायः ३१  
सत्पावाच दीपावलिं प्रजानाथ कामदीं बुद्धिमे प्रभा किमर्थं दीयते दानं तस्याः का देवता भवेत् १ किंचित न भवेद्दयं कि  
न्न तेन मम प्रभा प्रहर्षः कम्पनिर्दिष्टः क्रोडाकात्र प्रकाशिता २ सत्तुवाच इति तस्य वचः श्रुत्वा भगवान् कमलेक्षणाः सा  
धूता कमलाकांते प्रहसन्ति दमवीत ३ कृष्ण उवाच कार्तिकस्यासिते पक्षे काले वैवविध्यं दये त्रयोदश्यां दीपदानात्स  
मिज प्रापतामिति ४ कार्तिके कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां विध्यं दये अवरपमेव कर्तव्यं स्नानं नरकभीरुभिः ५ चर्वा वि  
द्वाचतुर्दश्यां कार्तिकस्यासिते तरे पक्षे प्रत्यूष समये स्नानं कुर्यादतं द्रितः ७ तैले लक्ष्मीर्जले गंगादीममाला चतुर्द  
शा प्रातः स्नानं हि प्रः कुर्याद्यमलोकं न पश्यति ८ प्रपामार्गस्तथा तु वी प्रपुनागस्तथा परः भ्रामयेत् स्नानमप्येतु  
नरकस्य द्वाय वै ९ सोतालोच समापुतः स कंठकदलान्वितः हरपापमपामार्गं भ्राममाणाः पुनः पुनः १० प्र  
पामार्गं प्रपुनागं भ्रामयेच्च शिरोपरि तप्तश्रतर्पणं कार्यं धर्मराजस्य नामभिः ११ यमाद्यधर्मराजाय मत्पवे चैत  
काय च वैवश्चतामकालाय सर्वभूतदायाय च १२ औदेवराय दध्नाय नालाय परमेष्ठिने देवाय चित्राय चित्र  
गुप्ताय ते नमः १३ नरकाय प्रदातव्यो दीपः संपूज्य देवताः ततः प्रदोष समये दीपान् नन्द्यान् मनोरमान् १४ ब्रह्मा वि  
सुमहेशानां भवनेषु विशेषतः कूयगारेषु घैलेषु समासु च नक्षिषु च १५ प्राकारे द्यान् वापि पुप्रतो लोनि कटेषु च  
मंडुरासु विभक्तासु हस्तिशालासु चैव हि १६ एवं प्रभात समये स्नानावस्था च भास्तिनी स्नात्वा पिरेवान् पितृन् भक्ता



कार्तिक

३३

नृसंस्काराय प्रणम्य च १७ कृत्वा तु पार्वतां श्राद्धं दधि दी र धृतादिभिः भोज्यैर्नानाविधैर्विप्रान् भोजयित्वा क्षमापये  
त् १८ ततो पयसं समये पाषपे न्नागरान्म्रिये तेषां गोघीवरारोहे कृत्वा संभाषणमिषः १९ पितृणां वत्सरं यावदा  
तिष्ठत्पायतेदिवि २० प्रभुं देहरो पूर्वस्त्रिभिर्लीलैर्मा प्रबोधयेत् २० प्रबोधसमये लक्ष्मीं बोधयित्वा भुनक्ति यः २१ मा  
न्वा वत्सरं यावत् लक्ष्मीं स्तनेन वसेत् २१ प्रभयं प्राप्य त्रिप्रेभ्यो विष्णुभोताः सुरदिपः सुप्रदीरो वधो दध्यात् ल  
क्ष्मीं पद्माश्रितो लभत २२ त्वं न्याति श्रीं रविश्रंदो विष्णुं तु वरार्तिरकः सर्वेषां ज्योतिषां मध्ये सितेष्वेव नमो  
नमः २३ पादलक्ष्मीं दिवसेऽप्युपैक्ष्यात् पादलक्ष्मीं च भूतले श्रवणं गच्छेत् कार्तिक्यां सा लक्ष्मी वरदा मम २४ शंकरश्च  
भवानि च क्रोधाद्युतं मास्थितं भवान्मभ्यर्चिता लक्ष्मीर्धनं रूपेण संस्थिता २५ गोपीपित्वा प्रदत्तं मुने  
गोश्रुते विसर्जितः प्रतार्य शंकरोऽऽवि गोपीमित्यं सुरार्चिता २६ प्रयत्नं विजयाय तत्पत्न्यं वत्सरं जपेत् सुख  
एवं गते निशीयेत् जनेत्रिंद्राधलाचने २७ लावणं गरमाग्निः सूर्योऽग्निश्च वादनेः त्रिः कालं प्रहृष्यामि र  
लक्ष्मीं स्वर्गं गच्छता २८ गोवर्द्धनध्वराधारं गोकुलं चाणकारकः विष्णुर्कोटिकृतश्चापागवोकोटिप्रदम्भ  
व २९ पाललक्ष्मीं लीकपालानां धनं रूपेण संस्थिता द्यूतं वहति यस्तार्य मम पापं व्यपाह ३० अग्रतः संतु मे गावा  
गावामे संतु पृथतः गावामे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहं ३१ इति गोवर्द्धनः पञ्चः सङ्गावेनेव पंडिताः संतोष्याः  
प्रहृष्या विप्राः देवाः सत्सु रूपा नराः ३३ इति रेचान्नदानेन नवोक्त्यदानेन पंडिताः बहवो ब्रह्मदानेन प्रहृष्य कर्पूरकुंज



मे: ३५ मध्येनानाविधेदीयेरंतः पुरविलारिनी ग्रामेहिवभदनेप्रसामतानपतिर्धने: ३५ पदातिधनसंघाप्र  
 गेवैयै: कट्टकै: प्रभै: स्वनामाकैश्चतान्नाजातोषयेत्स्वजनान् पश्यक् ३६ यथाप्येताषापत्वातुततामल्लान्गंस्त  
 या दृषमात्माहिष्ठांशैव पुष्पमानान्यरे: सह ३७ राजानश्चाश्वास्तृणान् पदातिनासमलंकृतान् मंचास्तृ: स्वयं  
 पर्येन्नतनैकचोरणान् ३८ कुक्षपयेदासयेत्रगामहिष्वादि कंतत: दृषमान्कर्षयेहोमात्पुक्तिप्रत्पुक्तिवान्तान्  
 ३९ ततोपरारुसमये पूर्वस्यादिशिभामिनि मार्गपालोप्रवक्ष्यादुर्गस्यभेनपादयो: ४० कुराकांशमयोदिव्यालं  
 वावैवहमिप्रिये बीक्षपित्वा गजानश्चान्सायमस्पतलेनयेत् ४१ गावोवृषान् वत्सतरान्समहिषान् घटकोत्कटान्  
 कृतेहोमदिजेंद्रैस्तुवक्ष्यात्तार्गपालिकां ४२ नमस्कारंतत: कृपीन्मंत्रेणानेनसुव्रत: मार्गपालिनमस्तुभ्यं  
 विलोकफलप्रेद ४३ मार्गपालीतलेनैवसर्वलोकफलप्रेदं मार्गपालीतलेनैवयातिगावोमहावृषा: ४४ राजानोरा  
 जपुत्राश्चग्राह्याणांश्रविशेषत: मार्गपालिसमल्लिंघ्यमिरुजस्यसुखान्विता: ४५ कृतैतत्सर्वमैदंरात्रौदेत्यपतेव  
 ले: पूजां कृत्वाप्रियेसाक्षाद्भूमौमंडलके कृते ४६ बलिमालित्यैदं त्यं दं वरीकै: पंचरंगकै: सर्वाभरणसंपूर्णविधा  
 वल्पासमन्वितं ४७ कूष्मांडमधूजंभोरुमधुमववसंवृतं संपूर्णहृषवदनंकिशोर्गतकटकुंडलं ४८ हिस्रजैदेत्य  
 राजैवकारयित्वास्वकंपुन: गुरुस्यमध्यशालायांविशालायांतुचार्ययेत् ४९ मातृमातृजने: साईसंतुष्टोवंधुभि: स  
 सह कर्मले: कुमुदे: पुष्पै: कक्षोरैरुत्कटतले: ५० गंधपुष्पांजनैर्वेद्यै: सक्षारैर्गुडपायसै: मयमांससुरालोद्यादि



कार्तिकमा.

३३

त्योऽष्टाहरेः ५१ मंत्रेणानेनराजेन्द्रः समं त्रीसुप्ररोहितः पूजां कुर्वति वैश्याश्च मद्रानां विश्ववत्सः ५२ बलि  
राजनमस्तुभ्यं विरोचनमुतप्रभो भविष्यं द्रुमराते पूजेये प्रतिगृह्यतां ५३ एवं पूजां प्रियं कृत्वा राजैर्जागरणं ततः  
कारयेत् प्रहृष्टो यादिरुत्तमकम्यानकेः ५४ लोकस्यापि गृहस्थो ते सपत्न्या श्रुत्वा मे उल्लेखः संस्थाप्य बलिं राजानं प  
लेः पुष्पैश्च पूजयेत् ५५ बलिमुद्दिश्य सर्वं च दायेत तत्र भामिनि यानि प्रलपतामाहुर्मयेव च प्रदर्शितं ५६ पदस्य दा  
येत दानं स्वस्ववापदि वा बहु तद्वत्सं भवेत् सर्वविधाः प्रातिकरं शुभं ५७ राज्ञो येन करिष्यति तव पूजां बले मम तेषां  
प्रश्नात्रियोधर्मा कर्मस्त्वमुपजायते ५८ विष्णुना वसुधैव कुटुम्बकमिति बलिं ज्ञेयं पुनः उपकारकरं दत्तममुखाणामहो  
त्सवं ५९ ततः प्रभाते रंभासु प्रवृत्ता कौमुदी शुभा सर्वोपद्रवविघ्नविनाशिना ६० रोगशोकहरा कर्म  
धनपुष्टिप्रभवहा कुरावन्महोत्सवा मधुर्घृततोष्यं ६१ ध्यातुं सौर्निगमते श्रुते तेषां कौमुदी शुभा कौमुदीति जना  
यस्मान्नानाभावेः परस्परं ६२ हृष्यातु घातुवात्संत्मानस्तनासौ कौमुदीमता कुमुदनिबले घृस्मा घृतं ततेन भामि  
नि ६३ आर्यव्यापार्यवैः पुत्रैर्न तेषां कौमुदी स्मृता एकमेव महारात्रं वर्षं वर्षं च भामिनि ६४ दत्तं दानवराजस्य ग्राह  
रामिवेभूतले यः करोति तपो राज्ञे तस्य व्याधिभयं कुतः ६५ सुमिहं हं मसारो गंशस्य संपद्यमुतमी निरुजा श्रज  
नाः सर्वे सर्वोपद्रववर्जिताः ६६ कौमुदीः कुर्यात्ते यस्माद्भवती ह महीतले पायादरो न भावेन तिष्ठत्यस्या तुषण्ण ६७  
हृष्येद्यादिभावेन हर्षस्तस्य प्रजायते रुदते रोदते वर्षं हृष्ये वर्षं प्रहर्षति ६८ भक्ता भोक्ता भवे हर्षः स्वस्यः स्वस्या भवि



१  
 व्यति तस्मात्प्रहृष्टे सुखेऽत्र कर्तव्याकोमुद्योगैः ६६ वैश्वविद्यानवाचयंतिपिः प्राक्ताचमामिनि ७० दानोत्सवंजनित  
 सर्वजने प्रहृष्टं कुर्वति ये सुमतयो बलि राजसूजा दानोपमेण सुखं रुद्धि शतानुलानां हर्षं प्रयाति सकलं प्रमुदंतिवर्षे ७१  
 इति श्रापम ७२ एतौ उत्तरखंडे कार्तिक माहात्म्ये कस्मात्सत्पमासा संवादो द्वाविंशोऽध्यायः ३२ कस्मात्तवाच सत्पतास्तिपयो  
 नूनं हितोपायास्तु विश्रुता मासेऽश्रुतमिच्छेत्तत् प्राकृतकाले शुभावहाः १ प्रथमा श्रावणे मासि हितोपाया माद्रये तपा  
 हितोपायाऽश्रुतमासितुल्यकार्तिके भवेत् २ कलुषा श्रावणे मासि मासि माद्रपदे मला श्रावणे प्रेतसंचारा कार्तिके  
 याम्यको तपा ३ सत्यावाच कस्मात्सा कलुषा प्राक्ता कस्मात्सानिर्मलामता कस्मात्सा प्रेतसंचारा कस्माद्यामा प्र  
 कार्तिता ४ सतउवाच इति सत्यावचः श्रुत्वा भगवान् मधुसूदनः उवाच वचनं श्रुत्वा प्रहसन् गार्हपत्यजः ५ कस्मात्  
 वाच पुनश्च वचनं वृत्तेषां प्रयाज्ये वसुंधरा ब्रह्महत्यापनोदार्थं प्रश्वमेधः प्रकीर्तितः ६ त्राधादिंदेण वजेण ब्रह्मह  
 त्यानिषधिता षड्विधा सा हितो हित्या वृत्ते तोये महोत्तले ७ नाप्याभूण हने वहो हविर्भज्यमया क्रमे तत्पापाश्रव  
 णात्पर्वे हितोपाचादिन ह्यं ८ नाश ब्रह्मन दीर्घमिव हि भूण हतस्तथा निर्मला किरणं या ह्येतोयी कलुषामता ९  
 मधुकेटभयारते प्रामज्जातु मेदिनी प्रभां गुलापवित्रास्या न गिते तत्तरजोमलं १० नद्योपत्रमलाः सर्वाः कषोरूप  
 मधोमलं विष्णुखे निचरं तस्या तेनैषा निर्मलामता ११ देवर्षी पितृधर्माणां निंदका नास्त्ये सा कदाः तेषां सा वाऽनलात्  
 ज्वाहितोपातेन निर्मला १२ अनाध्याये पुनश्चापि पाठयंति पठंति च सांख्यकास्तार्किकाः श्रोतास्तेषां शब्दापरावर्ज १३



कार्तिकमाहा० मन्मताश्चितीयापांततोर्ध्वनिर्मलाचसा अग्निष्वातावर्हिषद-आज्यपासामपातपा १४ पितृनृपितामहामेतान्संवा  
 प्रातिचसचरा प्रेतास्तुपितरः प्राक्तास्तथातस्यातुसंचरः १५ द्वितीयायाचलोकेषुतेनसाप्रेतसंचरा कार्तिकेचिद्वितीया  
 यांशुलपदोतकामिनि १६ यमायमुनयापूर्वभोजितः स्वगृहेचितः द्वितीयायांमहोत्सर्गेनकीपांश्वेवतर्पिताः १७ पापे  
 भ्याविप्रमुक्तास्तेसकास्तेसर्वबंधनात सुशासिताश्चसंतुष्टाः स्थिताः सर्वपर १८ पा १८ तेषामहोत्सवाच्युतोयमयधुःशु  
 भावदः अतोयमद्वितीयेयंनिषुलोकेषुविश्रुता १९ तस्मान्निजगृहेविप्रनभोजितव्यंततोबुधैः स्नेहेनभगिनीहस्ताद्रोक्तव्यं  
 शुचिबर्द्धन २० वातानिचप्रदेयानिभगिनीभ्याविधानतः स्वर्णालंकारवस्त्राणिपञ्चासत्कारभामिनि २१ जापयास  
 हभोजितव्यंभगिन्याः हस्ततः परं सर्वस्तुभगिनीहस्ताद्रोक्तव्यंवलवर्द्धनं २२ उर्जशुलद्वितीयायांयजितस्तर्पितोयमः महि  
 षासनमाहोदंडमुद्राभन्त्रमुः २३ वेष्टितः किंकरैर्दुष्टैस्तस्मैयमात्मनेनमः येभगिन्यैः स्ववासिन्यो वस्त्रदानादितोषि  
 ताः २४ नतेषावत्सरेषावत्कलहोनिस्तपोभयं धनमपश्यमापुष्पाधर्मकामार्थसाधनं २५ व्याख्यातंसकलंपुत्रस  
 ररुसंमयानद्य यस्यांतियो यमुनयायमयजश्चभोजितः २६ कार्तिकेयउवाच भगवन श्रोतुमिच्छामिब्रतानोमतमंच  
 तंविधिंमासोपवासस्यफलंचास्ययथोदितं २७ यथाविधिः नरैः कार्याव्रतचयी यथाभवत् आराध्यतेयथापूर्वसमाख्या  
 हिपथाविधिं २८ यावत्संख्यातुर्कर्तव्यंतत्वंब्रूहिपितामह व्रतमेतत्सुरश्रेष्ठविस्तरेणमस्मानद्य २९ इत्युवाच साधु  
 यारवि सर्वपक्षपरतरोद्यतः पादुगमतिमतांश्वेवतच्युण्वप्रविमिते ३० सुराणांचयथाविस्तुतपतांचयथारविः



मेरुः शिखरिणां पदं न ते पस्तु पक्षिणां ३१ तार्पणं च यथा गंगा प्रजानां तु यथा हि जः श्रेष्ठं सर्वव्रतानां तु तद्मा सोप  
वासकं ३२ सर्वव्रतेषु पत्न्यां सर्वतीर्थेषु यत्फलं सर्वमा सोऽयं वापि लभेन्मा सोपवासकात् ३३ अग्निं चो मादिभिर्घ  
सैर्विविधैर्भूरिदित्यैः न तत्फलमवाप्नोति यच्च मा सोपवासकं ३४ तेन यत्कृतं जप्तं तपस्तप्तविधानतः यः करोति वि  
धानेन नरो मा सोपवासकात् ३५ प्रविश्यैव सर्वं यत्कृतं तेनाभ्यर्च्य जनार्दनः स न सा कर्मणा वा चाप्यजेत्तु सुदुर्ध्वजं ३६ कु  
र्वन्नरः स्त्रिभिर्विधानैर्हृदयैः ३७ नाम्नामेव तत्पालेपं विष्णोः कुर्यात्तद्वितः ३८ विष्णोर्भक्त्या स्तुतिर्वा  
च्यामिष्यात्तापविवर्जितः सर्वसत्त्वदयापुक्तः शान्तिरुत्तिरहिंसकः ३९ सुप्ता वासन संस्था वा वासुदेवं प्रकीर्तयेत् स्मृत्या लो  
कनगंधादिस्वादि तं परिकीर्तयेत् ४० अन्नस्य वर्जयेद्भासं ग्रासाम्नां सर्वमात्तुं गान्नाभ्यंगं शिरोभ्यंगं तांबूलं सविलेप  
नं ४१ व्रतस्थो वर्जयेन्नित्यं यच्चान्यच्च निराकृतं नरव्रतस्यः स्पृशेत्किंचिद्विकर्मस्थान्नचालयेत् देवता मतने तिष्ठेत्  
नगरहस्यश्चरेद्भुते ४२ कृत्वा मा सोपवासं तु यथोक्तविधिना नरः नारी वा विधवा साध्वी वा सुदेवं तु पार्थिवेत् ४३ अ  
न्यनाद्यैकमेवं व्रतं त्रिंशदि नैरिदं कृत्वा मा सोपवासं तु संपत्तात्मा जितेंद्रियः ४४ ततोर्चयेत्तु वैपुल्यं दण्डपांशुदध  
जं पत्रपुष्पमालाभिर्गंधपुष्पविलेपनैः ४५ बस्त्रालंकारवाद्यैश्च तोषयेत्सुतेन नरः स्नापयेत् रुद्रिभक्त्या तीर्थं च  
दनवारिभिः ४६ वेदनेन विलिप्तं गैर्गंधपुष्पैरलंकृतं बस्त्रदानादिभिश्चैव भोजयेच्चैरिजोत्तमान् ४७ इत्याश्चर्यं  
लातेभ्यः प्रणिपत्य क्षमापयेत् ४८ एवं विता नुसारेण भक्तिपुक्तेन शक्तितः एवं मा सोपवासं तु कृत्वा भ्यर्च्य जनार्दनं ४९



५३

कार्तिकमा०

३५

भोजयित्वा हि जाञ्चैव विष्णुलोके महीयते एवं मा सोपवासादि समस्तत्रयोदशः ५२ निवापयेत तस्मान्ने विधिनापे  
 नतच्छुण्ण कारयेद्देसवे यज्ञे एकादश्यामुपोषणं ५३ पूजयित्वा देवत्वमाचार्यानुत्तपाहरिं अर्चयित्वा पयाशतपात्रमभि  
 वाद्यगुरुस्तथा ५४ ततो भोजयेद्दि प्रा-नमस्कारपरः सरं विष्णुकुलचारि त्रविष्णुपूजनतत्परान् ५५ पूजयित्वा हि  
 जान्तर्कोत्तमभोजयित्वा त्रयोदश तवस्तिवस्त्रसम्मानि भोजनाच्छादनानि च ५६ योगपत्नानि सत्राणि वस्त्रसत्राणि च  
 बहि दद्याच्चैव हि जाग्रभ्यः पूजयित्वा प्रणाम्य च ५७ ततो नृपजयेच्छुक्ताशस्तास्तराण संस्कृतं साक्षादनां शुभांशेष सार्ध्या  
 ध्यानमलेकतान् ५८ कारयित्वा तन्मूर्तिकं च नीतुं स्वशक्तिः न्यस्य तस्यानुशय्यायामर्चयित्वा त्रगादिभिः ६० आ  
 सेनापानहोद्वं वस्त्रपुष्पपानहो पवित्राणि च पुष्पाणि शय्यायामुपकल्पयेत् ६१ एवं शय्यां संकल्प्य प्रतिपत्त्यर्चिता  
 र्हादि जान् प्रार्थयेच्चानुमोदये विष्णुलोकं व्रजाम्पहं ततो व्रजनरैश्च विज्ञोः स्थानमपि प्रियं ६३ मंडपस्थास्थिते विप्रैरिति  
 वाच्यं गुरुर्गुरुः प्रवृत्तिनं क्रियाहीनं विधिहीनं हि जोतमाः सर्वसंपूर्णतां यावु भवशक्यप्रसादतः ६५ विधिमी सोपवास  
 स्यमपावत्यारि कीर्तितः ६६ इति श्रीपद्मपुराण उत्तरखंडे कृष्णसत्पत्न्यामा संवादे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ ॥ ३९४ ॥ उवाच  
 प्रबोधन्याश्च मोहात्म्यं पापघ्नं सर्वकामदं मुक्तिदंतं त्वं वृद्धो नाश्रुणु स्वमुनिसतमः १ तावज्जतिसेनानि गंगाभागीरथेति  
 तो यावज्जायति पापश्री कार्तिके हरिबोधना २ तावज्जतिसेनो ग्रासमुद्रसरोसि च यावत्प्रबोधना विज्ञोः स्थितिपि  
 नापाति कार्तिके ३ अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च एकेनैवोपवासेन प्रबोधि न्याः फलं लभेत् ४ दुर्लभं चैव दुः



प्राप्य त्रैलोक्ये स चराचरे तदपि प्रार्थितं विप्रददाति हरिर्वाधिनी ५ उपवासं प्रवाधिन्या यः करोति स्वभावतः विधिवन्नर  
 शक्तिं लैयपोक्तं लभते फलं ६ तेष्वर्थं संततिस्तानं राज्ञं च सुखसंपदः ददात्यपोषिता विप्रहेलपा हरिर्वाधिनी ७ पूर्वजन्म  
 सहस्रेषु पापं यत्समुपार्जितं जागरेण प्रवाधिन्या रक्षते तत्तल्लराशिवत् ८ अष्टाष्टमखवक्ष्यामि जागरस्य च लक्षणं य  
 स्यैव स्तानमात्रेण दुर्लभं न जनादिनः ९ गीतं वाचं च नाप्येव १० राण पठनं तथा तपो ध्यानं च दीपं च ११ अंग ध्यानं लेपनं १२  
 फलमर्घ्यं च आर्द्रं च दानं मित्रियं संपदं सत्पान्तिं विनिद्रं च मया मुक्तं किमान्वितं १३ साश्वर्यं श्रेयसां साह आलस्यदि  
 विवर्जितं प्राग्दक्षिणादि संपुक्तं नमस्कारपुरःसरं १४ नाराजनसमापुक्तं इति विष्टं न चेतसा यामे यामे मे हा भागव  
 प्यन्तो राजनं हरेः १५ एतैः गुणैः समापुक्तं कुर्यात् जागरणं विभोः एकाग्रमनसा पशुन पुनर्जीयते भवि १६ य एवं क  
 रते भक्त्या वित्तं साध्यं विवर्जितः जागरे वासरे विस्मर्त्तयते परमात्मनि १७ पुरुषसूक्तेन यो नित्यं कार्तिके हरिं मच  
 येत् वर्षे कार्त्तिके सहस्राणि पूजितस्तनवेणवः १८ यथाक्तेन विधाते न पंचरात्रं दिने न वै कार्तिके यो च ये हि संमति  
 भागो भवेन्नरः १९ नमो नारायणायैति कार्तिके ध्यायेत् शरिः स सुतो नारकैर्दत्तैः पदंगदत्पनामयं २० हरे  
 नोम सहस्राब्देनागराजस्य मोक्षं कार्तिके तु पदे द्यस्तु पुनर्जन्म न विंदति २१ पुनर्कोटि सहस्राणि मन्वंतरां शतानि  
 च ह्यदृशं कार्तिके मासि जागरे वसेत्तद्विधि २२ कुले तस्य वपे जाताः शतशो य सहस्रशः प्राप्नुवंति पदं विष्णोस्तस्मा  
 कुर्वीत जागर २३ कार्तिके मश्विमे यामे रतव गानं करोति यः श्वेतद्वीपे तु वसते पितृभिः सह भासिते २४ नैव द्य



कार्तिक

२५

दानं ह्ययं कार्तिके दानं संचये पुणानि वसते स्वर्गं तावन्ति मुनि सतमः २३ अक्षयं मुनिशार्दूलमालुता कमलार्चनं  
अर्चयेद्देवदेवेशं सयाति परमं परं २४ कार्तिके शुक्लपक्षे वक्रत्याह्ये कादशी नरः प्रातर्दत्त्वा भोजनं कुंभान् सयाति पर  
मं परं २५ पक्षे च नृणां व्रतानां मृतमं व्रतं कर्तव्यं कार्तिके मासे भवता भीष्मपंचकं २६ विधानं तस्य किं कार्यं फले  
तस्य सुरोत्तम कथं पश्य प्रसादेन मुनिनां वपिता मरु २७ इश्वर उवाच प्रवक्ष्यामि महापुण्यं व्रतं व्रतवतां वरः भीष्म  
तथा प्राप्नुवतं पंचदिनात्मकं २८ सकाशाद्वासुदेवस्य तेनोक्तं भीष्मपंचकं व्रतस्य सगुणान्मोक्तुं कः शक्तः केशवा द  
ते २९ कार्तिके शुक्लपक्षे तु शुक्लपक्षे नृणां वशिष्ठ भगवन् गीये श्री कृतपुगादि ३० अंबरीषेण भोगाद्ये श्री  
तीर्त्ने तापुगादि ३१ ब्राह्मणे ब्रह्मचर्येण पयसा मंत्रादिभिः ३२ क्षत्रियैश्च तथा वैश्यैः सत्परोच पश्य पणैः दुःकरं स  
त्यहो नातो मया कंवलं चेतसा ३३ दुःकरं भीष्मपित्वा ह्युरशक्यं प्राप्नुते नरैः यस्तु करोति विप्रेद्रतेन सर्वं कृतं भवेत् ३४  
वर्तते तन्महापुण्यं महापातकनाशनं अतो नरैः प्रयत्नेन कर्तव्यं भीष्मपंचकं ३५ कार्तिकस्यामले पक्षे स्नात्वा सप्तवि  
धानतः एकादश्यां तु गृहीत्वा दूतं पंचदिनात्मकं ३५ प्रातः स्नात्वा विधानेन मध्याह्ने च सदा व्रती नद्यानि रजः गते च स  
मालिष्य च गोमये ३६ तिलबीहिर्मवेः सम्पूजित्वा नृसंतपयेत् तन्मात्रं स्नात्वा मोनं नरः कृत्वा ध्यातवासाद्व्रतः ३७  
भीष्मपौदकदाते च अर्घ्यं दद्यात्प्रयत्नतः वासुदेवायै संपूज्यः लेप्त्वा पुक्तः सदा प्रभुः ३८ पंचरत्नविशेषेण दद्याद्दिवा  
यत्नेनतः पूजा भीष्मस्य कर्तव्या दानं दद्याज्जितेन्द्रियः ३९ पंचके पूजयित्वा तु कार्तिजन्मनि तुष्यति यत्किंचिन्निपते सर्वं प







कार्तिकमा० नमः अथ विष्णुसहस्रनामकार्त्तिकमासतः ५६ त्रिपास्यगोमयसम्यगे कार्त्तिकमासपासिते गोमूत्रं मंत्रवद्भूतौ कार्त्तिकमा  
 प्राशयेद्भूतौ ५६ दीपं चैव त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां दत्त्वा पश्चिमं प्राणमुद्धि श्चक्षुर्षं लंघयेत्तु चतुर्दिनं ६० मन्त्रमैदिवसे  
 स्नात्वा विधिबत्पूज्यकेशवं भोजयेद्वास्त्रणाभक्त्या दद्यात्तेन्यश्च दत्तितां ६१ पापमुद्धिपरित्यज्य ब्रह्मचर्येण धीमता मद्य  
 मांसं परित्यज्य मैथुनं पापकारणं ६२ शाकाहारेण संयुक्तः कृष्णार्चनपरो नित्यं ततो नक्तं ह्युपस्नोयात्पंचगव्य ९१ः सरं ६३  
 एवं सम्यक् कृतमास्याप्यप्योक्तव्रतमाप्नुयात् सद्यः सपत्न्युपमन्यं जन्मनामरणं तं ६४ एतद्दीपव्रतं कृत्वा प्राप्नोति परमं  
 पदं स्त्रिभिर्वा भर्तृवाक्येन कर्तव्यं कर्मवर्द्धनं ६५ विध्यवाभिश्च कर्तव्यं मोक्षसौख्याभिश्च ह्ये सर्वकामसमृद्धिर्षं पुण्यार्थ  
 मापि यावकिं ६६ नित्यं स्नाने तस्यादाने ये कार्त्तिकमासपासते वैश्वदेवश्च कर्तव्यं नित्यं ध्यानपरायणैः ६७ आरोग्यपुत्रदाय  
 समहापातकनाशनः तोष्य कार्त्तिकीं कुर्यात्सर्वपत्ने न भामिनि ६८ संवत्सरव्रतानोत्तु समाधिः कार्त्तिके मता पापस्य प्रति  
 मा कार्त्तिके शिवस्नातिमो घणा ६९ खड्गहस्ता विनिःक्रांता लोहदंष्ट्र करालिनी तिलप्रस्थापरिस्थाप्य कृष्णवस्त्राभिर्वेषि  
 ता ७० रक्तपुष्पाकृता पीडा बलेत्काचने कुंडला संपूज्य परयाभक्त्या धर्मराजस्य नामभिः ७१ इदं सुचारये नमंत्रं गृहि  
 तकुसुमोजलिः पदन्यजन्मनिकृतमिदं जन्मनि वा ७२ पापं प्रशममायातु तव पादप्रणयतः एवं संपूज्य विधिबत्सति  
 मां तोषकाचनि ७३ कृत्वा पूजां यथाशक्त्या विप्राणां वैवादिनां श्रितये देवदेवस्य कृष्णस्याल्लिख्य कर्मणः ७४ ब्राह्म  
 णाश्च प्रदातव्या मधुमी मैथुनमासि ७५ सूक्तं उवाच इमां कृपां यः शृणुयान्नरोते मोघः श्रावयेद्यपि विमुक्तचेताः सता



कातिकमा० पीसंजवधोवनं पत्रगत्वा फलं तत्समवाप्नुयाच्च ७६ ऐणापहं पातकनाशकत्वरं सदुद्धिदं पुत्रधनादिं साधुं सुतेनि  
दानं नहि कार्तिकवृता तद्विष्णुप्रियादन्त्यादिहास्ति भूतले ७७ विष्णुप्रियं सकलकलमघनाशनं च सत्पुत्रपौत्रधनधान्य  
सम्पत्तिकारि ऊर्जवृते सुनियमं कुरुते मनुष्यः किं तस्य तीर्थपादौ लीनं सेवया च ७८ इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखंडे  
कातिकमाहात्म्ये पंचपंचाशत्साहस्रं संहितायां कृष्णसत्यभामासंवादे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखंडे  
कृष्णसत्यासंवादे कार्तिकमाहात्म्यं संपूर्णं लिखितमिदं बुलकाणास्पनपुगलालेन संवत् १८८० मासे मार्ग  
शीर्षे शुक्लपक्षे पुष्पतिथौ २ बुधस्वराक्षरान्वितायाम् शुभं भूयात् श्रीमद्भक्तकंदर्पग्रामस्थास्मद्गुरुभ्यो नमः ॥







